١

۴۶۵ ۳۰

عالم نگر و نقش لا اله الا هوست
غافل بگمان که دشمنست این یا دوست

چهارده شعیره یک دانگ است
هشتاد و چهار شعیره یک مثقال صیرفیست
یکهزار و هشت شعیره دوازده مثقال
صیرفیست و ده هزار و هشتاد شعیره
یکصد و بیست مثقال صیرفیست و پنجاه هزار
و چهارصد شعیره ششصد مثقالست
که یکمن تبریز وزن الحال باشد

هو

فلکان لغیری و سکون لکان

چند روزی نوبت ماست
محمد [illegible]
١٢٢٦

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

اللهم صل على محمد وآل محمد وبعد فيقول المقر بجهله بالعلم اليقيني
رضي الدين محمد القزويني كثيرا ما وقعت في الشريعة الحقة المصطفوية
عليه وآله الف الف تحية احكام مبنية على مقادير مخصوصة
ومسائل مشتملة على اوزان واكيال ومسافات منصوصة
وجليلا ما اتفقت من المتدينين من اهل الحساب طوابهم
وحسن ترتيب ضوابط متيقنة بتقديرات معينة وقواعد محكمة
بتحديدات مبينة فتصفحت فما وصلت الى رسالة مفصلة
موضوعة لشانها وتتبعت فما اطلعت على مقالة محصلة
متكفلة ببيانها غير انها مسطورة في صحف منتشرة ضبطها
محل للقريحة ومذكورة في كتب متفرقة حفظها مخل للطبيعة
مع ان اكثرها وقعت موقعا لاختلاف الآراء واجلها وردت
مورد الافتراق الاهواء فها انا القي عليك ببيانها في طي
هذه الرسالة نوعا من بسط الكلام واهدي اليك تبيانها
في اثناء تلك المقالة ضربا من توضيح المرام قاصدا فيها تسهيلا
على الطلاب راجيا منها شيئا من الثواب فانه غير مقصور





على من اكثر العمل ووفره لكريمة فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره
وسميتها ميزان المقادير في تبيان التقادير فجعلتها تحفة
لما وتزيينا اياها بهدية لخزانة كتب الدستور الاعظم
ملجا الاكابر والامم حاوي الرياستين الدينية جامع الفضيلتين
العلمية والعملية مقدر احوال الانام بالفكر المتين مدبر
ممالك الاسلام بالعقل المتين ملاذ اعاظم الفضلاء في الآفاق
سلطان افاخم العلماء بالاستحقاق معير نقود انظار
الاولين والآخرين خازن مكنوم اسرار السابقين و
اللاحقين فخر السيادة والنجابة والفضيلة والكمال
سمي العظمة والشوكة والجلالة والاقبال اعتضاد الحضرة المقدسة
السلطانية اعتماد الدولة العلية العالية الخاقانية
ابد الله تعالى ظلال دولته الى يوم الدين بحرمة جده سيد
المرسلين وآبائه الائمة الطاهرين المعصومين فاعلم
ان المقادير المذكورة على ثلثة اقسام اما مقدرة بالوزن
واما بالكيل واما بالمساحة والبحث عنها اما ان يكون على
وجه يكشف حقايقها او على سوق يظهر دقايقها فانتظمت
الرسالة بتفصيلات افتتاحا وتتميمات اختتاما

اسم كتاب

والدنيوية

تفصيل فيه ذكر المقادير المقدرة بحسب الوزن هذه المقادير
ينتهي اكثر تقديراتها بل كلها الى وزن الحبة من الشعيرة المتوسطة
لقلة الاختلاف فيها وسهولة تحصيلها وشيوعها في الامكنة
والاوقات فوزنها بين الاوزان كالواحد بين الاعداد
فكما ثبتت للواحد كسور فكذلك قدرت لها اجزاء تاسر البيان
بذكرها فيق لسدس الشعيرة الخردل والجزء من اثنين وسبعين
جزءا منها الفلس فهو نصف سدس الخردل والجزء من
اربعمائة واثنين وثلثين جزءا منها الفتيل ويقال
له الفتيلة ايضا فهو سدس الفلس والجزء من الفين و
خمسمائة واثنين وتسعين جزءا منها النقير فهو ايضا سدس
الفتيل والجزء من عشرين الفا وسبعمائة وستة وثلثين
جزءا منها القطمير فهو ثمن النقير والجزء من مائتين وثمانية
واربعين الفا وثمانمائة واثنين وثلثين جزءا منها الذرة
فهي نصف سدس القطمير والجزء من الف الف وسبعمائة
واحد واربعين الفا وثمانمائة واربعة وعشرين جزءا منها
الهباء فهي سبع الذرة وبعد هذا التاسيس نفصل الاوزان
المشهورة المذكورة على الالسنة على ما وصل الينا حسبما اقتضاها

الترتيب

وما وقع في القرآن المجيد [illegible] فتيلا [illegible] لا يجاوز اصطلحوا عليه المذكور [illegible]

[illegible]

الترتيب الطسوج وهو قدر حبتين من شعيرتين متوسطتين
وهو مشهور وبه فسره اهل اللغة ايضا ولم اجد فيه خلافا والقيراط
وهو قيراطان قيراط الدرهم وقيراط الدينار وهذا ايضا مكي و
عراقي فبالحقيقة ٤ اقسام اما قيراط الدرهم فهو اربع شعيرات
يبلغ طسوجين في القاموس [illegible] القيراط طسوجان
والطسوج حبتان كذا في الصحاح وقيل هو ست شعيرات
فيبلغ ثلثة طساسيج واما القيراط المكي للدينار فهو شعيرتان
وستة اسباع شعيرة يبلغ طسوجا وثلثة اسباعه واما القيراط
العراقي فهو ثلث شعيرات وثلثة اسباع شعيرة يبلغ طسوجا
وخمسة اسباعه في القاموس القيراط والقراط يختلف وزنه
بحسب البلاد فبمكة ربع سدس دينار وبالعراق نصف عشره
انتهى فالتقدير موافق لما قدرنا جميعا به كما ستعرف وهذا الثاني
هو المعتبر في باب زكوة الذهب واما القيراط الواقع في الحديث
مع تفسيره بانه مثل جبل احد فمجاز والدانق وهو اذا اطلق
فالمراد به دانق الدرهم وقدره ثماني شعيرات يبلغ قيراطي الدرهم
في القاموس [illegible] والدانق قيراطان والقيراط
طسوجان والطسوج حبتان والحبة سدس ثمن درهم وهو جزء

ثلثة م

[illegible]

من ثمانية واربعين جزءا من درهم وهو بعينه عبارة الصحاح وفي
د ن ق فسراه بسدس الدرهم وهو ايضا قيراطان كما ستعرف
والدرهم وهو دراهم الدرهم البغلي وهو اربع وستون شعيرة
يبلغ ثمانية دوانيق والدرهم الطبري وهو اثنتان وثلثون
شعيرة يبلغ اربعة دوانيق نصف البغلي في القاموس الطبري
ثلث الدرهم اراد به الدرهم الشرعي والدرهم الشرعي وهو ثمان
واربعون شعيرة يبلغ ستة دوانيق متوسط بينهما وهذا الشرعي
وهو المعتبر في نصاب زكوة الفضة وامثاله ويقال له الوزنة ايضا
قال العلامة في التحرير الدراهم في صدر الاسلام كانت صنفين
بغلية وهي السود كل درهم ثمانية دوانيق وطبرية كل درهم اربعة
دوانيق فجمعا في الاسلام وجعلا درهمين متساويين وزن
كل درهم ستة دوانيق فصار وزن كل عشرة دراهم سبعة مثاقيل
بمثقال الذهب وكل درهم نصف مثقال وخمسه وهو الدرهم
الذي قدر به النبي صلى الله عليه وآله المقادير الشرعية في نصاب
الزكوة والقطع ومقدار الديات والجزية وغير ذلك والدانق
ثماني حبات من اوسط حب الشعير انتهى والمثقال وهو مثقالان
المثقال الشرعي وهو المعبر عنه بالدينار بلا خلاف لكن الدينار

ضبط بعضهم البغلي باسكان الغين المعجمة وبعضهم بفتح الغين المعجمة وتشديد اللام ووجه تسميته مفصلا مذكور في حبل المتين منه

لكن

كثر استعماله في المسكوك من الذهب كما ان اكثر استعمال الدرهم
في المسكوك من الفضة قدره ثمان وستون شعيرة واربعة اسباع
شعيرة يبلغ درهما وثلثة اسباعه بالشرعي في الصحاح وكذا في القاموس
المثقال درهم والدرهم ستة دوانيق والدانق قيراطان الخ
وهو المعتبر في الاحكام الشرعية بلا خلاف يظهر من تتبع كلام
الفقهاء وما وقع في الحديث من ان المثقال اربعة وعشرون
قيراطا اصغرها مثل جبل احد واكبرها ما بين السماء والارض
فمجاز والمثقال الصيرفي وهو المعروف في زماننا سنة اربع
وخمسين والف في اكثر بلاد العجم قدره اربع وثمانون شعيرة
على ما وزنا وراعينا في وزنه كمال الاحتياط والتدقيق يبلغ
درهما وثلثة ارباع درهم بالشرعي والوافي وقدره ثمانون
شعيرة يبلغ درهما وثلثي درهم في القاموس الوافي درهم واربعة
دوانيق موافق لما قدرناه به والاستار بالكسر وقدره ثلثمائة
وثماني شعيرات واربعة اسباع شعيرة قدر ستة دراهم وثلثة اسباع
درهم بالشرعي يبلغ اربعة مثاقيل ونصف مثقال بالشرعي كذا
في الصحاح والقاموس وقيل هو ستة دراهم ونصف او اربعة مثاقيل
نقلهما الشارح في اواخر كتاب القانون والاوقية بالضم كالوقية

وثلثة اسباع درهم ه

من الدرهعات التي رعيت فيه تحصيل المتوسط من شعير المدن المشرفة وجعلها معيارا في الوزن المذكور منه

ويقال الاستار للاربعة ايضا في باب العدد نقله صاحب القاموس منه

درهم ه

بالضم والتشديد الياء وهي وقيتان الاوقية الجديدة وهي على ما
بفسرها الفقهاء وجمهور اصحاب اللغة والاطبا خمسمائة واربع
عشرة وسبعا من الشعيرة قدر عشرة دراهم وخمسة اسباع درهم يعني
سبعة مثاقيل ونصفا يبلغ استارا وثلثي استار بالمعنى الاول وعلى
ما نقله الشيخ في اواخر القانون هي سبعة مثاقيل يكون عشرة دراهم
وتبعه العلامة الشيرازي في شرح القانون وصاحب القاموس
في وق ى لكنه وافق في م ك ك الجمهور كما وافقهم صاحب
الصحاح في الموضعين وصرح بانها هي المعتبرة بين الاطبا و
سننقل كلامه بعينه وعلى ما فسره بعض من لا يعتد به هي اثنا
عشر درهما يعني ثمانية مثاقيل وخمسي مثقال فلها ثلث تفسيرات
والمعتمد المشهور هو الاول كما ذكرنا والاوقية القديمة وهي
الف وتسعمائة وعشرون شعيرة قدر اربعين درهما يعني ثمانية و
عشرين مثقالا يبلغ ستة اساتير وتسعي استار بالمعنى الاول
وفي الصحاح تصريح به وبما بينته في موضع اخر كما مر بقوله
الاوقية في الحديث اربعون درهما وكذلك كان فيما مضى فاما
اليوم فيما يتعارفها الناس ويقدر عليه الاطبا فالاوقية عندهم
وزن عشرة دراهم وخمسة اسباع درهم وهو استار وثلثا استار

انتهى



انتهى وما وقع في الحديث من تفسير الاوقية باعظم من جبل احد فمجاز
والنش بالتشديد وهو تسعمائة وستون شعيرة قدر عشرين درهما
يعني اربعة عشر مثقالا يبلغ نصف اوقية قديمة كذا في الصحاح و
القاموس وورد كانت صداق ازواج النبي صلى الله اثنتي عشرة
اوقية ونشا اتدرون ما النش هو نصف اوقية عشرون درهما
انتهى ذكر هذه الرواية العلامة في منتهى المطلب للاستدلال
على ان الاوقية كانت اربعين درهما والرطل وهو ارطال الرطل
العراقي ويقال له البغدادي ايضا وهو المراد عند اطلاق الرطل في
الاكثر وفي تفسيره خلاف فعند جمهور الخاصة والاطبا في من العامة
ستة الاف ومائتان واربعون شعيرة يبلغ اثنتي عشرة اوقية
وثلثي خمس بالجديدة على المعنى الاول وبعبارة اخرى احد
وتسعون مثقالا بالشرعي ومائة وثلثون درهما وعند
جمهور العامة والعلامة من الخاصة ستة الاف ومائة واحدى
وسبعون شعيرة وثلثة اسباع شعيرة يبلغ اثنتي عشرة اوقية بالمعنى
المذكور بلا زيادة ولا نقصان وبعبارة اخرى تسعون
مثقالا ومائة وثمانية وعشرون درهما واربعة اسباع درهم
وعلى هذا التفسير صاحبا الصحاح والقاموس اذ فسراه باثنتي

وفي حديث [illegible] عن ابي سلمة [illegible]
بين زوج ابنته [illegible]
لها ان الصداق ما بذله رسول
الله صلى الله عليه وآله لازواجه
[illegible] اثنتي عشرة اوقية ونش
تمام خمسمائة درهم [illegible]

[illegible]

[illegible]

عشرة اوقية وهو الرطل المعتبر بين جمهور الاطبا ايضا لكن على ما يظهر
مما نقله الشيخ في اواخر القانون حيث فسره باثنتي عشرة اوقية و
الاوقية بسبعة مثاقيل كما مر يصير اربعة وثمانين مثقالا ولم اجد
من فسره به اصلا والرطل المدني وهو رطل ونصف بالعراقي والرطل
المكي وهو ضعف الرطل العراقي ويجري فيهما الاحتمالان الناشيان
من تفسير الرطل العراقي ففي كل منهما مذهبان على النسبة المذكورة
في الرطل العراقي والمن ويقال له المنا مقصورا والمشهور منه
اثنان المن المصري والانطاليقي وهو ثمانية آلاف ومائتان
وثمانية وعشرون شعيرة واربعة اسباع شعيرة قدرت عشرة
اوقية حديدة بالمعنى الاول يبلغ رطلا وثلث رطل على
تفسير العامة وفي القانون ايضا ست عشرة اوقية والخلاف
في تفسيرها كما مر والمن الرومي وفي هو عشرة الاف
وثمانمائة شعيرة قدر احدى وعشرين اوقية بالمعنى المذكور
يبلغ رطلا وثلثة ارباع رطل وفي القانون عشرون اوقية
يبلغ رطلا وثلثي رطلا بتفسيره والمن الطبي وهو اثنا
عشر الاف وثلثمائة واثنتان واربعون شعيرة و
ستة اسباع شعيرة يبلغ رطلين وبعبارة اخرى اربع وعشرون

وللعمل على الاوزان المذكورة وطلقا
اجزاء نقلها صاحب الكشكول
بنقل المن كيل بتمور اوريا
... منه

من طبي يكجند و... دانك
و... سبع يك دانك ... ربع
ونيم ونصف ... وشعت
وزن ... سه جند و
وينجد ... ونيم ... اخند



اوقية ولا خلاف فيه الا ما يقتضيه ما في القانون من تفسير الاوقية
والمن التبريزي وهو خمسون الفا واربعمائة شعيرة يبلغ
ستمائة مثقال صيرفي كما هو المتعارف في زماننا والمن الشاهي
وهو مائة الف وثمانمائة شعيرة يبلغ الفا ومائتي مثقال
صيرفي ضعف المن التبريزي والكر بحسب الوزن اما المكيلة
والمساحة منه فسيجي تفسيرهما ويعتبر فيه كونه من الماء قدر بالف
ومائتي رطل باتفاق فقهائنا رضوان الله عليهم الا القطب
الراوندي وسنذكر ما ذهب اليه لكنهم اختلفوا في ان هذا
الرطل هو مدني او عراقي فذهب الى الاول جماعة منهم ابن بابويه
والسيد المرتضى رحمهما الله والى الثاني الشيخان والعلامة
ومن تبعهم ففيه مذهبان ان يرجع بعد ملاحظة الاختلاف
الواقع في قدر الرطل العراقي بين الجمهور والعلامة كما ذكرنا
الى ثلثة مذاهب بحسب المال فعلى مذهب ابن بابويه يصير
مائتين واربعة وثلثين الف درهم شرعي وعلى مذهب الشيخين
مائة وستة وخمسين الف درهم وعلى مذهب العلامة مائة و
اربعة وخمسين الفا ومائتين وخمسة وثمانين درهما وخمسة
اسباع درهم وثمانيها الاوزان النواة وهي الاوقية من الذهب
الجي ...

لا يقال يجب ان يكون ... ... ... ...
الاختلاف في الرطل العراقي المدني ايضا لانا
نقول لما كان القايل بالمدني جمهور ... ...
فالمراد بالمدني هو المعنى الاول اي رطل
ونصف بالعراقي على تفسير
... منه

او اربعة دنانيرا وما زنته خمسة دراهم او ثلثه ونصف ومن العدد
عشرون او عشرة هكذا فى القاموس والربوة بالكسر وهى عشرة الاف
درهم كما فى القاموس والبدرة وهى كيس فيه الف او عشرة آلاف
درهم او سبعة آلاف دينار كما فى القاموس وفى بعض كتب اللغة
عشرة آلاف درهم او سبعة الاف دينار والقنطار بالكسر
قيل مائة وعشرون رطلا وفى القاموس وزن اربعين اوقية
من ذهب او الف ومائتا دينار او الف ومائتا اوقية او سبعون
الف دينار او ثمانون الف درهم او مائة رطل من ذهب او فضة
او الف او ملء مسك ثور ذهبا او فضة انتهى وهذا الاخير هو
الشايع وبعض المفسرين عليه حمل ما فى قوله تعالى وآتيتم احديهن
قنطارا وما وقع فى الاحاديث مع تقديره فى بعضها بالف
ومائتا اوقية والاوقية باعظم من جبل احد وفى بعضها بخمسة عشر
الف مثقال من ذهب والمثقال باربعة وعشرين قيراطا
اصغرها مثل جبل احد واكبرها ما بين السماء والارض فيجار تفصيل
فى ذكر المقادير المقدرة بحسب الكيل هذه التقديرات ينتهى
اكثرها الى مكيال يقال له المد بالضم معيار تخمينا ملء كف الانسان
المعتدل اذا ملأها ومد يده بهما كما قاله صاحب القاموس فى م د د

تفسيره بمائة رطل يساوى تفسيره بالف وماتى اوقية لان الرطل عنده اثنتى عشرة اوقية فلا تدافع بينهما كان لخصوصية الموزون اعنى الذهب والفضة منه

موافق

تغيره
موافقا لما نقله عن الداودى بتغريب الصاع ثم قال وبه سمى مدا
وقد جربت ذلك فوجدته صحيحا انتهى ولتعسر ضبط مع رجوع
المقادير المكيلة اليه احتيج الى تقديره بوزن معين سهولة
للحفظ وصونا عن التغير فقدر به فاختلفوا فى قدره بحسب
اختلاف الروايات عن المقدر فلا بد لنا مقدما على بيان تلك
المقادير تفسيره وتحقيق وزنه على ما وصل الينا من المذاهب
تاسيسا للاصل وتمهيدا للفصل فهذا القسم ايضا فى الحقيقة
ينتهى فى التقدير الى وسط حب الشعير المد وفى تقديره ستة
اقوال الاول مائة واثنان وستون درهما ونصف درهم
بالشرعى هو مائة وثلثة عشر مثقالا وثلثة ارباع مثقال
بالشرعى يبلغ رطلا وربعا بالعراقى على تفسير جمهور الخاصة
وهذا احد احتمالى مذهب ابن ابى نصر البزنطى من المحدثين اذ
فسره برطل وربع ومذهبه فى قدر الرطل غير معلوم فان وافق
الخاصة فذاك والا فمائة وستون درهما وخمسة اسباع درهم
هو مائة واثنا عشر مثقالا ونصف مثقال تبلغ رطلا وربعا
على تفسير العامة فهو الاحتمال الآخر لمذهبه والثانى مائة واحد
وسبعون درهما وثلثة اسباع درهم هو مائة وعشرون مثقالا

يبلغ رطلا وثلثا على تفسير العامة واليه ذهب النووي من
العامة واختاره صاحب القاموس في تفسير الصاع ونسبه
صاحب الصحاح الى اهل الحجاز والثالث مائة وثلثة وسبعون
درهما وثلث درهم هو مائة واحد وعشرون مثقالا وثلث
مثقال يبلغ رطلا وثلثا على تفسير الخاصة واليه ذهب الرافعي
من العامة ومن تبعه والرابع مائتان وسبعة وخمسون درهما
وسبع درهم هو مائة وثمانون مثقالا يبلغ رطلين على تفسير
العامة نقله صاحب القاموس ونسبه صاحب الصحاح الى اهل
العراق والخامس مائتان وتسعة وثمانون درهما وسبعا درهم
هو اثنان ومائتا مثقال ونصف مثقال يبلغ رطلين وربعا
على تفسير العامة واليه ذهب العلامة الحلي من الخاصة رحمة الله عليه
والسادس مائتان واثنان وتسعون درهما ونصف درهم
هو اربعة ومثقال وثلثة ارباع مثقال يبلغ رطلين وربعا
على تفسير الخاصة واليه ذهب جمهور فقهائنا رضوان الله عليهم
اجمعين والقسط وهو مكيال يسع مدين بالمعنى الثاني على ما يستفاد
من القاموس اذ فسره بما يسع نصف صاع والصاع باربعة امداد
بذلك المعنى وقيل هو اربعة ارطال بتفسير العامة وح يبلغ مدين

بالمعنى الرابع ونقل الشيخ في اواخر القانون ان القسط عند الروم
رطل ونصف وسدس فيكون عشرين اوقية والقسط الانطاليقي
رطل ونصف واعلم انه قد يختلف باختلاف اضافته الى بعض
المائعات كما نقل الشيخ ايضا من بعضهم ان القسط من الزيت
ثماني عشرة اوقية ومن الشراب ثمانون رطلا ومن العسل مائة
وثمانية ارطال ومن بعضهم ان قسط العسل رطلان ونصف
وقد عرفت مرارا ان الرطل على ما نقله اثنتا عشرة اوقية كل منها
سبعة مثاقيل وذكر بعضهم في تفسير قسط العسل رطلا واحدا ايضا
والصاع واعني به صاع النبي صلى الله عليه وآله وهو المدار عليه
في زكوة الفطر وغيرها اتفقت اقوالهم جميعا على ان الصاع
اربعة امداد كيلا ولم اجد خلافا فيه واما تقديره بحسب الوزن
فاختلفوا فيه بحسب اختلافهم في تقدير المد فذهب كل في الصاع
اربعة امثال ما ذهب اليه في المد ففيه ايضا ستة مذاهب
وسبعة احتمالات فعلى اول احتمالي مذهب ائمة البرنطي هو
خمسة ارطال على تفسير الخاصة وعلى آخر احتماليه خمسة ارطال
على تفسير العامة وعلى مختار النووي وصاحب القاموس والمنسوب
الى اهل الحجاز خمسة ارطال وثلث رطل على تفسير العامة وعلى

وذكر صاحب المغرب ان الصاع الحجاجي
المنسوب للحجاج بن يوسف ثمانية ارطال

مختار الرافعي خمسة ارطال وثلث رطل على تفسير الخاصة وعلى ما
نسب اليه العراق ثمانية ارطال على تفسير العامة وعلى مختار العلامة
رحمه الله تسعة ارطال على تفسير العامة وعلى مختار جمهور فقهائنا
رضوان الله عليهم تسعة ارطال على تفسير الخاصة والكيلجة وهي
منّ وسبعة اثمان منّ بالطبي يبلغ ثلثة ارطال وثلثة ارطال
ارباع رطل على تفسير العامة كذا في الصحاح والقاموس والمكوك
كتنور وهو كما في الصحاح ثلث كيلجات يعني احد عشر
رطلا وربع رطل كذا في القاموس والويبة بتقديم الياء المثناة
التحتانية وهي اثنان او اربعة وعشرون مدا كذا في القاموس
فيجري فيها المذهب الثاني والرابع اللذان نقلهما في المد
ففيها اربعة احتمالات والفرق وهو مكيال يسع ستة عشر
رطلا عراقيا على تفسير العامة كما في الصحاح يبلغ ثمانية امنان
وتفسيره بما يسع ثلثة اصوع لا يغاير هذا التفسير اذ كان المختار
عند المفسرين ان الصاع خمسة ارطال وثلث فالترديد
في تفسيره بين ما يسع ثلثة اصوع وما يسع ستة عشر رطلا
من صاحب القاموس كانه لاختلاف التعبير مع كونه بعيدا جدا
والقفيز المكيال اما الارضي منه فيجيء تفسيره يختلف

رطل



بحسب البلاد جدا والمنقول ثمانية مكاكيك يعني اربعة وعشرين
كيلجة كذا في الصحاح والقاموس والاردب بكسر الهمزة و
تشديد الباء وهو ستة وتسعون مدا يبلغ اربعة وعشرين صاعا
نقله صاحب القاموس وقد عرفت مختاره في الصاع والجريب
المكيالي اما الارضي منه فيجيء تفسيره قال صاحب القاموس وهو
مكيال قدر اربعة اقفزة فيبلغ اثنين وثلثين مكوكا والوسق
وهو المعتبر في نصاب زكوة الغلات وهو مائتان واربعون مدا
يبلغ ستين صاعا بالاتفاق نقله اهل اللغة وغيرهم ولم اجد خلافا
فيه فيختلف الارائه وزنه بحسب اختلافهم في المد والصاع ففيه ايضا
ستة مذاهب وسبعة احتمالات والتفريع ظاهر مما ذكرنا في المد
والصاع والكر المكيال وهو ثلثة آلاف وثمانية واربعون
ما يبلغ اربعين اردبا نقله صاحب القاموس وله معنيان
آخران نقلهما ايضا بقوله وبالضم مكيال للعراق وستة اوقار
حمار وهو ستون قفيزا الى تفصيل ذكر المقادير المقدرة
بحسب المساحة ينتهي تقديرات هذا القسم ايضا الى قدر الشعيرة
المتوسطة لكن لا من حيث الوزن كما مر بل من حيث المساحة
اي قدر عرض السطح الصغير منها يعني احد جنبيها وبعضهم لم يقفوا

فيه م

في التقدير على عرض الشعيرة وتجاوزوا عنها وقدروا عرض الشعيرة
ايضا بعرض الشعر البرذون ذنبه كما قال صاحب البهائية او عرفه
كما صرح به صاحب القسطاس فقيل عرض كل شعيرة ست شعرات
منه وقيل سبع شعرات فبعد هذا التاسيس اعلم ان هذا القسم
من المقادير ينقسم الى ثلثة اقسام اما ان يعتبر فيها المساحة الخطية
واما ان يعتبر فيها المساحة السطحية اي مربع الخط واما ان يعتبر فيها
المساحة الجسمية اي مكعبه فالقسم الاول الذي يعتبر فيه المساحة
الخطية الاصبع وهي قدرت بست شعرات متلاصقات
بالسطح الاكبر بحيث يكون ظهر كل منها على بطن الاخرى وبها
قدرها شارح الجغميني وقيل سبع وبها قدرها شارح اللمعة
ففيهما ايضا مذهبان وفي كل منهما يجري احتمالا تقدير الشعير
فيصير الاحتمالات في تقديرها اربعة الاول كونها ست شعيرات
والشعيرة ست شعرات والثاني كونها سبع شعيرات والشعيرة
سبع شعرات والثالث كونها ست شعيرات والشعيرة سبع
شعرات والثالث كونها سبع شعيرات والشعيرة ست
شعرات عكس الثالث فنقل الاول صاحبا البهائية والقسطاس
ونقل الثاني والثالث الشهيد الثاني في شرحه على لمعة الفقه



ذم اطلع على نقل الرابع لكن الرابع لكن متحد في المآل مع الثالث
اذ حاصل ضرب الستة في السبعة وبالعكس واحد فالمذاهب الواقعة
المختلفة في المآل في تقدير الاصبع ثلثة بوجب الاول ان يكون
ستا وثلثين شعرة والثاني ان يكون تسعا واربعين منها والثالث
ان يكون اثنتين واربعين منها فيجري هذا الاختلاف
في جميع المقادير الآتية الراجعة تقديرها الى الاصبع فكل واحد
من التقديرات التي تنقل بعد على ذلك الوجه منقلق عن ثلثة
احتمالات بحسب المآل والقبضة وهي قدرت باربع اصابع
مضمومة تبلغ ثماني وعشرين او اربعا وعشرين شعيرة ينتهي
الى مائة وست وتسعين او مائة وثمان وستين او مائة واربع
وثمان وستين او مائة واربع واربعين شعرة والشبر والمعتبر منه
شبر المستوي خلقه وهو المقياس لاستعلام الكر من الماء ويمكن
تقديره تخمينا بالقبضة والاصبع بان يق هو ثلث قبضات
او اثنتا عشرة اصبعا ولكن لم يقدروه بشيء اعتمادا للطاقة
تفاوته مع قيد المستوي ومن اراد التحديد فيمكن ان ينضبط
بما قدرناه به ويكاد ان لا يتخلف عند التتبع والقدم وهي
المعتبرة في الظل وليس لها قدر معين قدرت بسبع القامة

من ای شئ کان من الشواخص سواء کان قامة الانسان او غیره
فیختلف بحسب اختلاف اعتبار القامة والخطوة والقامة
من الانسان والمعتبر منهما هو المتعارف الوسط ولم تقدر الشئ
معین والذراع وهی ثلث الذراع الشرعیة ویق لها القائم
وهی ذراع المحدثین والاصل فیهما من طرف المرفق الی طرف
الاصبع الوسطی والساعد قدرت باربع وعشرین اصبعا
یبلغ ست قبضات والذراع الحدید ویق لها السوداء قدرت
بسبع وعشرین اصبعا تبلغ سبع قبضات الا اصبعا والذراع
الهاشمیة وهی ذراع القدماء قدرت باثنتین وثلثین اصبعا
تبلغ ثمانی قبضات بهذه الثلثة هی المنقول والا ذرع المتداولة
فی زماننا بحسب البلاد غیر محدودة والقصبة وهی ستة اذرع
بالهاشمیة وسبع وتسع بالحدید وثمان بالشرعیة والاشل
بالتخفیف وهو عبارة عن حبل طوله ستون ذراعا بالهاشمیة
یبلغ عشرة قصبات والمیل وهو المیل الهاشمی والاصل فیه
مدی البصر قدر بستة وتسعین الف اصبع یبلغ اربعة آلاف
ذراع بالشرعیة هذا هو المشهور فی تقدیره وروی ثلثة آلاف
وخمسمائة بهذه الذراع نقله الشهید الاول رحمه الله فی البیان

باب کل الذراع بالکرة وقد حل علیها ما وقع فی زمن [illegible]

فقیه منهما بان والفرسخ وهو ثلثة امیال عند الاکثر فیختلف
باختلاف تقدیر المیل فهو اما اثنا عشر الف ذراع بالشرعیة یبلغ
تسعة آلاف بالهاشمیة وعشرة آلاف وخمسمائة بالشرعیة یبلغ
سبعة آلاف وثمانمائة وخمسا وسبعین بالهاشمیة ونقل صاحب
القاموس فی المیل انه ثلثة او اربعة آلاف ذراع بحسب اختلافهم
فی الفرسخ هل هو تسعة آلاف بذراع القدماء او اثنا عشر الف
ذراع بذراع المحدثین انتهی اشارة الی الاول لا الی قولین
لا الی قولین مختلفین فیه وان کانت عبارته موهمة بخلاف
المراد معناها انه ان اعتبرت فی تقدیر الفرسخ ذراع القدماء
ای الهاشمیة وقدر بتسعة آلاف منها فالمیل الذی یکون
ثلث الفرسخ عبارة عن ثلثة آلاف بهذه الذراع وان
اعتبرت فیه ذراع المحدثین ای الشرعیة وقدر باثنی عشر
الفا منها فالمیل عبارة عن ثلثة ایضا یعنی اربعة آلاف
بتلک الذراع ولا تفاوت فی التقدیرین الا بالاعتبار
کما اشار الیه المیبدی فی حاشیته علی شرح الجغمینی بقوله
هو ثلثة امیال بالاتفاق وذرعان المیل اربعة آلاف
کل اربعة وعشرون اصبعا عند المتأخرین وثلثة آلاف

فی تعبیر عشر الف ایضا وظاهر الشرع
فعیه ثلثة احتمالات وقول صاحب
القاموس

كل اثنان وثلثون عند المتقدمين وعلى التقديرين الميل
ستة وتسعون الف اصبع انتهى هذا ولكن دعوى الاتفاق
في كون الفرسخ ثلثة اميال مجازفة بما نقلناه عن صاحب
القاموس في تفسيره بثني عشر آلاف ذراع ولم ينقل احد تفسير الميل
بما يطابق ثلثة والبريد وهو عبارة عن اثني عشر ميلا يبلغ اربعة
فراسخ وهو المشهور ونقل صاحب القاموس في تقديره
فرسخين ايضا والمسافة وهي التي تخرج عند القصد اليها
مع شروط القصر في الصلوة والقضا الصوم اختلف فيها
فقيل اربعة فراسخ يبلغ بريدا بالمعنى المشهور وقيل ثماني فراسخ
يبلغ بريدين بهذا المعنى ففيه مذهبان ويجري في كل واحد
الاحتمالات المذكورة في الفرسخ ففيها ستة احتمالات
بحسب المال عند ملاحظة المذاهب الثلثة في الاصبع ثمانية
عشر احتمالا والقسم الثاني الذي يعتبر فيه المساحة السطحية
سعة الدرهم البغلي وهي المعتبرة في عفو الدم في
الصلوة اذا كان ناقصا عنها او مساويا لها قدرا فقدره
بعض فقهائنا كابن الجنيد رحمه الله لسعة عقد الابهام الاعلى
وبعضهم كابن ادريس رحمه الله بما يقرب من اخمص الراحة.

الشوف [illegible] ان لا [illegible]
الاشكال في البعد فلا الدليل اذ لو كان [illegible] تحرى
بما يعلم [illegible] الا ان [illegible] القاموس وذكره
[illegible] الشرعية والا فلا [illegible]
بما اعتبار [illegible] كانت [illegible]
[illegible] فيها وان [illegible]
الزكوة في [illegible]
انما [illegible]
ما [illegible]
المذكورة [illegible]

والعمق

القفيز وهو ست وثلثون ذراعا بالتربيع مسطحة مضروب
القصبة في نفسها ويقال لعشر كل شيء ايضا عشير وكانه هنا ايضا
بذلك الاعتبار لكونه عشر القفيز والقفيز الارضي وهو ثلثمائة
وستون بهذه الذراع حاصل ضرب القصبة في الاشل وقدره
صاحب القاموس بمائة واربعين ذراعا والجريب الارضي
وهو ثلثة آلاف وستمائة ذراعا بها مضروب الاشل في نفسه
وما ذكرنا في القفيز والجريب هو المنقول وربما يختلف
بحسب اختلاف اعتبارات البلاد والقسم الثالث الذي
يعتبر فيه المساحة الجسمية الكر الساحي من الماء فهو كما انه مقدر
بالوزن كما مر مقدر بالمساحة ايضا واقوال فقهائنا رضوان الله
عليهم فيها اربعة الاول سبعة وعشرون شبرا مكعبا حاصل ضرب
ثلثة عرضا في ثلثة طولا في ثلثة عمقا واليه ذهب الصدوق
وباقي القميين وهو ظاهر ابن طاوس وصريح العلامة في المختلف
واليه مال بعض المتاخرين ايضا كالشيخ علي رحمه الله في حاشية
المختلف والثاني اثنان واربعون شبرا وسبعة اثمان
شبر حاصل ضرب ثلثة ونصف عرضا في ثلثة ونصف
طولا في ثلثة ونصف عمقا واليه ذهب الاكثر وهو المشهور

والثالث نحو مائة شبر واليه ذهب ابن الجنيد والمراد في
هذه الثلثة بلوغه من المقادير المذكورة اذا ضرب بعض
الابعاد في بعض ومثلوا بالمكعب لتسهيل الفهم والرابع ما
بلغ بمجموع ابعاده عشرا ونصفا وليس المراد الضرب واليه
ذهب القطب الراوندي وعلى هذا القول ليس له قدر معين
لا بحسب المساحة ولا بحسب الوزن ويكون له افراد مختلفة غير
متناهية بعضها منطبقة على بعض المذاهب الباقية وزنا
او مساحة ونسبوا الى القولين الاخيرين في تقدير الكر الشذوذ
ولزم على الاخير ان يكون كف من الماء بل اقل اذا انبسط
فيما يبلغ طوله وعرضه عشرة اشبار ونصفا زايدا على الكر
وحوض مربع كل من ابعاده ثلثة اشبار ناقصا عنه وهذا بعيد
جدا هذا ما اردنا ايراده من التفصيلات والآن نسوق
الكلام في التتميمات وبالله التوفيق **تتميم**
اعلم ان الشيخ في آخر القانون ذكر بعض الاكيال والاوزان
المعروفة في اليونانية ناقلا بعضها من كناش ساهر وبعضها
من كناش ابن سرابيون وقد نقلنا عنه في هذه الرسالة
ما يحتاج اليه في الجملة حسبما اقتضاه التقريب وطرحنا

اكثرها لوجوه الاول انها كانت على اللغة اليونانية الغير المعروفة
في هذه الازمان ولا فائدة في تطويل الرسالة بذكرها الا لفهم
بعض ما في الكتب الطبية مما نقل بعينه عن اليونانية وكفى بالفصل
الذي ذكره في آخر القانون لتلك الفائدة ومع هذا لا يكون لذكرها
في هذه الرسالة كثير فائدة والثاني ان نسخ القانون كانت
مختلفة في اكثرها ولم يحقق اللغات اليونانية وتصحيحها
على وجه يطمئن الخاطر به عسر تام وفي نقلها بصورتها من غير
تصحيحها مسخ غير مفيد الثالث ان بعضها مما ذكره ما صيلا
متنا قضة وفرع كثير منها على ذلك البعض فصارت اكثرها
مضطربة غير محصلة وكان الشيخ نقلها من اصولها
من غير تامل وحساب فعرى كلها عن الفائدة لعدم الاعتماد
ومن جملة الشواهد على ما ذكرنا انه قال في موضع والقسط الابطالقي
رطل ونصف والرطل اثنتا عشرة اوقية انتهى وفي موضع
آخر بعده بسطر والمن يكون اربعين استارا والرطل عشرين
استارا والاستار ستة دراهم ودانقان او اربعة مثاقيل
انتهى ففسر الرطل اولا باثنتي عشرة اوقية والاوقية في موضعها
بسبعة مثاقيل فيبلغ الرطل اربعة وثمانين مثقالا وفسره

[illegible]
ثمانيا بعشرين استارا والاستار اربعة دراهم و دانقين فيبلغ
ثمانية وثمانين مثقالا وكسرا واما باربعة مثاقيل فيبلغ
ثمانين مثقالا فيضطرب قدر الرطل في كلامه بين كونه
اربعة وثمانين مثقالا وكونه ثمانين او ثمانية وثمانين مثقالا
وكسرا ومع ذلك لا ينطبق شئ من هذه الثلثة على شئ من
تفاسيره المشهورة على ما ذكرنا في موضعه تمم
قد عرفت مما تقدم ان الدانق حقيقة هو سدس الدرهم
الشرعي الذي عبارة عن ثماني شعيرات والطسوج
حقيقة هو ربع سدسه الذي عبارة عن شعيرتين فاعرف
الان ان الدانق والطسوج يطلقان مجازا على سدس
كل شئ وربع سدسه مما اعتبر فيه الوزن ام لا كما هو المتعارف
الشايع في زماننا فعلى هذا لما كان المثقال المعبر عنه بالدينار
بالاتفاق عبارة عن ثمان وستين شعيرة واربعة اسباع
شعيرة يجب ان يكون دانقه هو سدسه الذي عبارة عن
احدى عشرة شعيرة وثلثة اسباع شعيرة وطسوجه هو ربع
هذا السدس الذي عبارة عن شعيرتين وستة اسباع شعيرة
فتبين خطأ من قال ان دانقه اثنتا عشرة حبة وطسوجه

المثقال

ثلث حبات اذ يلزم ان يكون المثقال اثنتين وسبعين
شعيرة وقد عرفت انه ثمان وستون شعيرة واربعة اسباعها
اللهم الا ان يكون في المثقال اصطلاح اخر لم ينقل الينا
وكذلك تبين خطا صاحب الشمسية في الحساب حيث توهم ان
طسوج الدينار اربع شعيرات وقال يجب ان يعلم ان الدوانيق
مخرجها من الدينار ستة والطساسيج مخرجها من الدوانيق
اربعة والشعيرات مخرجها من الطسوج اربعة ثم بسط الكلام
في المثال وتحويل الكسر من مخرج الى مخرج على هذا الحساب
وهذا فاحش جدا اذ يلزم منه ان يكون الدينار ستا وتسعين
شعيرة ضعف الدرهم الشرعي وحكاية كون الدينار درهما
وثلثة اسباع درهم وكون عشرة دراهم سبعة دنانير اشهر
واشيع من ان يحتاج الى نقل الاسناد وتفصيل عبارات
الاقوام وقد مر بعضها وكان هذا الغلط صار منغلطا لبعض الحاسبين
ايضا كصاحب قسطاس المستقيم حيث وافقه في ذلك واقتفى
اثره بعض الناظمين ايضا حيث نظم في بيان اجزاء الدينار
هست شش دانك قدر ديناري ليك هر دانكي از طسوج چهار
هر طسوجي چهار جو هر جو شش ز خردل بود بوقت شمار

مع ان هذا الناظم قد نظم ما هو الحق ايضا في بيان وزن المثاقيل
واجزائه فقال چار مثقال و نيم استار ى هفت
مثقال ده درم اى يار درهمى و سه سبع يك مثقال
خامش اكنون كه شد سخن بسيار ولا يتوهم ان مناط
ذلك الاختلاف بما يكون قدر الدرهم ولعل فيه خلافا تفرع
عليه ما وقع فيه اذ لا مجال لذلك التوهم بتتبع الآثار والاخبار
وشيوع كونه ثمانى واربعين شعيرة قد جاوز حد التواتر
ع نظم ذلك الناظم ايضا ونقله صاحب القسطاس شش
دانگ بود قدر درم ياد بدار دانگيست دو استار دو قيراط
چنين گفت استاد قيراط و طسوج و حبه چون دانستى
هريك دو ز ما بعد بود باد بدار وقد اخطأ ايضا صاحب
البهائية في الحساب هنا من جهة اخرى وزعم ان الدينار
ستون حبة حيث قال في تعليل حفظ نسبة الستين لكون
الدينار ستين حبة وكون الدرجة ستين دقيقة وكون الكر
ستين قفيزا وكون الدرهم ستين عشيرا انتهى ثم كان
مراده بالعشير عشر الدانق من حيث اطلاقه على عشر كل شيء كما م
والا لم ينقل تفسير العشير بخصوص ذلك وظنى ان منشا هذه





الاعلام ثمره تتبع الآثار والكسل في تصفح الاخبار والاخذ
بكلام مجهول والاعتماد على خبر غير منقول تتميم
قد ذكرنا ان الدراهم المشهورة المنقولة هى الدراهم
الثلثة البغلى الشرعى والطبرى وذكرنا ان مورد الاحكام
الشرعية منها هو الشرعى الذى وزنه ستة دوانيق وهو
المدار عليه في باب زكوة الفضة وغيره المضبوط بالقراريط
والطساسيج فكل ما وقعت من الدراهم المختلفة المغايرة
له وزنا بحسب الازمنة يقاس عليه بالحساب فاول
نصاب زكوة الفضة مثلا مائتان من تلك الدراهم التى
واحدها ستة دوانيق وزكوتها خمسة منها قدر ربع عشرها الذى
عبارة عن ثلثين دانقا فاذا فرض وزن الدرهم في زمان
خمسة دوانيق مثلا فاول مراتب الزكوة يصير بهذا الحساب
ستة منها اذ لا يبلغ ثلثين دانقا الا ستة منها واذا فرض
في زمان اربعة دوانيق وسبعى دانق مثلا يصير اول مراتب
الزكوة حينئذ سبعة منها وهو ظاهر مما قلنا وعلى هذا القياس
وكانه قد كانت الدراهم في بعض الازمنة السابقة على
نحو العددين اللذين ذكرناهما تمثيلا يستفاد مما

روى الشيخ الجليل رحمه الله في الكافي في باب العلة في وضع الزكوة
على ما وضع عن حبيب الخثعمي قال كتب ابو جعفر المنصو ر
الى محمد بن خالد وكان عامله على المدينة ان يسال اهل المدينة
عن الخمسة في الزكوة من المائتين كيف صارت وزن سبعة ولم
يكن هذا على عهد رسول الله صلى الله عليه وآله وامره ان يسال
فيمن يسال عبد الله بن الحسن وجعفر بن محمد عليهما السلام
قال فسال اهل المدينة فقالوا ادركنا من كان قبلنا على هذا
فبعث الى عبد الله بن الحسن فقال كما قال المستفتون
من اهل المدينة قال فقال ما تقول يا ابا عبد الله فقال
ان رسول الله صلى الله عليه وآله جعل في كل اربعين اوقية
اوقية فاذا حسبت ذلك كان على وزن سبعة وقد كانت
وزن ستة كانت الدراهم خمسة دوانيق قال حبيب فحسبناه
فوجدناه كما قال فاقبل عليه عبد الله بن الحسن فقال من
اين اخذت هذا قال قرات في كتاب امك فاطمة عليها السلم
قال ثم انصرف فبعث اليه محمد بن خالد ابعث الي بكتاب
فاطمة عليها السلم فارسل اليه ابو عبد الله عليه السلم اني انما اخبرتك
اني قراته ولم اخبرك انه عندي قال حبيب فجعل محمد بن

فقال

فالاذ يقول لي طريت نفسي في الكافي فقط الحديث توضيح ان السائل
توهم ان المعتبر في الزكوة هو العدد لا الوزن لما راى من كثرة
اطلاق الدرهم على المسكوك من الفضة من حيث العدد كما مر
وهذا التوهم شايع نقل العلامة في منتهى المطلب واستدل
على خلافه بقوله وحكى عن بعض اهل الظاهر اعتبار العدد
وهو خطا للاجماع ولما روى ابو سعيد عن رسول الله صلى الله
عليه وآله ليس فيما دون خمس اواق من الورق صدقة انتهى
فبعثه هذا التوهم الى ان نفتش عن كيفية شيوع سبعة دراهم
في زمانه لاولها اتب الزكوة مع انه في عهد رسول الله صلى الله
عليه وآله كان خمسة دراهم غافلا عن ان المعتبر في الزكوة
هو الوزن لا العدد وان دراهم زمانه مختلفة وزنا بالنسبة
الى دراهم زمان رسول الله صلى الله عليه وآله فاجابه ابو عبد الله
عليه السلم جعفر بن محمد عليهما السلم بان رسول الله صلى الله عليه
وآله جعل في كل اربعين اوقية اوقية يعني ان المعتبر في
الزكوة ربع العشر بحسب الوزن لا بحسب العدد وذكر الاوقية
تنصيصا على ذلك اذ هي صريحة في الوزن لا يجري فيها
توهم العدد فقال عليه السلم فاذا حسبت ذلك كان على

وزن سبعة اى اذا اعتبرت ربع العشر من حيث الوزن
فيصير اول مراتب الزكوة وزن سبعة من دراهم هذا الزمان
التى وزنها اربعة دوانيق وسبعا دانق ثم اوضح عليه السلم
ذلك بنظير له من الدراهم التى قبل زمانه فقال وقد كانت
وزن ستة كانت الدراهم خمسة دوانيق يعنى وعلى هذا الحساب
يصير اول مراتب الزكوة وزن ستة دراهم منذ كانت
الدراهم خمسة دوانيق بحسب الوزن فلا اعتبار بالعدد
والمعتبر هو الوزن بعدد الدراهم على اى وزن كان يجب
ويقاس على ما جعل رسول الله صلى الله عليه وآله اصلا فى ذلك
اى الدراهم التى كان وزنها ستة دوانيق فافهم تتميم
من الاوزان الشايعة فى زماننا التى ترجع اليها الباقية
هو المثقال الصيرفى الذى عليه مدار المسكوكتين المحمدية
والعباسية الرائجتين فى هذه الايام يسحب الى المحمدية
بخمسة دوانيق والعباسية التى ضعفها بمثله وثلثى مثله
وعليه ايضا مدار المنين التبريزى والشاهى المشهورين
بين الانام لكون التبريزى فى زماننا ستمائة منه والشاهى
الذى ضعفه الفا ومائتين وهذا المثقال مع انه فى هذا الزمان

مرجع

مرجع المقادير المذكورة ومقياس الاوزان المشهورة لم
ينضبط بالشعيرة وانما انضباطه اشار اليه ولم يحفظ حفظا
مدارا عليه فبعضهم كالعلامة رحمه الله كانه ضبط بمائة وثلث
شعيرات والفين وثمانمائة وخمسة وثمانين جزءا من خمسة
وخمسة آلاف اجزاء شعيرة يستفاد من ضبط الصاع
صريحا بخمسمائة وستة وثلثين مثقالا وربع مثقال
بالصيرفى فالرطل العراقى الذى يكون عنده وعند الجمهور
من الخاصة تسعا من الصاع مضبوطا ح بتسعة وخمسين مثقالا
ونصف مثقال وثلث ربع مثقال ومعلوم مما مر ان الرطل
العراقى عنده عبارة عن تسعين مثقالا شرعيا ينتهى الى ستة
آلاف ومائة واحدى وسبعين شعيرة وثلثة اسباع
شعيرة فوجب ان يكون المثاقيل الصيرفية المذكورة
التى بها ضبط الرطل عبارة عن تلك الشعيرات فبالنسبة
مثقال واحد صيرفى يلزم ان يكون عنده مائة وثلث
شعيرات والفين وثمانمائة وخمسة وثمانين جزءا
من خمسة وخمسة آلاف اجزاء شعيرة كما قدرنا وبعضهم كالشيخ
على رحمه الله كانه ضبط بمائة واربع شعيرات وخمسمائة وخمسة

وسبعين جزءا من سبعمائة وسبعين جزءا من شعيرة لم يتفقد
من ضبط الصاع والرطل صريحا بمثل ما ضبط به العلامة مع
تصريحه بان الرطل عبارة عن احد وتسعين مثقالا شرعيا
موافقا للجمهور فينتهي الى ستة آلاف ومائتين واربعين
شعيرة زايدة على عدد شعيرات رطل العلامة بثمان و
ستين شعيرة واربعة اسباعها قدر مثقال واحد شرعي
هو تفاوت ما بين الرطلين فح وجب ان يكون المثاقيل
الصيرفية التي بها ضبط الرطل عبارة عن هذه الشعيرات
الزائدة على شعيرات رطل العلامة بما ذكرنا فبالنسبة مثقال
واحد صيرفي يلزم ان يكون عنده عبارة عن مائة واربع
شعيرات وخمسمائة وخمسة وسبعين جزءا من سبعمائة و
سبعين جزءا من شعيرة كما قلنا ثم لا يخفى ان الشيخ رحمه الله
انه لم يقتف في ذلك اثر العلامة وضبط ما صح عنده فاتفاقهما
صورة في قدر الصاع والرطل بالنسبة الى المثقال الصيرفي
مع ذلك الاختلاف معنى من غرائب الاتفاقات واغرب من
ذلك انه اقتفى اثره واعتمد على تصحيحه وظن نفسه متبعا
موافقا له في ذلك وغفل عن تلك الدقيقة المرجبة للاختلاف

وعدم التوافق وبعضهم من فضلاء العصر ضبط صريحا بست
وتسعين شعيرة وبعضهم ضبط بخلاف هذه المذكورات
مما يوجب نقله التطويل وبالجملة لما رأيت هذه الاختلافات
حاولت ان اضبطه بنظر دقيق وقصدت ان احفظ بما هو
حقيق فتحقق عندي بتصحيحات قوية وتفتيشات
مستقيمة ان المثقال الصيرفي المتعارف في زماننا عبارة
عن اربع وثمانين شعيرة قدر درهم وثلثة ارباع درهم با
الشرعي ولا تظنني مخطئا اياهم ومصوبا رأيي فان بعض الظن
اثم حاشا ان اكون اهلا لذلك ولكن اثبت ما ثبت لدي
بهمة فكري القاصر واديت ما وجب على ذمة ذهني الفاتر
هذا مع انه يجوز ان يكون في زمن العلامة والشيخ علي رحمهما الله
قدر المثقال الصيرفي زائدا على قدره في زماننا بمقدار التفاوت
الواقع في الضبطين وكذا الكلام في التفاوت القليل الواقع
بينهما رحمهما الله بحسب زمانيهما وامثال ذلك قد تكون متفاوتة
في الازمنة والاعصار ويؤيد ما قلنا التفاوت الواقع
في المن التبريزي في الزمانين حيث ضبط الشيخ علي رحمه الله
المن التبريزي بخمسمائة مثقال صيرفية واليوم ولا شك

ستمائة منه ويمكن ان يكون هذا التفاوت الواقع في الثمن جهة
مناطا للتفاوت في المثقال بحسب الزمانين اذ خمسمائة من المثقال
الذي ضبط الشيخ قريب جدا من ستمائة من مثقال زماننا حسبما
ضبطناه وما بقي من التفاوت قليل يمكن استناده الى الميزان
او الشعير او التسامح او امثالها **تتميم** اعلم ان انواع الاجسام
كما كانت المتساوية منها وزنا قد تتخالف حيزا فرطل من الماء
مثلا لا يملأ نصف مكان رطل من الشعير كذلك المتساوية
منها بحسب الحيز قد تكون متخالفة بحسب الوزن فوزن صاع
من الشعير مثلا لا يبلغ نصف وزن صاع من الماء وعلى
هذا القياس سائر الاجسام حسبما اقتضت صورتها النوعية
من التخلخل والتكاثف والخفة والثقل وتحقيقه كما تقرر
في موضعه ان نسبة وزن الخفيف الى وزن الثقيل تكون
كنسبة مكان الثقيل الى مكان الخفيف بل قد يكون نوع
واحد من الاجسام يختلف اشخاصه في ذلك بحسب الامكنة و
العوارض المختلفة كما لا يخفى فتقدير كيل معين بوزن
معين لا يتصور الا بنوع من التخمين وضرب من التسامح
كما قال العلامة رحمه الله في التحرير الوسق ستون صاعا

صاع



بصاع النبي صلى الله عليه وآله والصاع اربعة امداد والمد رطلان
وربع بالعراقي الى قوله وهذا التقدير تحقيق لا تقريب انتهى
محل تامل اذ تقدير المد الذي عبارة عن كيل مخصوص بالرطل
الذي هو وزن مخصوص لا يمكن بدون تقريب الا ان يحمل
على انه لما كانت هذه التقادير مستندة الى الشارع فيكون
بمنزلة التحقيق والا فمعلوم ان المد من الماء المعتبر في الوضوء
لا يوافق المد من اجناس اخر كالحنطة والشعير وامثالها
المعتبرة في الكفارات بحسب الوزن حتى تقدر ابشيء واحد
تحقيقا فكأنه اراد ان الشارع توسعة جعل ذلك الكيل المخصوص
والوزن المخصوص في تلك الاحكام بمنزلة الواجبات
التخييرية بايهما اخذ المكلف برئ ذمته وان اختلفا
فاختلف واليه ناظر ظاهر قول بعض الفقهاء ان قدر زكوة الفطر
هي بالكيل صاع وبالوزن الف ومائة وسبعون درهما انتهى
فاشكاله بعد ذلك في صورة بلوغه كيلا لا وزنا او بالعكس
للخفة او الثقل كانه مبني على الاحتياط هذا مع ان الروايات
في التقدير مختلفة لا تابى عن الجمع بينها بحمل كل منها على جنس
مناسب لكن لم ينقل من الفقهاء هذه الطريقة بل جمعوها

من جهات اخر او طرحوا بعضها لضعف السند وغيره على حسب
اقتضاء قواعد الاصول حتى انتهى الى الاختلافات بينهم تفرعا
على اختلافات اصولهم فاتخذ كل مذهبا كما نقلت عنهم في التفصيلات
تتميم المقادير الموزونة والمكيلة التي قدمناها مفصلة
على قسمين قسم معتبر بخصوصه في الشرع مذكور في الاحاديث
دائرة على السنة الفقهاء وقسم ليس كذلك بل متداول
بين الحاسبين وعامة الناس والقسم الاول ايضا على قسمين
قسم معتبر عندهم على سبيل الاصالة وكونه متعلقا للاحكام
وقسم ليس كذلك بل مذكور على سبيل التبعية وكونه مقياسا
لشيء آخر ومحددا له فبالحقيقة تنتهي الى ثلثة اقسام ولما
كان القسم الاول منها اي المعتبرة في الشرع اصالة مما اشتدت
حاجة المكلفين اليه من حيث ابتناء فتاوى فقهائنا
رضوان الله عليهم عليه حاولنا تسهيلا عليهم تقويم ضابط
لبيان تلك المقادير خاصة متضمن لكيفية نسبتها واحدا
واحدا من الاوزان المعروفة في زماننا اعني المن التبريزي
والمثقال الصيرفي والشعيرة واجزائها على ما وصفنا بما
قبل فوضعنا جدولا واثبتنا فيه المقادير المعتبرة المذكورة

كالكر والاستار ونحوهما
كالدرهم والدينار ونحوهما
[illegible]



وبينا ان كلا منها كم يكون من المن ثم ما نقص عنه من المثقال
ثم ما كسر عنه من الشعيرة وعلى هذا القياس وعلمنا المراتب الخالية
في الابتداء او الاوساط بالصفر وفي الانتهاء بالبياض ايضاحا للمقصد فهذا هو

| | | المن التبريزي | نصف المن | ربعه | الخمس درل | الفلس | المثقال | الدرهم | نخود | الشعيرة | الحبة |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | الدرهم المعتبر في الزكوة وطريق الاتفاق | ٥ | ٥ | ٤٨ | بحسب | | | | | | |
| | الدينار المعتبر في الزكوة الذهب وغيره بالاتفاق | ٥ | ٥ | ٤٨ | ٣ | ٥ | ٥ | ٥ | ١ | ١ | ٥ |
| [illegible] | على مذهب ابن بابويه | ٢٣٢ | ٥٣ | ٢٤ | بحسب | | | | | | |
| | على مذهب الشيخين | ١٤٨ | ٣٤٢ | ٧٢ | بحسب | | | | | | |
| | على مذهب العلامة | ١٤٦ | ٥٣ | ٢٢ | ١ | ٨ | ٣ | ٣ | ٣ | ٥ | ١ |
| [illegible] | على احد احتمالي مذهب ابن الجنيد | ٥ | ٩٢ | ٧٢ | بحسب | | | | | | |
| | على احد احتمالي مذهبه | ٥ | ٩١ | ٧٠ | ١ | ٧ | ٣ | ٢ | ٤ | ٦ | ٦ |
| | على مذهب العلامة | ٥ | ١٦٥ | ٢٥ | ٤ | ٣ | ٢ | ٣ | ٣ | ٥ | ١ |
| | على مذهب الجمهور | ٥ | ١٦٧ | ١٢ | بحسب | | | | | | |
| [illegible] | على احد احتمالي مذهب ابن الجنيد | ٥ | ٣٧١ | ٣٦ | بحسب | | | | | | |
| | على احد احتمالي مذهبه | ٥ | ٣٧٦ | ٣٩ | ٥ | ١٠ | ١ | ٤ | ٢ | ٣ | ٣ |
| | على مذهب العلامة | ١ | ٦١ | ١٨ | ٥ | ١ | ٤ | ١ | ٥ | ٨ | ٤ |
| | على مذهب الجمهور | ١ | ٦٨ | ٤٨ | بحسب | | | | | | |
| [illegible] | على احد احتمالي مذهب ابن الجنيد | ٣٦ | ٨٥ | ٦٥ | بحسب | | | | | | |
| | على احد احتمالي مذهبه | ٣٦ | ٧٣ | ٤٨ | ٣ | ٥ | ٥ | ٥ | ١ | ١ | ٥ |
| | على مذهب العلامة | ٦٦ | ٤٤٥ | ٣٩ | ٢ | ٦ | ٥ | ٥ | ٦ | ١٥ | ٢ |
| | على مذهب الجمهور | ٦٦ | ٥٤ | ٢٤ | بحسب | | | | | | |

فظهر مما مر من التفصيلات ان الاختلافات الواقعة بين فقهائنا

رضوان الله عليهم فى قدر المد والصاع والوسق كلها مبنية على خلافين

احدهما فى قدر الرطل العراقى هل هو تسعون مثقالا او واحد

وتسعون مثقالا وهذا الخلاف قائم بين العلامة والجمهور

وثانيهما فى قدر المد هل هو رطل وربع او رطلان وربع بالعراقى

وهذا الخلاف قائم بين ابن ابى نصر البزنطى وغيره من الفقهاء

وهم ينسبون الى قوله الضعف والشذوذ قال العلامة فى

التحرير وقول ابن ابى نصر المد رطل وربع تعويل على رواية ضعيفة

انتهى وقال الشهيد فى البيان وشذ قول البزنطى ان المد

رطل وربع انتهى فكون المد رطلين وربعا بالعراقى هو

رطل ونصف بالمدنى مجملا مع قطع النظر عن الاختلاف الواقع

فى الرطل كالمجمع عليه بين فقهائنا والروايات متظافرة

على هذا المعنى دالة اكثرها ايضا على ما ذهب اليه الجمهور فى قدر

الرطل قال الصدوق رحمه الله فى كتاب من لا يحضره الفقيه

فى باب الاصناف التى يجب فيها الزكوة وليس على الحنطة والشعير

شىء حتى يبلغ خمسة اوساق والوسق ستون صاعا والصاع

اربعة امداد والمد وزن مائتين واثنين وتسعين درهما و

نصف وروى الشيخ رحمه الله فى الاستبصار فى باب ماهية

ويحتمل ان يكون روايته بعينها او نقلها بمعناها فيكون ما ذكره الصدوق رحمه الله فى من لا يحضره الفقيه بدون تعرض من الرواة فان الظاهر انه [illegible] التعبير فى الكتابة [illegible] بعض رواته

زكوة

زكوة الفطرة عن ابراهيم بن محمد الهمدانى اختلفت الروايات فى الفطرة

فكتبت الى ابى الحسن صاحب العسكر عليه السلم اساله عن ذلك

فكتب ان الفطرة صاع من قوت بلدك الخ وفى آخر الحديث

ترفعه وزنا ستة ارطال برطل المدينة والرطل مائة وخمسة و

تسعون درهما وتكون الفطرة الف ومائة وسبعون درهما الحديث

في خط
الفا ومائة وسبعين
هو موافق لما فى
الفقيه

وفى باب مقدار الصاع فيه عن جعفر بن ابرهيم بن محمد الهمدانى

قال كتبت الى ابى الحسن عليه السلم على يدى ابى جعلت فداك

ان اصحابنا اختلفوا فى الصاع بعضهم يقول الفطرة بصاع المدنى

وبعضهم يقول بصاع العراقى فقال كتب الى الصاع ستة ارطال

بالمدنى وتسعة ارطال بالعراقى قال واخبرنى انه يكون بالوزن

فى نسخ الفقيه
الفا ومائة وسبعين

الف ومائة وسبعون وزنة وعن على بن بلال فى هذا الباب

قال كتبت الى الرجل اساله عن الفطرة كم يدفع قال فكتب

ستة ارطال من تمر بالمدنى وذلك تسعة ارطال بالبغدادى

وفى باب مقدار الماء الذى يجزى فى غسل الجنابة والوضوء

عن زرارة عن ابى جعفر عليه السلم قال كان رسول الله صلى

الله عليه وآله يتوضأ بمد ويغتسل بصاع والمد رطل ونصف

والصاع ستة ارطال واما ما روى فى هذا الباب من روايتين

فظاهرهما خلاف ما ظهر من هذه الروايات فلهذا ذكر الشيخ رحمه الله
هنالك وجه التوفيق فيهما فالاول ما رواه عن سليمان بن حفص المروزي
قال قال ابو الحسن عليه السلام الغسل بصاع من ماء وصاع النبي
صلى الله عليه وآله خمسة امداد والمد مائتان وثمانون درهما والدرهم
ستة دوانيق والدانق وزن ست حبات والحبة وزن حبتي شعير
من اوساط الحب لا من صغاره ولا من كباره والثانية عن سماعة
قال سألته عن الذي يجزئ من الماء للغسل فقال اغتسل رسول
الله صلى الله عليه وآله بصاع وتوضأ بمد وكان الصاع على عهده
خمسة امداد وكان المد قدر رطل وثلث اواق الحديث فقال الشيخ
رحمه الله في وجه التوفيق قوله في هذا الخبر الصاع خمسة امداد وتفسير
المد برطل وثلث اواق مطابق للخبر الذي رواه زرارة لانه فسر
برطل ونصف فالصاع يكون ستة ارطال وذلك مطابق لهذا
القدر فاما تفسير سليمان المروزي المد بمائتين وثمانين درهما
فمطابق للخبرين لانه يكون مقداره ستة ارطال بالمدني ويكون
قوله خمسة امداد وهما من الراوي لان المشهور من هذه الرواية
اربعة امداد ويجوز ان يكون ذلك اخبارا عما كان يفعله النبي
صلى الله عليه وآله اذا شارك في الاغتسال بعض ازواجه يدل على

في نسخ التهذيب مكان قوله خمسة امداد
خمسة ارطال وكانه من تصرف الناسخين
ومع هذا لا يستقيم كما ترى
منه

ذلك

ذلك ما رواه محمد بن مسلم عن احدهما عليهما السلام قال سألته عن وقت
غسل الجنابة كم يجزئ من الماء قال كان رسول الله صلى الله عليه وآله
يغتسل بخمسة امداد بينه وبين صاحبته ويغتسلان جميعا من اناء
واحد انتهى فتوضيح توفيق الرواية الاولى على ما ذكره رحمه الله
انه حمل في هذه الرواية الصاع خمسة امداد على وهم الراوي لان المشهور
منها اربعة بدل خمسة فاذا كان الخمسة وهما والصواب اربعة امداد
حال كون المد مائتين وثمانين درهما فيوافق الصاع اي اربعة
امثاله مع ستة ارطال فلا يبقى منافاة او على ان يكون خمسة امداد
اخبارا عما كان يفعله النبي صلى الله عليه وآله وقت مشاركته بعض
ازواجه في قدر ماء الاغتسال فيستقيم ايضا ولا منافاة بين
هذه الصورة وبين ان يكون اربعة امداد في صورة الانفراد وفيه
تأمل لان كون المد مائتين وثمانين درهما خلاف الظاهر والمشهور
واتفاق الجمهور ويلزم ان يكون الصاع الفا ومائة وعشرين
درهما وهو خلاف ما هو ظهر من الروايات المقبولة عنده الدالة
على انه الف ومائة وسبعون درهما ومع هذا لا قائل به فكيف
التوفيق وايضا حمل خمسة امداد على صورة المشاركة بعيد في هذا الحديث
جدا اذ لم يقع فيه الاخبار عن ماء الغسل حتى يمكن الحمل على ذلك

الصورة بل وقع الجبار عن قدر الصاع ثم ان فی هذه الحكایة ان الدانق
وزن ست حبات والحبة وزن حبتی شعیر وهذا ایضا بحسب الظاهر خلاف
ما اتفق علیه من ان دانق الدرهم عبارة عن وزن ثمانی شعیرات
وان المراد بالحبة والشعیر واحد ویلزم علی هذا ان یبلغ دانق الدرهم
اثنتی عشرة شعیرة فالدرهم یصیر اثنتین وسبعین منها لا ثمانیة
واربعین كما هو المتفق علیه وان حملنا قول الشیخ فی التوفیق علی ان
المد وزن مائتین وثمانین من هذه الدراهم التی واحدها عبارة عن
اثنتین وسبعین شعیرة بوساطة تلك الاصطلاحات وان كان بعضها
غیر مشهور فلا یستقیم ایضا اذ یوجب ان یكون الصاع فی ثمانین
الفا وستمائة واربعین شعیرة یبلغ الفا وستمائة وثمانین درهما
درهما من الدراهم المشهورة ولا قائل به فظهر ان هذه الروایة
مشكلة جدا لا تستقیم الا بتكلف بعید والعلم عند الله واهله واما فی
توفیق الروایة الثانیة علی ما ذكره رحمه الله انه ابقی خمسة امداد فی
هذه الروایة علی حاله لیجبر بهذه الزیادة فی عدد المد نقصان تفسیره
برطل وثلث اواق فمقصوده ان المد الذی صاع النبی صلی الله علیه وآله
خمسة منه غیر المد الذی كان منه اربعة لان هذا المد كما فسر عبارة عن رطل
وثلث اواق وخمسة منه یبلغ خمسة ارطال وخمس عشرة اوقیة فینطبق

علی اربعة امداد علی المعنی المشهور فیبلغ ستة ارطال مدنیة وفیه ایضا تامل لانه
علی تقدیر ان یكون المد علی هذا المعنی لا یستقیم ایضا اذ یوجب ان یكون
خمس عشرة اوقیة عبارة عن رطل واحد مدنی حتی بعد ضمه الی خمسة
ارطال بلغت ستة ارطال ولا شیء من الاوقیتین الجدیدة والقدیمة
موافقا لهذا القدر اذ الجدیدة علی ما بینا اما عشرة دراهم وخمسة
اسباع درهم تبلغ سبعة مثاقیل ونصفا فخمس عشرة منها مائة واثنا
عشر مثقالا ونصف مثقال واما عشرة دراهم تبلغ سبعة مثاقیل
فخمس عشرة منها مائة وخمسة مثاقیل واما اثنا عشر درهما یبلغ ثمانیة مثاقیل م
وخمسی مثقال فخمس عشرة منها مائة وستة وعشرون مثقالا و
فظهر ان لا یبلغ شیء من هذه الثلاثة حد الرطل المدنی والقدیمة اربعون
درهما وخمس منها یزید علی الرطل فضلا عن خمس عشرة ولم ینقل تفسیر
الاوقیة بغیر هذه المعانی هذا وان امكن حمل خمسة امداد فی هذه
الروایة علی وهم الراوی مستظهرا بالشهرة والاتفاق والروایات
الصحیحة كما جوز الشیخ رحمه الله فی روایة سلیمان فلا یبعد ان یحمل الرطل
هنا علی المكی دون المدنی والاوقیة علی الجدیدة بالمعنی الاول
فیستقیم بلا تكلف فی معنی المد والصاع ایضا اذ الرطل المكی كما مر
عبارة عن رطلین عراقیین وثلث اواق بهذا المعنی یبلغ ربع

وقد حمل الرطل علی المكی فی الروایات [illegible]
لا یستقیم حمل [illegible] علی العراقی والمدنی
[illegible] روایة [illegible]
[illegible] رطل [illegible]
فی الاستبصار [illegible]
[illegible]

رطل عراقي على تفسير العلامة فيصير كلا منهما رطلين وربعا بالعراقي وهو رطل
ونصف بالمدني فاربعة امنان لم يبلغ ستة ارطال مدنية كما هو المستفاد
من الروايات المطابق مع ما ذكرنا انه كالمجمع عليه بين الفقهاء و
يمكن ان يحمل الرطل على العراقي ايضا فيؤيد مذهب ابن نطي ولا يمكن
ان يحمل الاوقية على القديمة اصلا اذ اذا حمل الرطل على العراقي ينقص
عن المد او يزيد عليه بالنسبة الى المذاهب واذا حمل على المدني او المكي
يزيد عليه على جميع المذاهب فلا يصير مطابقا لشيء منها فليس قول
صاحب الصحاح في تفسيرها الاوقية في الحديث اربعون درهما
وكذلك كان بناء معنى انتهى على عمومه فتامل تتميم قد عرفت
مما تقدم في التفصيلات ان الكر المعتبر في باب الطهارة الموصوف
بها و مقدر شرعا لا ينفعل بالنجاسة ما لم يتغير مقدر بتقديرين ب
بالوزن وبالمساحة على ما فصلنا فكل ما في موضع ففيه احتمالات
اما ان يكون الوزن اصلا فيه ويكون المساحة كانها طريق الى
استعلامه لتعسر الوزن في اكثر الحالات واما ان يكون على عكس ذلك
بان يكون المساحة اصلا فيه ويكون الوزن طريقا على استعلامه حال
تعسر المساحة لعدم وقوعه على شكل بركاري كما كثر الغدران والحباب
وامثالهما واما ان يكون كل منهما اصلا مستقلا يجوز استعمالهما اراد

المكلف

المكلف منهما ايهما اراد بتيسر للاخر وان كان بينهما تفاوت كثير كالواجبات
التخييرية فظاهر الشيخ ابي جعفر الطوسي رحمه الله هو الاول
قال في الاستبصار في باب كمية الكر في ذيل ذكر رواية الوزن بعد
ذكر الروايات التي في المساحة فلا ينافي هذا الخبر ما تقدم من الاخبار
لانا كنا ذكرنا في كتابنا تهذيب الاحكام ان العمل على هذا الخبر على
ما افتى الشيخ رحمه الله وحملنا ما ورد من التحديد بالاشبار على
ان يكون مطابقا لذلك بان يكون مقدار ما المقدار الذي
يطابقهما فكانه جعل لنا طريقين احدهما ان نعتبر الارطال
اذا كان لنا طريق الى ذلك اعتبرنا الاشبار لان ذلك لا يتعذر — اليه واذا لم يكن طريق
على حال من الاحوال انتهى وكذلك ظاهر من عرف الكر بالف
ومائتي رطل وظاهر العلامة والشهيد ومن تبعهما رحمهم الله هو
الثاني حيث فرعوا اختيار العراقي في الارطال دون المدني
على مناسبته لما اسسوه من المساحة وكذا ظاهر من عرف الكر
بانه ما بلغ تكسيره بالاشبار مستوي الخلقة اثنين واربعين وسبعة
اثمان وظاهر ابن بابويه رحمه الله هو الثالث لاختياره من
اقوال المساحة ما لا يناسب ما ذهب اليه في الوزن لان البعد
وعدم المناسبة بين تقديريه يابي عن ان يكون احدهما لاستعلام

الاخر فيكون كل منهما اصلا مستقلا ماخوذا من رواية معتمد عليها
لا يضره عدم مناسبة الاخر له وامثال ذلك كثيرة في الشرع فما قيل
والعجب من ابن بابويه كيف لم يعتبر العراقي واعتبر المدني مع ان الكر
عنده قريب من نصف عند من اعتبر العراقي انتهى فيه تامل ثم ان
العلامة رحمه الله في المختلف وافق ابن بابويه رحمه الله في المساحة
والشهيد رحمه الله في الذكرى ووافق الجمهور فيه ومع هذا اختار
كل منهما في الوزن الارطال العراقية لادعائه ان تلك الارطال
هو المناسب لما اختاره من المساحة دون الارطال المدنية قيل
وقد يظن ان بين الكلامين تصادما فان الارطال العراقية
ان ناسبت مذهب ابن بابويه كما قاله العلامة بعدت عن مناسبة
مذهب الجمهور بل يكون الارطال المدنية انسب به منها اذ التفاوت
بين المذهبين في قدر المساحة قريب من التفاوت بينهما في
الوزن والتفصي عن هذا التصادم غير خفي انتهى واشار الى وجه
التفصي في الحاشية بقوله بان يقال مراد الشهيد رحمه الله ان اعتبار
الرطل العراقي يناسب التقدير بالاشبار على كل من الروايتين بخلاف
الرطل المدني فانه شديد البعد عما يقتضيه رواية القميين انتهى
والتحقيق في هذا المقام ان الارطال العراقية انسب من الارطال المدنية

العاملي شيخنا بهاء الملة والدين في رسالته الكرية منه

العاملي شيخنا بهاء الملة والدين في رسالته الكرية

الى اختاره



الى ما اختاره ابن بابويه في المساحة واما بالنسبة الى المذهب المشهور
في المساحة فالمدنية انسب منها بكثير وتوضيحه ان ما يملأ من الماء
قدر شبر من المكان كما صح عندنا بتخمين دقيق قريب من التحقيق
هو اربعة امنان تبريزية وثلثمائة وستة وخمسون مثقالا صيرفيا
فيبلغ قدر سبعة وعشرين شبرا هو مذهب ابن بابويه في الكر مائة
واربعة وعشرين منا واثنا عشر مثقالا ولا شك ان الارطال
العراقية انسب من المدنية بكثير يظهر من الرجوع الى الجدول
ويبلغ قدر اثنين واربعين شبرا وسبعة اثمان شبر هو مذهب
الجمهور مائة وستة وتسعين منا وخمسمائة وثلثة وستين مثقالا
ونصف مثقال وظاهر ان الارطال المدنية التي عبارة عن مائتين
واثنين وعشرين منا وخمسمائة واربعة عشر مثقالا وسبعي مثقال
كما مر في الجدول اقرب لهذا القدر من الارطال العراقية التي
قدرها عند الشهيد رحمه الله مائة وثمانية واربعون منا وثلثمائة و
اثنان واربعون مثقالا وستة اسباع مثقال كما مر ايضا
اذ تفاوت الارطال المدنية منه لا يبلغ الى ستة وعشرين
منا وتفاوت الارطال العراقية يزيد على ثمانية واربعين منا
فاين هو من هذا ولا يبلغ التفاوت الذي قد يكون في شبر شخص

المیاه المتحده فی المکان بحسب الوزن المعدل ستنه ذلک کما یشهد
التجربة ولئن اغمضنا عن ذلک ایضا فلا شک ان المناسب لمن جعل
الاصل فی التقدیر المساحة وجعل الوزن طریقا الی استعلام بلوغه
ذلک القدر کما فیما نحن فیه ان یکون ما اختاره من الوزن زائدا
علیه لا ناقصا عنه من باب المقدمة وتحقق کونه بالغا القدر
الشرعی یقینا فزیادة الارطال المدنیة علی القدر المشهور فی
المساحة متیقنة عنده ایضا دون الارطال العراقیة اذ مع
الاغماض عن تحقیق نقصانها عنه لا زید من زیادة المدنیة
علیه فلا مجال البتة لدعوی تیقن زیادتها علیه المصححة لکونها
مستلزمة للبلوغ الی الحد المذکور والعلم عند الله واهله تیقن ح
تتمیم ینبغی للمکلف المقید بالشرع المهتم لتحصیل
براءة الذمة ان یکون طریقته التمسک بالاحتیاط والعمل علی
وجه یکون به خارجا عن عهدة الخلاف فی جمیع ما ذکرنا من المسائل
الخلافیة فیختار فی قدر المد والصاع المعتبرین فی الکفارات
وزکوة الفطر وامثالها مذهب الجمهور الذی قدروا المد
بما یبلغ مائة وسبعة وستین مثقالا صیرفیا واثنتی عشرة
شعیرة والصاع بما یبلغ منا تبریزیا وثمانیة وستین مثقالا

وثمانی واربعین شعیرة اذ هذا التقدیر لها اکثر من جمیع التقادیر
الباقیة کما مر والاحوط هنا هو الاکثر ویختار فی قدر الوسق
المعتبر فی تحقق نصاب الغلات ما فی احتمالی مذهب ابن بابویه اعنی
ستة وثلثین منا تبریزیا مع کسره وکسوره المثبتة فی الجدول
حتی یکون خمسة اوساق هو قدر النصاب عبارة عن مائة وثلثة
وثمانین منا وکسرا اذ هذا التقدیر فی النصاب اقل من سائر التقدیرات
والاحوط هنا هو الاقل وعلی هذا القیاس فی قدر الکر وامثاله حسبما
اقتضاه سلوک طریقة الاحتیاط ولا شک انه اصوب خصوصا
فی زماننا الذی فیه الاراء متخالفة والحق محجوب والقائم بالحق
مستور اللهم ارزقنا توفیق ادراک ملازمته وتحقیق ما هو الحق
من خدمته والخروج عن عهدة ما هو الصواب من التکالیف
لفراغ البال والخلاص عما یوجب تفویت الوقت وتضییع
العمر من القیل والقال هذا آخر ما اردنا ایراده فی هذه الرسالة
وقصدنا الاختتام به فی
تلک المقالة والله الموفق
والمعین

بلغ مقابلة

کتابخانه ...
جعفر سلطان القرائی
تبریز ۱۳۶۵ هجری

بسم الله الرحمن الرحیم

اللهم کما ولیت نبیک قبلة یرضاها انزل علیه وآله من
الصلوات ازکاها ومن البرکات افضلها وانماها وبعد
بر محرمان کعبهٔ یقین و محرمان اسرار دین مبین پوشیده
نیست که صحت عمده وسایل تقرب بخدا و افضل جهات
مدینهٔ طیبه ملت بیضا که ندای صدق انتمای حی علی خیر العمل
بآن ناطق و مضمون بلاغت مشحون قرة عینی فی الصلوة
بران شاهدیست صادق منوطست بامتثال فرمان
تاکید عنوان وحیثما کنتم فولوا وجوهکم شطره بعد از خطاب
مستطاب فول وجهک شطر المسجد الحرام و مربوطست
باقبال اهل بر معرفت طریق تحصیل استقبال و مسلک توجه
بسمت قبلهٔ مخصوصه باهل اسلام لهذا اقل خلق الله رضی
الدین محمد قزوینی مناسب دید که رساله مشتمل بر تحقیق
حقایق این مطلب شریف و منطویه بر اظهار دقایق

این مقصد

این مقصد منیف ترتیب دهد تا طالبان معرفت دین
را استظهاری شود و بر اتباع مضمون سنت و کتاب
و سالکان طریق یقین را اشاره باشد بصراط مستقیم حق و
صواب و این رساله مبنی شد بر چهار رکن موافقة للفرع
مع الاصل و هر رکنی بجهة تمیز مطالب آن مرتب گردید
بر چند فصل و مسمی شد بقبلة الآفاق توقع از ارباب
انصاف آنست که اگر بر خللی مطلع گردند یا بر خطای
واقف شوند بشرف اصلاح مشرف ساخته سازند و بالله
التوفیق **رکن اول** در بیان حقیقت قبله و ما یناسبها و درین چهار فصل است
فصل اول در تصویر وضع کعبهٔ مبارکه و تمهید بعضی از
مقدمات بدانکه کعبهٔ معظمه زادها الله شرفا مشتملست بر
چهار ضلع و چهار رکن یکی از ارکان انکه حجر الاسود بران
نصب است رکن حجر [illegible] می‌نامند و تسمیه این رکن بعراقی
چنانکه بعضی تصریح کرده اند نامناسب است و وجه آن با وجه
تسمیهٔ سایر ارکان بعد ازین مذکور خواهد شد و بترتیب
طواف بعد از چهار ذراع شرعی ازین رکن باب کعبهٔ
معظمه است و عرض باب نیز چهار ذراع است و تتمه

این ضلع که از یمین باب باشد تا رکنی دیگر که بعضی از اعراق
و بعض شامی مینامند شانزده ذراع و شبری است که مجموع
این ضلع که طول کعبه مبارکه است بیست و چهار ذراع
و شبری بوده باشد و ضلعی دیگر که ازین رکن تا رکنی غربی
باشد میزاب در وسط آنست بیست و دو ذراع است
که عرض کعبه معظمه است و ضلع ثالث که از رکن غربی
مذکوره تا رکن یمانیست نظیر و موافق ضلع اولست
و ضلع رابع که از رکن یمانی مذکور تا رکن حجر الاسود است
که نظیر ضلع ثانی است بیست و یک ذراع و یک شبر است
که بقدر یک شبر از نظیر خود کمتر است و وضع کعبه معظمه نسبت
بجهات آنست که رکن حجر الاسود از محاذات مشرق اعتدال
قلیلی بجانب جنوب مایلست بعنوانی که مشرق اعتدال
محاذی مابین باب و حجر الاسود واقع شده و تصور
وضع باقی ارکان و اضلاع بمقایسه حاصل شود و عرصه
مسجد الحرام محیط است باطراف کعبه معظمه بتفاوت
در ضیق و وسعت و شبیه باین احاطه است احاطه حرم
نیز بکعبه و مسجد الحرام چه قدر مسافت حرم از اطراف کعبه معظمه

زمی



و مسجد الحرام یکسان نیست بلکه مختلف است چنانکه مشهور است
و در روایتی وارد شده که قدر حرم از طرف یمین کعبه چهار
میل است و از یسار کعبه هشت میل و مراد بیمین و یسار
کعبه رکن ثالث و اول یا قریب بانهاست بقرینه صدر
حدیث چنانکه مذکور خواهد شد پس طول حرم بنابرین
دوازده میل باشد که عبارت از چهار فرسخ است
فصل [illegible] در تحقیق ماهیت قبله قبله در عرف اهل شرع
عبارتست از امری که واجب باشد بر مکلف تحصیل
استقبال عین آن یا جهت آن برای خود در مثل صلوة
یا برای انسانی دیگر در مثل احتضار و دفن اموات
یا برای حیوانی در مثل ذبح و نحر و ان امر نزد محققین
فضای کعبه معظمه است از منتهای ارض تا سما نه خصوص
بنای آن چنانکه ظاهر میشود از انچه وارد شده در
صحت صلوة فوق جبل ابی قبیس و سطح کعبه معظمه
و ازین فضا تعبیر بعین کعبه و بیت نیز می کنند
و تفصیل اینمقام اینست که در قبله قریب یعنی مشاهد
یا در حکم مشاهد خلافی نیست در میان اهل اسلام

که عین کعبه است و در قبله بعید مشهور آنست که جهت
کعبه است چنانکه مذهب سید مرتضی و ابن جنید و ابی
الصلاح و ابن ادریس و علامه حلی و جمهور متاخرین است
رحمهم الله و قول دیگر آنکه قبله کسی که در حرم باشد مسجد
الحرام است و قبله خارج از حرم حرم است و این مذهب
جمعی از متقدمین است و شیخ ابوجعفر طوسی ره
دعوی اجماع برین کرده و در طبق این روایات نیز نقل
کرده اند مثل آنچه از صادق علیه السلم مرویست که ان
الله جعل الکعبة قبلة لاهل المسجد وجعل المسجد قبلة
لاهل الحرم وجعل الحرم قبلة لاهل الدنیا و ایضا از آنحضرت
مرویست که البیت قبلة لاهل المسجد والمسجد قبلة
لاهل الحرم والحرم قبلة للناس جمیعا و متاخرین در
جواب ایشان منع اجماع و قدح در صحت روایات
نموده اند و در مطلب خود متمسک بظاهر آیات
شریفه و ببعضی نیز شده اند و تفصیل در کتب روایات
استدلالیه مذکور است و شیخ شهید ره در
کتاب ذکری بقصد توفیق بین الرایین و رفع خلاف
گفته



گفته که شاید ذکر مسجد و حرم اشاره بجهت باشد و مؤید اینست
آنچه مفسرین گفته اند که لفظ مسجد الحرام در آیه شریفه
اشاره بجهت کعبه است چه اتفاقیست که قبله خارج
حرم مسجد الحرام نیست و تحقیق آنست که نتواند بود که مراد
بمسجد و حرم در قبله بعید عین مسجد یا حرم باشد زیرا که
بنابرین وقوع حرج و تکلیف مالایطاق ظاهر است
چه ممکن نیست بر جمیع اهل حرم تحصیل مواجهه عین مسجد
و همچنین بر جمیع خارج از حرم تحصیل مواجهه عین حرم
پس مراد از مسجد و حرم اعم از عین یا جهت آنها باشد
و این در مطلق جهت کعبه که قول متاخرین است
داخلست و ظاهر آنچه علامه حلی رحمه الله در مختلف
گفته که توجه بکعبه یا جهت کعبه از بعید مستلزم
توجه بمسجد و حرم نیز هست اشاره باین تحقیق است
و ایضا علامات منقوله از شارع در قبله بعید چنانکه
مذکور خواهد شد مؤدی بتحصیل جهت میتواند بود نه
بغیر آن و این ظاهر است و ایضا قبله کسی که در جوار
مسجد باشد از حرم یا در جوار حرم باشد از خارج حرم

بحیثیتی که مشاهد کعبه یا در حکم مشاهد باشد یعنی مقعد ود باشد
او را توجه بعین کعبه مانند کسی که بر جبل ابی قبیس باشد
ظاهر است که عین کعبه است نه مسجد و حرم پس بنا برین اینکه
مطلق مطلقا قبله خارج از مسجد مسجد و قبله خارج از حرم
حرم باشد صحیح نباشد و اگر کسی فرق کند که در بعید
جهة کعبه از مسجد و حرم بقصد ممتاز است پس شاید که
مراد این باشد که بعید را لازم است که قصد توجه بمسجد
یا حرم کند جواب آنست که قصد توجه با توجه موجه
نیست و تحصیل توجه حقیقی بیکی از آنها در بعضی صور
ممکن نه چنانکه بیان شد و اگر کسی گوید که تحصیل ظن
در قبله کافیست وقتی که تحصیل علم میسر نباشد
پس در بعیدی که ممکن نباشد او را تحصیل توجه حقیقی
بعین مسجد یا حرم از روی علم کافیست او را تحصیل
توجه بیکی از آنها از روی ظن گوییم تحصیل ظن از
اماره میباشد و برای بعید مذکور ممکن نیست که اماره
تحصیل این ظن مفقود باشد بلکه واقع آنست که
ببعید چند فرسخ از مسجد یا چندین مرحله از حرم اماره

تحصیل

تحصیل ظن بتوجه بمسجد یا حرم بالکلیه مفقود است چنانکه
بر متامل ظاهر است و فرق میان تحصیل مذکور و تحصیل
قطع یا ظن بجهة کعبه واضح است چه جهة برای بعید بقدر
بعد او وسیعه میشود چنانکه مشهور است که کلما ازداد
الشیء بعدا ازداد محاذاة پس در اقصای بلاد مفقود
الاماره نمیباشد مگر در حق جمعی که فرض ایشان تقلید
عارف بعلامات و امارات است از اعمی و شبیه با و
چنانکه در کتب فقهیه مسطور است پس در حکم شرعی بتوجه
بجهة در مطلق بعید حرجی نیست فصل ثالث در تعریف
جهة کعبه شیخ بهاء الدین محمد رحمه الله در رساله تحقیق
جهة قبله شش تعریف از فقهای متاخرین رحمهم الله
ذکر کرده و بحثها بر ایشان ایراد نموده پس خود اختیار
این تعریف کرده است که سمت یشتمل علی الکعبة — الاعظم
قطعا او ظنا بحیث یتساوی نسبة اجزائه لها لابد ا
الاشتمال من غیر ترجیح و حاصل آنچه در فایده قیود
تعریف مذکور ذکر کرده آنست که اعتبار اعظم سمت
برای آن شده که منتقض نشود طردا ببعض اجزاء جهة

وعدم اقتصار بر ظن چنانکه در تعریف مذکره و ذکری واقع

شده بنابر آنست که منتقض نشود بعلم بسمتی که عدم  عکسا خ

خروج کعبه ازان مقطوع به باشد وعدم اقتصار بر

قطع چنانکه در تعریف شرح قواعد و شرح شرایع واقع شده

برای آنست که منتقض نشود بجهتی که مظنون باشد

وقوع کعبه دران درصورت عجز از تحصیل قطع

بآن واما فایده قید حیثیت اخراج سمتی است

که استقبال بعض اجزاء آن بر کعبه ارجح باشد

چه حق آنست که جهة در همچو صورت مجموع آن

سمت نیست بلکه بعض آنست یعنی اجزائی که راجح باشد

استقبال آنها بر کعبه بشرط تساوی یا نسبت رجحان

بجمیع انها پس جایز نیست مصلی را استقبال

اجزاء مرجوحة الاشتمال بران چنانکه از تعریف

شرح این مستفاد میشود اینست خلاصه فایده

تعریف قیود مذکور و مخفی نیست که این تعریف باعتبار

قید حیثیة اگر افاده انحصار جهت در منتصف

سمت مذکور نکند بنابرانکه وسط آن سمت ارجح است

البته از ظن این چنانکه استماع شد شده از استاد دام

ظله که بشیخ رحمه الله درینباب مباحثه کرده اند لا اقل مفید

تضیق جهة مذکوره میشود بقدر معرفت دلایل و علامات

چنانکه خود در رساله مذکوره اشاره باین کرده اند که هذا

هو الاصح لقبح التعویل علی المرجوح مع التمکن من الراجح

ولقول الصادق ع فی موثقة سماعة تعمد القبلة جهدک

و در کتاب حبل المتین در بیان توجیه روایت از زرارة

از ابی جعفر ع که قلت له این حد القبلة قال ما بین المشرق

والمغرب قبلة کله که دلالت بر وسعت جهة قبله دارد

گفته اند که لعل المراد بیان السمت الذی تصح الصلوة

الیه فی الجملة وتبطل بالخروج عنه فان قول زرارة

این حد القبلة سؤال عن نهایة ذلک السمت فان حد

الشیء منتهاه فاجابه بما یدل علی انه ینتهی عن لکا بین با

بالمشرق والمغرب وجمعی بنابر ظاهر امثال این حدیث

و ظاهر آیات کریمه مضایقه در توسعه جهة قبله برای

بعید نکرده اند بلکه با وجود رجحان بعض اجزاء جهة توجه

بآن جزو را واجب نشمرده اند اگرچه مستحب دانسته

وبنا برینست آنچه استاد ادام ظله در شرح حدیثی که درباب
النوادر کتاب صلوة کافی روایت شده که قال قلت
لابی عبدالله علیه السلم لم صار الرجل ینحرف فی الصلوة
الی الیسار فقال لان للکعبة ستة حدود اربعة منها عن یسارک
واثنان منها عن یمینک فمن اجل ذلک وقع التحریف الی الیسار
فرموده اند که این سؤال در مدینه واقع شده واستحباب
انحراف در نماز بجانب یسار مخصوص مسجد مدینه وماننده آن
از مساجد وبناهاست ومراد بحدود کعبه اینجا جهات
کعبه است ومراد بجهة کعبه قوسی است از افق که استقبال
حقیقی هر جزئی از آن قوس استقبال عرفی کعبه است
وایضا فرموده اند که در بنای مساجد وسعتی هست وبنای
آنها در وسط مجموع جهات کعبه بهتر است مگر در جای
که مصلحتی عظیم تقاضای خلاف آن کند مثل مسجد مدینه
که برای سهولت معرفت بعض اوقات صلوات
بنای آن موافق نصف النهار شده وبقدر سدس مجموع
جهات کعبه منحرف شده از وسط آن مجموع بجانب
مغرب زیرا که طول مکه بیشتر است از طول مدینه وعرض



مدینه در جانب شمال بیشتر است از عرض مکه وملاحظه مقدار
این دو تفاوت دلیل همین قدر انحراف است پس اندک
تیاسر مستحب است برای کسی که نماز گذارد دران مسجد
وماننده آن از مساجد وبناها انتهی بعبارته ومخفی نماند
که حدیثی دیگر شبیه بحدیث مذکور که استاد ادام ظله
در شرح کافی متوجه رفع اشکال مشهور آن شده
حل آن بر معنی که ظاهر شد فرموده اند شیخ طوسی رحمه الله
در تهذیب از مفضل بن عمر روایت کرده که انه
سال اباعبدالله علیه السلم عن التحریف لاصحابنا ذات
الیسار عن القبلة وعن السبب فیه فقال ان الحجر الاسود
لما انزل به من الجنة ووضع فی موضعه جعل انصاب
الحرم من حیث یلحقه النور نور الحجر فهی عن یمین الکعبة اربعة
امیال وعن یساره ثمانیة امیال کله اثنی عشر میلا فاذا انحرف
الانسان ذات الیمین خرج عن حد القبلة لقلة انصاب
الحرم واذا انحرف ذات الیسار لم یکن خارجا عن حد القبلة
پس طایفه از فقها این هر دو روایت را بر یک مضمون
حمل نموده مؤید آنکه قبله خارج از حرم جهت ومناط

حکم باستحباب تیاسر اهل عراق کرده اند بنابر انکه ظاهر مراد
از لفظ اصحاب در صدر این حدیث اهل عراق است
و طایفه دیگر بنابر انکه جهة کعبه را قبله بعید میدانند
و حدیث اول مرسل و راوی ثانی مفضل است و مع هذا
توجیه استحباب انحراف بعید را باعتبار اشکال تشخیص
منحرف عنه یا غیر آن مشکل دانسته اند اعتماد بر هیچیک
ازین دو روایت ننموده مناط حکمی نساخته اند و انچه
بعضی ازین طایفه با وجود تصدیق بمقدمات مذکوره
فتوی باستحباب تیاسر اهل عراق داده اند توجیه آن
خالی از اشکالی نیست و مباحثه که درینمقام میان محقق
طوسی و شیخ ابی القاسم حلی رحمهما الله واقع شده
مشهور و در کتاب مدارک و غیر آن مذکور است و تحقیق
آنست که حکم طایفه اولی باستحباب انحراف اهل عراق
هر چند قلیل باشد مستلزم حکم باستحباب واجب است
اگر مواجهه حرم قبل از انحراف حاصل نباشد و این ظاهر است
یا مستلزم حکم بخروج از مواجهه حرم است بر تقدیر حصول
مواجهه حرم قبل از انحراف بیان این انکه اگر فرض کنیم

که توجه مصلی در کوفه مثلا که اقرب بلاد عراقست
بمکه معظمه بر نهایت محاذی یمین حرم باشد و بقدر یک اصبع
که اقل از آن قدر محسوس نیست منحرف شود بجانب یسار
همین تفاوت در امتداد مابین مقام مصلی و مسجد او که
تخمینا دو ذراع است مستلزم آنست که در امتداد
چهل و هشت ذراع بیست و چهار اصبع شود که یکذراع است
و باین نسبت در چهل و هشت فرسخ یکفرسخ شود پس
از کوفه تا حرم که تخمینا دویست و چهل فرسخست
قریب بر پنج فرسخ میشود و این زیاده از قدر طول
حرم است و در سایر بلاد عراق فاحش میشود فصل
رابع در علامات قبله بلاد بدانکه درین باب روایتی
از ائمه هدی صلوات الله علیهم منقول نیست باتفاق
فقها مگر در باب قبله عراق که محمد بن مسلم از احدهما
علیهما السلم روایت نموده که سألته عن القبلة فقال
ضع الجدی فی قفاک و صل و درین روایت نیز اگرچه
تصریحی بقبله اهل عراق نیست اما فقها بقرینه محمد بن مسلم
که عراقیست حمل بر قبله اهل عراق نموده اند و صدوق رحمه

قبله در علامات

قبله اهل عراق

نیز شیخ باین روایتی در کتاب من لایحضره الفقیه ذکر نموده
که ان رجلا قال للصادق علیه السلم انی اکون فی السفر ولا
اهتدی للقبلة فقال له اتعرف الکوکب الذی یقال له
الجدی قال نعم قال اجعله علی یمینک واذا کنت فی طریق الحج
فاجعله بین الکتفین واجمال درین روایت بیش از
روایت سابقه است پس فقها رحمهم الله بمساعده علم
هیأت علامت چند بجهة قبله بعضی بلاد تعیین کرده اند
و در کتب مشهوره مذکور است مانند گرفتن جدی بر
پس دوش راست و گرفتن آفتاب وقت زوال بر طرف
ابروی راست از جانب بینی و گرفتن مشرق و مغرب
بر یسار و یمین و گرفتن ماه در شب هفتم وقت غروب
آفتاب و در شب چهاردهم نصف شب و در شب بیست
و یکم وقت طلوع فجر بین العینین بجهة اهل عراق و مانند
گرفتن جدی بر پس دوش چپ و گرفتن سهیل وقت
طلوع آن بین العینین و وقت غروب آن بر چشم
راست بجهة اهل شام و مانند گرفتن جدی بین العینین
و گرفتن سهیل وقت غروب آن میان دو کتف بجهة اهل



یمن و مانند گرفتن جدی بر گوش چپ بجهة اهل مغرب و باید
دانست که بنای این علامات و اعتماد بر اینها در قبله مبنی
بر تسامح در امر قبله و حکم بوسعت در جهة است والا چون
تواند بود که علامت قبله اول عراق مثلا با آخر آن یکی باشد
با تفاوت چندین درجه در طول و مع هذا بعضی از اینها فی
نفسه اختلافی دارند مانند ماه که همیشه در شب هفتم مثلا
وقت غروب آفتاب بر یک مکان نمیباشد و از تقدم
و تاخر فی الجمله خالی نیست و بعضی از آن با دیگری اختلاف
دارد مانند گرفتن مشرق و مغرب بر یسار و یمین
که از جهة که موجب استقبال نقطه جنوب است مخالف
با علاماتی دیگر که موجب انحراف از جنوب بجانب
مغرب و جمعی در اصلاح این اختلاف عراق را بر سه قسم
کرده اند و علامت اول را بجهة اواسط عراق مانند بغداد
تعیین کرده اند و علامات دیگر را بجهة اطراف غربیه آن
مانند موصل و بجهة اطراف شرقیه آن مانند بصره علامتی
دیگر ذکر کرده اند که آن گرفتن جدی است بر گوش راست
و با وجود این تدقیق در علامتی که بجهة بصره تعیین کرده اند

تفاوت مقتضای آن با سمت قبله بصره فاحش است چه گرفتن
جدی بر گوشه راست موجب استقبال مغرب اعتدال بلکه تجاوز
ازان بجهة شمال است و معلوم است که انحراف قبله بصره از
جنوب بجانب مغرب بنصف این قدر نیز نمیرسد چنانکه بعد ازین
ظاهر خواهد شد پس مدار این علامات بر نوعی از تقریب است
که با وجود اختلاف و تفاوت نیز در تحصیل جهة کعبه بآن
منتفع می توان شد و یکی از قدمای فقهاء معروف با بن
شاذان رحمه الله در رساله که در سنه ثمان و خمسین
و مائة در معرفت قبله بلاد باسم فرامرز بن علی البقراء
نوشته بلاد اطراف مکه معظمه را بر هشت قسم کرده و بجهة
هر یک از اقسام علامات ذکر کرده اگرچه مشتمل است
بر مسامحات و توافق تمتی لفات لیکن چون بعضی از انها
خالی از نفعی نیست مناسب دید که خلاصه انها در ین مقام
مذکور گردد اول اهل عراق و خراسان و گیلان و جبال
دیلم مانند کوفه و بغداد و حلوان و ری و طبرستان تا
ماوراء النهر و خوارزم و علامات ایشان گرفتن بنات
النعش است بر پس گوش راست و جدی بر پس دوش است

علامت

قبله اهل عراق و خراسان

و فجر مقابل دوش چپ و شفق محاذی دوش راست و هنعه
که کوکبی است از منازل قمر در وقت طلوع آن بین
الکتفین و دبور که یکی از بادهای مشهور است در مقابل
و صبا و جنوب که دو باد معروف اند بر یمین و یسار
و قرص آفتاب وقت زوال برابر روی راست ثانیه اهل
مالطه و سمیاط و جزیره تا موصل و بلاد آذربایجان و باب
الابواب و علامت ایشان گرفتن بنات نعش است بر پس
گوش است و عیوق وقت طلوع آن بر پس گوش چپ
و سهیل وقت غروب آن بین العینین و جدی بین الکتفین
و مشرق بر دست چپ و جنوب بر چشم چپ ثالث
اهل شام و عسفان و ینبع و مدینه شرفه و دمشق و حلب
و حمص و بیت المقدس و بلاد ساحل و علامت ایشان
گرفتن بنات نعش است وقت غروب آن بر پس گوش
راست و جدی بر پس شانه چپ و مغیب سهیل بر چشم
راست و مطلع سهیل بین العینین و مشرق بر چشم چپ
و صبا بر گوشه چپ و شمال بر دوش راست و دبور بر صفحه
گوشه راست و جنوب در برابر رو رابع اهل بلاد مصر و

قبله اهل موصل و آذربایجان

قبله اهل شام و مدینه

قبله بلاد مصر و [illegible]

واسکندریه وقیروان وتاهرت وبربر وسوس اقصی مغرب
وعلامت ایشان گرفتن صلیب است که عبارت از چهار
کوکب است در عقب نسر طایر وقت طلوع آن بر گوش
چپ ومشرق بر چشم چپ وصبا بر دوش چپ وشمال
بین العینین ودبور بر دست راست وجنوب بر چشم چپ
خامس اهل بلاد حبشه ونوبه وصعید مصر وبلاد سودان وعلامت
ایشان گرفتن ثریا وعیوق است وقت طلوعشان بر
یمین وشمال وشوله که کوکبی است از منازل قمر در وقت
غروب آن میان دو دوش وجدی بر صفحه گونه چپ
ومشرق بین العینین وصبا بر چشم چپ ودبور بر دوش
راست وجنوب بر چشم راست سادس اهل تهامه
وصنعای یمن وعدن وحضرموت وعلامت ایشان
گرفتن جدی است بین العینین وسهیل وقت غروب
آن میان دو دوش ومشرق بر گوش راست وصبا
بر گونه راست وشمال بر چشم چپ ودبور بر دوش چپ
وجنوب بر شانه راست سابع اهل سند وهند وملتان
وکابل وقندهار وعلامت ایشان گرفتن بنات نعش است

قبله اهل حبشه ونوبه

قبله اهل تهامه وصنعای یمن

قبله اهل سند وهند

وقت

وقت طلوع آن بر گونه راست وثریا وقت غروب
~~آن بر چشم چپ وسهیل وقت طلوع آن بر پس گوش چپ~~
وثریا وقت غروب آن بر چشم چپ وسهیل وقت
طلوع آن بر پس گوش چپ ومشرق بر دست چپ وصبا
بر صفحه گونه راست وشمال مقابل رو ودبور بر دوش چپ
وجنوب میان دو شانه ثامن اهل بصره وبحرین ویمامه
واهواز وخوزستان وفارس وسیستان وعلامت
ایشان گرفتن نسر طایر است وقت طلوع آن میان
دو شانه وجدی بر گوش راست وشوله وقت غروب آن
میان دو چشم ومشرق بر اصل دوش چپ وصبا بر
گوش راست وشمال بر چشم راست ودبور بر گونه چپ و
جنوب میان دو دوش است تمام فواید رساله این
شاذان واعتماد برین علامات چنانکه سابقا اشاره کرده شد
موافق مذاق جمعی از فقهاست که مناط سمت قبله نزد
ایشان جهت عین کعبه معظمه است ومقید به تدقیقاتی
که اهل هیات کرده اند نیستند اما مناسب مذاق جمعی
دیگر از ایشان که با وجود قدرت تحصیل علم باطن با قرب

قبله بصره وبحرین

جهات جایز نمیدانند استقبال آنرا بعد از آن بنابر ظاهر حدیثی
که شیخ طوسی رحمه الله در تهذیب روایت کرده که اجتهد
رایک وتعمد القبلة جهدک و امثال آن اصوب و احوط است
که بطرق صحیحهٔ اهل هیات چنانکه بعد ازین مذکور خواهد شد
یا بعلاماتی که هم بمساعده ضوابط آن از روی دقت
و بصیرت تعیین شده باشد استعلام قبلهٔ هر یک از بلاد
نموده عمل بران واقع شود و علامات مسطوره در کتب فقها
چنانکه تفصیل یافت اگر چه از دقت مذکوره خالیست
لیکن اهل خبرت علم مذکور را ممکن است که باندک تاملی بجهة
اکثر بلاد مشهوره علامات قرار دهند که باعتبار ضوابط
علم مذکور مطابق سمت قبلهٔ آن و خالی از اختلاف و
مسامحاتی باشد که در علامات مشهوره است مثلا ممکن است
که هر یک از مطالع و مغارب آفتاب را در ایام مخصوصه
فصول معینه که باعتبار محاذات یکی از جهات بدن انسان
موافق افتد با مواجههٔ سمت قبلهٔ بلدی علامت قبلهٔ آن بلد
قرار دهند چنانکه گوییم در مطلع اول تابستان مثلا که بقدر
میل کلی یعنی بیست و چهار درجه تقریبا از مشرق اعتدال

منحرف



منحرف بجانب شمال است بجهات اربعهٔ انسان چهار
صورت متصور است اول استقبال آن و آن ممکن است
که مطابق افتد با سمت قبلهٔ بعضی از بلاد نوبه یا حبشه که انحراف
آن از نقطهٔ مشرق بجانب شمال بقدر میل کلی باشد
دوم استدبار آن و آن نیز ممکن است که موافق باشد
با سمت قبلهٔ بعضی از بلاد سند یا هند که انحراف آن از
مغرب بجانب جنوب مساوی همین قدر باشد سیوم
محاذات آن با یمین و آن نیز مطابق تواند بود با سمت
قبلهٔ بعضی از بلاد شرقی یمن که بهمین قدر منحرف باشد از شمال
بجانب مغرب چهارم محاذات آن بالیسار و آن نیز
موافق است با سمت قبلهٔ بعضی از بلاد شام که انحراف
آن در جنوب بجانب مشرق موافق قدر مذکور باشد
و در مطلع اول زمستان نیز که از مشرق بجانب
جنوب منحرفست بقدر میل کلی مثل اعتبارات مذکوره
متصور است اول مطابق قبلهٔ بعضی از بلاد مغرب تواند
بود دوم موافق قبلهٔ سرندیب است سیوم مطابق قبلهٔ
بعضی از بلاد یمن است چهارم موافق قبلهٔ شهرزور ودکویا

مدینه روشن است و مغرب اول تابستان و اول زمستان
نیز باعتبارات اربعه علامت قبله بلاد مذکوره میتوانند
شد لیکن بر عکس آنچه مذکور شد و بر ین قیاس سایر مطالع
و مغارب آفتاب در عرض سال هر کدام که یکی از
اعتبارات مذکوره موافق سمت قبله بلدی باشد علامت
آنست و مثل این اعتبارات در مطالع و مغارب
سایر کواکب مشهوره مثل شعری یمانی و شعری شامی
و سماکین و نسرین جاریست و این بابی اصلی است که
استنباط فروع مفیده لطیفه ازان ممکن است
لیکن چون بعد ازین قدر انحرافات بلاد بتفصیل مذکور
خواهد شد و با وجود آن احتیاج بمثل این علامات
کمتر می افتد درین مقام اقتصار برین اصل انسب است

رکن ثالث در بیان تحصیل سمت قبله بطرق مشهوره
و درین چند فصل است فصل اول در تمهید مقدمه
نسبت بلد با مکه معظمه باعتبار طول و عرض آن که ضبط
تحصیل مذکوراست از سه صورت بیرون نیست
یا در طول موافق اند و در عرض مخالف یا عکس آن

یا در

تحصیل سمت قبله

مقدمه نسبت بلاد با مکه



یا در هر دو مخالف اند اما در صورت اولی تحصیل نقطه جنوب
و شمال بجهة این مطلب کافیست و احتیاج باستخراج
خاصی نیست و در هر دو صورت دیگر با وجود تحصیل
نقطه جنوب و شمال احتیاج افتد بطریقی که بوسیله
آن قدر انحراف قبله از یکی ازین دو نقطه معلوم توان نمود
و فقیهی که جمعی از متقدمین مانند کوشیار و غیره و بعضی از
فقهای متاخرین مانند شیخ حسین عبد الصمد رحمه الله
در رساله قبله خراسان ذکر کرده اند که در صورت دوم نیز
تحصیل نقطه شرق و مغرب اعتدال درین مطلب کافی باشد
بنحوی از قیاس بر صورت اولی باطل است بنا بر آنکه
فرق است میان صورتین در آنکه اولی مستلزم اینست
که بلد با مکه معظمه در تحت یک نصف النهار باشند و ثانیه
مستلزم این نیست که بلد با مکه در تحت یک اول
السموت باشند تا همچنانکه مقتضای اولی آنست که
سمت قبله نقطه شمال یا جنوب باشد ثانیه اقتضای
این کند که سمت قبله نقطه مشرق یا مغرب باشد
توضیح این فرق آنکه اتفاق دو بلد در طول عبارت

ازتساوی بعد نصف النهارین ایشانست از نصف النهار
جزایر خالدات که مبداء اطوال بلاد هست وچون
دوایر نصف النهار همگی باهم متقاطع اند عند القطبین
پس نهایت انفراج دو نصف النهار از هم همین در نقطتین
تقاطع ایشان با معدل النهار می تواند بود پس دو
نصف النهار که بعد ما بینهما از نصف النهار جزایر
مساوی باشد لا محاله بر هم منطبق باشند وفی الحقیقه
هر دو بلد که در طول موافق اند در تحت یک نصف النهار
خواهند بود اما اتفاق دو بلد در عرض شمالی یا جنوبی
عبارتست از تساوی قدر بعد سمت الراس وسمت القدم
ایشان از معدل النهار که مبداء عرض است واین بعد لامحاله
کمال انفراج اول السموت بلد است از معدل النهار پس اگر
دو بلد موافق در عرض شمالی مثلا در تحت یک اول السموت
باشند لازم آید که اول السموت مذکور که با معدل
النهار متقاطع است در یکجهة دو کمال انفراج داشته
باشد وبطلان این ظاهر است پس بنا برین هر گاه بلدی
با مکه معظمه در عرض موافق بود نتواند بود که با آن در

ارتفاع



تحت یک اول السموت باشد ما الگه قبله آن درین صورت مشرق
یا مغرب اعتدال باشد بلکه قبله بلاد شرقی مکه در صورت
تساوی عرض منحرف میباشد از مغرب اعتدال بجانب شمال
وقبله بلاد غربیه منحرف میباشد از مشرق اعتدال ایضا بجانب
شمال چنانکه سوس اقصی که از بلاد مکه معظمه ودار الملک چین  غربیه م
که از بلاد شرقیه مکه معظمه است با وجود قرب اتفاق هر یک
با مکه معظمه در عرض قبله اول از مشرق اعتدال وقبله ثانی
از مغرب اعتدال بچندین درجه انحراف دارد چنانکه بعد ازین
ظاهر خواهد شد پس معلوم شد که در دو صورت اخیره
از صور ثلثه بجهة تعیین سمت قبله بعد از تعیین جهات
مذکوره احتیاج باستخراج خاصی هست فصل ثانی
در تقریر تذکره از جمله طرق مشهوره در استخراج  طریق م
این مطلوب طریقیست که محقق طوسی رحمه الله در تذکره
ذکر کرده ومتاخرین اهل هیأت وفقها تتبع او کرده اند
وخلاصه آن اینست که تفاوت مابین طول بلد
وطول مکه معظمه که عبارتست از تفاوت مابین نصف
النهارین ایشانست اخذ کنیم وهر درجه از آن تفاوت را

تفاوت مابین طول مکه با طول بلاد

چهار دقیقه یکساعت گیریم که هر پانزده درجه بقدر یکساعت
بوده باشد و برین نسبت اگر با درجات دقایق نیز بوده باشد
هر چه حاصل شود زمان حرکت آفتاب است از احد نصف النهارین
بدیگری پس روز برا رصد کنیم که آفتاب در هشتم درجه جوزا
یا بیست و سیوم درجه سرطان بوده باشد که آفتاب در
انروز بسمت الرأس مکه معظمه میگذرد بنا بر انکه عرض مکه مطابق
میل هریک ازین دو جزو است پس درانروز قبل از انکه آفتاب
بنصف النهار بلد رسد بقدر زمان تفاوت مابین نصف
النهارین اگر بلد غربی باشد نسبت با مکه معظمه و بعد از ان اگر بلد
شرقی باشد آفتاب لا محاله بر سمت الرأس مکه معظمه خواهد
بود پس درینوقت سمت ظل سمت قبله خواهد بود و طریقی که
اهل اسطرلاب بعبارتی که مناسب آن فن است در استخراج
قبله تقریر کرده اند و از فواید اسطرلاب شمرده اند فی الحقیقه
همین طریقه است و در تقریر اختلاف دارند و مخفی نماند
که اصل این طریق در استخراج سمت قبله بهر تقدیر که باشد
قطع نظر از تفاوتی که باعتبار حرکت خاصه آفتاب بهم میرسد
و بجهة تقلیل آن تفاوت علماء این فن تعدیلات

ذکر

ذکر کرده اند چند عیب وارد یکی انکه استخراج سمت قبله در همه
اوقات باین طریق میسر نیست بلکه در عرض سال مخصوص دو
وقت است دیگر انکه استخراج سمت قبله هر بلدی باین طریق
موقوف بر حضور دران بلد است و در خارج آن بلد میسر نیست
دیگر انکه احتیاج بشعاع و ظل دارد و گاه باشد که در بعضی
بلاد بعلت ابر یا مانند آن چندین مدت شعاع و ظل آن
مفقود باشد و در اکثر بلاد ممکن است که آن دو وقت خاص
از سال ازین نوع موانع خالی نباشد فصل ثالث در تقریر
طریق دایره هندیه از جمله طرق مشهوره طریق دایره هندیه است
که اصل آن بجهة تعیین جهات اربعه از جنوب و شمال و
مشرق و مغرب موضوعست و مدار اکثر فقها در تحصیل
سمت قبله بر آنست و طریق استخراج سمت قبله باین طریق
بعد از تعیین جهات مذکوره و رسم خط زوال و خط الاعتدال
و انقسام هر ربعی از ارباع آن بنود قسم متساوی آنست
که از نقطه جنوب و شمال بقدر تفاوت مابین الطرفین
الطولین بجانب مغرب بشمرند اگر طول بلد زیاده از طول
مکه معظمه باشد و بجانب مشرق بشمرند اگر طول بلد کمتر از طول

تقریر دایره هندیه

مکه باشد وایضا از نقطه مشرق و مغرب بقدر تفاوت ما بین العرضین
بجانب جنوب بشمرند اگر عرض بلد زیاده از عرض مکه باشد
و بجانب شمال بشمرند اگر عرض بلد کمتر از عرض مکه باشد
و از منتهای اجزاء طولیه خطی موازی خط زوال و از منتهای
اجزای عرضیه خطی موازی خط اعتدال اخراج کنند و این
دو خط در اغلب متقاطع میباشند در داخل دایره پس چون
وصل کنند میان مرکز دایره و نقطه تقاطع بخطی که منتهی بمحیط
دایره شود آن خط بر صوب قبله است و مخفی نماند که اینطریق
نیز قطع نظر از مسامحاتی که در اصل دایره هندیه از آن ناگزیرست
چنانکه در مجلس مبین است عیوب دارد یکی آنکه مخصوص
بلادی است که نسبت آنها با مکه معظمه داخل در صورت
ثالثه از صور ثلثه سابقه باشد یعنی هم در طول و هم در عرض
مخالف مکه معظمه باشد و در صورت ثانیه جاری نیست
چه با عدم اختلاف عرض چنانکه مفروض است در صورت
مذکوره اخراج خط موازی خط اعتدال که مناط آن قدر تفاوت
ما بین العرضین است متصور نیست و حکم باینکه درینصورت
قبله موافق سمت مشرق یا مغرب فاسد است چنانکه سابقا

بتفصیل

بتفصیل مذکور شد ولهذا بعضی بجهت تعمیم در طریق استخراج
سمت قبله میان اینطریق و طریق سابق ترکیبی کرده اند دیگر
از عیوب اینطریق آنکه یکی ازین دو خط که درین دایره
بمنزله خط نصف النهار مکه است فصل مشترک افق بلد و
و صغیره ایست که موازی نصف النهار بلد است و نازل
منزله نصف النهار مکه نمی تواند بود چه بیش ازین نیست
که مماس نصف النهار مکه باشد بر نقطه از معدل النهار بلد بقدر
ما بین الطولین است و دیگری ازین خطین که بجای دایره
اول السموت مکه معظمه است نیز فصل مشترک افق بلد و صغیره ایست
که موازی اول السموت بلد است و قایم مقام اول السموت
مکه نمیتواند بود چه بیش ازین نیست که مماس مدار مکه باشد
بر نقطه که بعد آن نقطه از اول السموت بلد بقدر ما بین
العرضین است و آن نقطه محل تقاطع آن مدار با نصف
النهار بلد است پس هیچیک ازین دو صغیره بسمت
الراس مکه نمیگذرد تا آنکه محل تقاطع این دو خط صوب
قبله تواند بود و آنچه بعضی بقصد ترجیح اینمقام ذکر کرده اند
و حاصل آن اینست که اگر چه این دو خط فی الحقیقه بمنزله

که بعد آن نقطه از نصف النهار
[illegible] اول السموت [illegible]

نصف النهار واول السموت مکه نمی توانند بود اما مراد آنست
که در عمل نازل منزله آن دو دایره است ظاهر التکلف است
چه وقتی در عمل نازل منزله آن می تواند بود که در حاصل عمل
بآن مختلف نباشد وخلاف این بر متامل ظاهر است وتحقیق
اینمقام اینست که اگر این دایره بمنزله معدل النهار مکه
وبعد آن از نصف النهار می بود ببعد خط اول بقدر اجزاء
طولیه از نصف النهار بلد تعیین موقع نصف النهار مکه وبعد
آن از نصف النهار بلد عند المعدل بعمل می آید لیکن این دایره
بمنزله افق بلد است ومعلوم نیست که بعد نصف النهار مکه
از نصف النهار بلد از محیط افق بلد چند درجه است چیزی
که معلوم است از تفاضل بین الطولین قدر بعد نصف
النهارین است عند المعدل با انکه بر تقدیری که این دایره بمنزله
معدل النهار نیز می بود و بعد نصف النهارین عند المعدل بخط
مذکور ظاهر می شد موافق مطلوب نبود چه مطلوب درینمقام
تحصیل بعد نصف النهار مکه است از نصف النهار بلد در سمت
الراس مکه وقدر بعد نصف النهارین عند المعدل با قدر بعد
ایشان در سمت الراس مکه موافق نمیباشد چه نصف النهارین

عند

عند المعدل کمال انفراج دارند وبقدر دوری از معدل متضایق
میشوند تا انکه عند القطبین متقاطع شوند وتوضیح اینمعنی
بعد ازین در طریق استخراج بعد مسافت بین البلاد بیش
ازین خواهد شد رکن ثالث در بیان تحصیل سمت قبله (استخراج سمت قبله)
بطریق جدید چون از مبحث سابق معلوم شد که استخراج
سمت قبله بطرق مشهوره خالی نیست از عیوب ومسامحه
چند که بتفصیل تحریر یافت وبعضی از طرق دیگر که اقرب
بتحقیق است اند طریقه جیب وقوس که در زیج جدید مذکور است
با وجود نهایت غموض ودقت احتیاج دارد بجدول جیب
وقوس که خاطر از عدم خطا در عمل آن جمع کردن بسیار مشکل است
وموقوفست بر فنون حسابیه از جمع وتفریق وضرب وقسمت
وغالبا خالی از خلل وغلط نمیباشد وبا وجود اینها اطلاع بر
برهان آن که موجب اطمینان شود همه کس را میسر نیست
بخاطر فاتر رسید که آلتی که بجهة استخراج سمت قبله وضع
شود که برهان آن ظاهر ودر هر جا ودر هر وقت بی احتیاج
بفکری وحسابی در نهایت سهولت استخراج سمت قبله
هر بلد ازان توان نمود وکیفیت وضع این آلت وطریق استخراج

سمت قبله بلاد ازان وسایر فواید که بالعرض ازان مستنبط
می تواند شد در چند فصل بیان می شود فصل اول در کیفیت
وضع این آلت جسمی کروی از یکی از فلزات یا غیر آن
اخذ کرده انرا کره ارض فرض کنیم و برو دو دایره عظیمه
که متقاطع بقوایم باشند رسم کنیم بحیثیتی که سطح کره مذکوره
باین دو دایره بچهار ربع متساوی منقسم شود و بر هر ربعی
محاط بدو نصف دایره عظیمه باشد ربعی ازان ارباع را ربع
معمور ارض فرض کرده یکی ازان دو نصف دایره که ربع
محیط شده اند نصف خط استوا و جهة جنوب این ربع
فرض کنیم که مبدأ عروض بلاد است و دیگری را نصف دایره
که بر سطح ارض متوهم می شود از نصف النهار جزایر خالدات
که مبدأ اطوال بلاد است و بر منتصف این نصف ازین
دایره نشانی کنیم که بمنزله شمال باشد و بر منتصف نصف
مقابل آن نشانه دیگر که بمنزله جنوب باشد پس خط اول را
که بمنزله نصف خط استوا است بعد و هشتاد قسم متساوی
قسمت کنیم بعدد درجات نصف عظیمه و ابتدا از نقطه
تقاطع این خط با خط نصف النهار جزایر از جانب مغرب

الع

ربع مذکور نموده صورت عدد درجات را بر اقسام رسم کنیم
واین درجات طول است پس جسمی دیگر دوری که حشوان موافق جزو
عظیمه این کره باشد تحصیل کنیم و انرا بصورت دایره
افقی که بجهة کره میسازند بر پایها نصب کنیم بعنوانی که
هرگاه کره را در جوف آن گذارند و اداره کنند همیشه
از کره نصفی ظاهر بوده باشد پس سطح عالی این جسم
دوری را که حشو آن موافق عظیمه کره است بار باع قسمت
کنیم و یکی از ارباع را بنود قسم متساوی قسمت کنیم
بعدد درجات ربع عظیمه و عدد درجات را بر اقسام رسم
کنیم واین درجات عرض است پس بمساعده این درجات
عرض و درجات طول که بر اصل کره است موضع بلاد
مشهوره را بر سطح ربع مذکور از کره رسم کنیم باین طریق
که عرض و طول بلاد را از زیجات معتبره مصححه معلوم نموده
هر بلدی که خواهیم موضع انرا درین ربع تعیین کنیم
ابتدا درجات عرض را بر درجه طول بلد مذکور رسم کنیم
بعنوانی که درجه نودم که نهایت این ربع است منطبق بر شمال
و مقابل آن منطبق بر جنوب شود پس آنچه در ربع مذکور

از کره محاذی درجه عرض بلد افتد موضع بلد است
از انبقط نشان کرده اسم بلد را بران رقم کنیم و این
جسم دوری در ینحالت که بر بلد و قطبین گذشته بمنزله
نصف النهار بلد باشد و قوسی که از خط استوا
میان این نصف النهار و نصف النهار جزایر است
که بر کره رسم شده از جانب غرب با قوس طول بلد است
و قوسی که از جسم دوری مذکور منحصر است در میان بلد
و خط استوا قوس عرض بلد و بهمین تدبیر موضع هر یک
از بلاد را درین ربع تعیین کنیم و بجهة استعلام بعد مسافت
مابین البلاد چنانکه از جمله فواید کره مذکوره ذکر خواهد شد
یک ربع دیگر از ارباع جسم دوری مذکور را بعدد
فراسخ ربع غظیم زمین که عبارت از دو هزار فرسخ است
قسمت کنیم و اگر خواهیم که درین ربع کره مذکوره
بلاد هر یک از اقالیم از دیگری در بادی النظر ممتاز باشد
عرض اول هر اقلیم را معلوم نموده موافق آن بخطوط متوازیه
خط استوا ربع مذکور را باقالیم قسمت کنیم پس این کره
نمونه باشد از ارض و بلادی که بر ربع معمور ارض است



و مناسب اند که مسمی کردد بمجمع البلاد و قطع نظر از فواید
مستخرجه ازان چنانکه ببعضی از انها اشاره خواهد شد
ناظر را از انتظار اجمالی اوضاع بلاد و نسبت آنها با هم
و کیفیت قرب و بعد و جهة هر یک از دیگری ظاهر شود

استخراج سمت قبله از مجمع البلاد

فصل ثانی در طریق استخراج سمت قبله از کره مجمع البلاد
چون در فصل سابق مصور شد که جسم دوری مذکور که
حق آن بمنزله دایره عظیمه کره مذکوره است هر گاه بر
بلد و قطبین وضع شود بمنزله نصف النهار بلد باشد
پس هر گاه ابتدای یکی از ارباع از بر بلد گذاریم ابتدای
هر یک از ارباع دیگر محاذی موضعی از کره افتد
آنچه محاذی ابتدای ربع جنوبی باشد نقطه جنوب بلد
و آنچه محاذی ابتدای ربع شمالی افتد نقطه شمال بلد باشد
پس اگر بلد در طول با مکه معظمه موافق باشد لامحاله
چنانکه این دایره که بر بلد گذشته بر مکه معظمه نیز بگذرد
و ظاهر شود که سمت قبله بلد مذکور نقطه جنوب است اگر عرض
بلد بیشتر از عرض مکه باشد و نقطه شمال است اگر عرض بلد
کمتر از عرض مکه باشد و اگر بلد با مکه معظمه در طول مختلف

و دایره مذکوره بر مکه معظمه نگذرد قبله بلد لا محاله منحرف باشد از جنوب یا شمال بجانب مشرق یا مغرب بحسب اقتضای وضع بلد با مکه معظمه پس بعد از انکه بجهة تعیین نقطه جنوب یا شمال بلد بر کره نشان کنیم دایره مذکوره را با حفظ مسامته ابتدای یکی از ارباع آن با بلد آنقدر بگردانیم که بر مکه معظمه نیز بگذرد پس درینوقت موضعی از کره که محاذی ابتدای ربعی دیگر باشد که متصل بآن ربع است در جهة مکه معظمه سمت قبله بلد باشد آنموضع را نیز نشان کنیم و دایره را بگردانیم تا بر هر دو نشان بگذرد بعنوانی که ابتدای ربعی که منقسم است بدرجات بر یکی از آن دو نشان باشد تا معلوم شود که مابین این دو نشان چند درجه است اگر نود درجه باشد بقدر ربع دایره سمت قبله بلد موافق خواهد بود با نقطه مشرق یا مغرب اعتدال و اگر کمتر باشد عدد درجات را ضبط کنیم و انقدر انحراف قبله بلد است از نقطه جنوب یا شمال بجهة مشرق یا مغرب و اگر بیشتر باشد برینقیاس و چون تعیین جنوب یا شمال بلدی بیکی

از طرق

از طرق که در تحصیل آن مقررات در کمال سهولت است بعد از معرفت قدر انحراف بلد از شمال یا جنوب سمت قبله بلد معلوم باشد **فصل ثالث در فواید دیگر** که از کره مذکوره مستنبط می تواند شد از انجمله انکه بعد از تصویر وضع کعبه معظمه و اضلاع و ارکان آن چنانکه سابقا اشاره شد بر کره مذکوره و توهم اقصر خطوط از هر بلدی بر وسط آن بمساعده دایره مذکوره استنباط می توان کرد که توجه اهل هر بلدی در قبله بکدام جزء از کدام ضلع کعبه معظمه است چنانکه مستفاد میشود که توجه اهل مدینه مشرفه مثلا بمابین رکن عراقی و میزابست بحیثیتی که از نقطه سمت قبله آن تا میزاب دو ذراع و نیم و تا رکن عراقی هشت ذراع و نیم است و سایر بلاد برینقیاس و از انجمله انکه در آداب بعضی از زیارات در بعضی از احادیث وارد شده که زایر بعید در هر موضع که باشد رو بسمت کربلای معلی کند و زیارت بجا آرد پس بدینجهة احتیاج افتد بتعیین سمت کربلای معلی و طریق استخراج سمت مذکور و

وتعیین انحراف آن از قبله بلد یا سایر جهات آن بعد از
معرفت آنچه در بیان استخراج سمت قبله از کره مذکوره
تقریر شد در کمال سهولت مثلا استفاده میشود
که در بلد تبریز سمت کربلای معلی منحرفست از جنوب بجانب
مغرب بقدر پانزده درجه و چون انحراف سمت قبله آن
چنانکه بعد ازین ظاهر خواهد شد از جنوب بجانب مغرب
بقدر شانزده درجه است پس سمت کربلا در انجا بقدر
یکدرجه از سمت قبله آن منحرفست بجانب جنوب
و در قزوین سمت کربلا بقدر پنجاه و نه درجه منحرفست
از جنوب بجانب مغرب که از سمت قبله آن بقدر سی و
دو درجه منحرف باشد بجانب مغرب و در مشهد مقدس
رضوی سمت مذکور بقدر شصت و هفت درجه منحرفست
از جنوب بجانب مغرب که از سمت قبله آن بقدر بیست و
چهار درجه منحرف باشد بجانب مغرب و در اصفهان
بقدر دو درجه از مغرب اعتدال بجانب شمال منحرفست
که تفاوت آن با سمت قبله آنجا بقدر پنجاه و سه درجه باشد
و در شیراز بقدر بیست و شش درجه از مغرب اعتدال

بجانب

بجانب شمال منحرف که قدر تفاوت با سمت قبله
آن بقدر شصت و پنج درجه باشد و برین قیاس قدر
انحراف سمت مذکور از سمت قبله سایر بلاد یا جهات
دیگر آن باندک التفاتی از کره مذکوره مستنبط می
تواند شد و طرقی که در رکن سابق در بیان استخراج
سمت قبله از قوم نقل شد هیچیک از ان وافی نیست
در مطلوب چنانکه بر متامل ظاهر است و از انجمله
استعلام قدر وسعت هر یک از ممالک است چنانکه از
کره مذکوره بآسانی معلوم می توان کرد که مملکت خراسان
مثلا بحسب طول یا عرض چه قدر است و طول و عرض
آن با هم چه نسبت دارند و از هر جهت بکدام ملک محدودست
و مانند آن و از انجمله تحصیل معرفت قدر مسافت
مابین البلاد است باین طریق که هر دو بلد که معرفت
بعد مابین ایشان مطلوب افتد دایره مذکوره را
کره چنان وضع کنیم که بر هر دو بلد بگذرد بعنوانی
که قوسی از ربع منقسم بفراسخ درمیان بلدین افتد
و عدد فراسخ ما بینهما معلوم شود و بمنزله آن باشد

که مابین البلدین را با لتی پیموده باشند و اکر مسافت
مابینهما زیاد از ربع دور باشد باستعانت انضمام بعضی
از سایر ارباع دایره مذکوره احتیاج افتد و مخفی نماند
که بعضی در طریق استعلام مسافت مابین البلدین
خیالی کرده اند که فساد آن ظاهر است بیان این انکه
شیخ بهائی رحمه الله در حاشیه تشریح الافلاک
کفته که و بمعرفة الطول والعرض یستعلم المسافة
بین کل بلدین بان تربع تفاضل ما بین طولیهما و ما بین
عرضیهما و تجمع المربعین فجذر المجتمع بعد ما بینهما فخذ
لکل درجة اثنین و عشرین فرسخا و تسعی فرسخ و برهان
هذا العمل هو شکل العروس فتامل و در مجموعه مسماة
بکشکول همین مضمون را از بعضی حواشی زیج
جدید نقل نموده و تصویر این خیال اینست که تفاضل
طولی بین البلدین بقوسی میباشد محصور میان نصف
النهارین بلدین و تفاضل عرضی بقوسی محصور میان
اول السموتین و چون نصف النهار و اول السموت
بر قطب هم می کذرند زاویه که ما بین القوسین افتد

قایم

قایمه میباشد پس وتر این قایمه بعد مسافت است میان
این دو بلد و چون قدر ضلعین این قائمه باعتبار درجات
بمعرفت قدر طول و عرض و تفاضل بین البلدین معلوم است
و ایضا قدر مسافت هر درجه معلوم است که بیست و
دو فرسخ و کسری است پس باستعانت شکل عروس استخراج
قدر وتر انکه زاویه که بعد مسافت است معلوم میشود چه
برهان شکل مذکور دال است بر انکه مجموع مربعین ضلعین
قائمه مساوی مربع وتر او است اینست تصویر خیال
مذکور و عجب است که بر فساد این خیال تا حال متفطن نشده اند
و ما بعون الله فساد این را بر تقدیر تسلیم جریان مقتضی
شکل عروس در جمیع مثلثات مذکوره و اغماض از تخصیص
آن بقایم الزاویه مستقیمة الخطوط بصورت نقض
و حل آن بیان میکنیم اما نقض انکه هر گاه دو بلد فرض
کنیم که تفاضل ما بین الطولین ایشان هشت درجه باشد
و تفاضل ما بین العرضین شش درجه باین عنوان که عرض
یکی هشتاد و سه درجه باشد و عرض دیگری هشتاد و نه
درجه پس چون مربع تفاضل ما بین الطولین شصت و چها

[illegible]

درجه و مربع تفاضل ما بین العرضین سی و شش درجه میشود
و مجموع آن صد درجه است و جذر آن ده است بایستی که
بنا بر ضابطه مذکوره بعد مسافت میان این دو بلد بقدر
مسافت ده درجه باشد با آنکه البته کمتر از مسافت هشت
درجه است چه بعد مسافت بینهما برین تصویر بقدر
قاعده مثلثی است مثلثی است که یکی از ساقین آن
هفت درجه است یعنی ما بین بلد اول و عرض تعیین
و دیگری از ساقین یکدرجه است یعنی ما بین بلد ثانی
و عرض تعیین و مجموع این دو ضلع هشت درجه میشود
و هرگاه مجموع ساقین هشت درجه باشد قاعده که بعد
مسافت ما بینهما است البته اقصر است اما حل آنکه تفاضل
طول بهر قوسی که محصور باشد بین نصف النهارین
نیست بلکه بقوسی از معدل النهار است محصور بین نصف النهارین
پس در دو بلد که یکی از آن بر نفس معدل باشد یعنی بر خط
استوا جاری می تواند شد چه قوس مذکور در ین وقت یکی
از اضلاع مثلث مذکور است اما اگر هر دو بلد در آفاق مایله
باشند متصور نیست که قوس مذکور ضلع آن مثلث واقع

شود

[illegible]



شود چه هیچ یک از طرفین این قوس درین حال هیچ
یک از آن دو بلد منتهی نمیشود و درین وقت قوسی که حیات
ضلعیت مثلث مذکور دارد قوسیست از دایره صغیره
موازیه معدل النهار که محصور باشد میان نصف
النهارین بلدین و قدر مسافت این قوس اقصر است
البته از قوس معدل النهار که مناط تفاضل ما بین الطولین
و کمال انفراج میان نصف النهارین است چه نصف
النهارین بلدین چندانکه از معدل النهار دور میشوند
متضایق میشوند میگردند تا آنکه در قطبین با هم تقاطع
کنند پس قدر قوس صغیره مذکوره مساوی قدر قوس
معدل النهار که عظیمه است نیست و آنچه مضبوط است
که قدر یکدرجه بیست و دو فرسخ و کسری است مراد
درجات عظیمه است و درجات صغیره موازیه آن
در کمی بحدی میرسند که محسوس نباشد چنانکه در حال
حوالی عرض تعیین است پس اگر دو بلد در عرض مختلف
نباشند و همین اختلاف طول داشته باشند
اگر بر نفس خط استوا باشند قدر بعد مسافت ما بینهما

بعدر فراسخ مقرره تفاضل طول است یعنی هر درجه بیست و
دو فرسخ وکسری و هر چند از معدل النهار دورتر شوند
قدر مسافت مابینهما با وجود توافق در تفاضل طول کمتر
میشود تا بحدی که قدری معتدبه نداشته باشد مثلا اگر
دو بلد بر خط استوا باشند و تفاضل بین الطولین ایشان
نود درجه باشد قدر بعد مسافت میان ایشان دو هزار
فرسخ است و اگر دو بلد با وجود همین تفاضل در طول در جوالی
عرض معین باشند تواند بود که بعد میان ایشان
بیکفرسخ نیز نرسد لیکن هر دو بلد که در طول اختلاف
نداشته باشند قدر بعد مسافت میان ایشان همیشه
مضبوط است بقدر فراسخ تفاضل ما بین العرضین و فرق
میان این دو صورت ظاهر است چه در صورت سابق
تفاضل طول باعتبار قوس معدل النهار است و
مفروض آنست که بلدین بر نفس معدل النهار یعنی بر
خط استوا نیستند بلکه در تحت صغیره اند موازیه معدل
النهار پس لامحاله تقدیر صغیره مذکوره مسافت
کمتر میشود و اما در این صورت تفاضل عرض باعتبار

و منحصر بر اختلاف ایشان در عرض یعنی هر دو در تحت یک نصف النهار باشند م

قوس



قوس نصف النهار است و هر دو بلد موافق در طول همیشه
در تحت یک نصف النهار ند و از انجمله تحصیل معرفت
وضع تفصیلی بلاد است نسبت بهم چنانکه خواهند
معلوم کنند که از بلدی ببلدی کدام راه نزدیکتر است
و هر گاه بسمت مستقیم از بلدی ببلدی روند راه بر
کدام بلد می افتد و از حوالی کدام بلد میگذرد و هر بلدی از
سمت مستقیم چه مقدار دور است و بر کدام جهت است
چنانکه گوییم که از بلده قزوین مثلا هر گاه بسمت مستقیم بمکه معظمه
روند از کره مذکوره مستفاد میشود که بلده قم در سی فرسخی
راه بعد بیست فرسخ محاذی یسار راه است و بلده همدان
در سی و پنج فرسخی محاذی یمین و بلده کاشان در چهل فرسخی
بعد چهل فرسخ بر یسار و بلده اصفهان در شصت فرسخی
بعد شصت و پنج فرسخ بر یسار و بغداد در نود فرسخی بعد
شصت فرسخ بر یمین و شوشتر در صد و پانزده فرسخی
بعد سی فرسخ بر یسار و بصره در صد و چهل و پنج فرسخی
بعد چهل فرسخ بر یسار و کوفه در صد و پنجاه فرسخی بعد
پنجاه فرسخ بر یمین و قطیف در دولت و سی فرسخی

ببعد سی فرسخ م

ببعد صد و بیست فرسخ بر یسار و بحرین در دویست و پنجاه
فرسخی ببعد هفتاد فرسخ بر یسار و لحسا در دویست و هفتاد
فرسخی ببعد نود فرسخ بر یسار و مدینه مشرفه در سیصد و
ده فرسخی ببعد هفتاد فرسخ بر یمین و تهامه ایضا در سیصد و
ده فرسخی ببعد هشتاد فرسخ بر یسار و از محاذات مدینه
و تهامه تا کعبه معظمه شصت فرسخ است که مجموع مسافت
مستقیم از قزوین تا مکه معظمه سیصد و هفتاد فرسخ
بوده باشد و انجمله در نهایت سهولت باندک التفاتی از
کره مذکوره استخراج میشود و امکان نیست که آلتی دیگر
یا ضوابط مشهوره بر تقدیر صحت اصل انها وفا باین
نوع استخراج تواند نمود و بالله التوفیق رکن رابع در
تفصیل بعض امور مستخرجه از کره مجمع البلاد و آنچه مناسب
آن باشد چون تحصیل کره مذکوره و استنباط فواید
آن بر همه کس را در همه جا میسر نیست مناسب دید که بعضی
از انها که اهتمام بآن بیشتر باشد مانند سمت قبله بلاد مشهوره
و موقع توجه هر بلدی از حدود کعبه معظمه و قدر بعد مسافت
میان اشهر بلاد از کره مذکوره استخراج نموده در طی سه

فصل

فصل مذکور گردد و چون در حال تحریر این رساله هنوز میسر نشده
بود که در صنعت کره مذکوره دقت و اهتمام تمامی بعمل آمده باشد
احتمال تفاوت قلیل را با واقع معارض ایراد این فواید
ندانست پس اگر بعد از تدقیق تفاوت قلیلی ظاهر شود
موجب قدح در حسن وضع این آلت نتواند بود بلکه راجع
بتقصیر در صنعت و مسامحه در عمل خود عمل شود و مع هذا
در اصل مطلب که تحصیل مقادیر مذکوره است بعنوان
تخمین قریب بتحقیق مفید است چه هر چند کمال دقت
بکار رود تحصیل آن بعنوان تحقیق از مقدور بشر خارج باشد
فصل اول در ذکر سمت قبله بلاد چون قبل ازین مقرر شده
که بعضی از بلاد که باعتبار طول موافق مکه معظمه باشند
سمت قبله آنها احتیاج باستخراج ندارد بلکه اگر جنوبی باشند
از مکه معظمه یعنی در عرض کمتر باشد سمت قبله آن نقطه
شمال است و اگر شمالی باشند یعنی عرض آن بیشتر باشد
نقطه جنوب است و بلدی که موافقت تمام در طول با مکه
معظمه داشته باشد در میان بلاد مشهوره بنظر نیامد
لیکن بعضی از بلاد بسیار قریب الطول است که تا زل

بنزله موافق الطول می تواند شد مانند صنعا دار الملک
یمن از جانب جنوب که معظم و موصل و ارزن الروم
در جانب شمال آن که بسبب انکه هر کدام در طول از مکه معظم
بچند دقیقه کمتر است انحراف قبله آن از شمال یا جنوب
بجانب شرق قدری معتد به ندارد پس تعیین قبله اول
بنقطه شمال و ثانی بنقطه جنوب می توان کرد و قبله سایر
بلاد چون ازین دو نقطه بعلت اختلاف معتد به طول منحرفست
قدر انحراف انهارا از کره مذکوره استخراج نموده بجهه عدم
اعتنا بکسور قلیله بعنوان اسقاط دقایق کمتر از نصف درجه
و رفع دقایق بیشتر ازان یعنی وضع آن بجای یک درجه صحیحه
چنانکه متعارف اهل حساب است ذکر می شود و چون اکثر
بلاد مذکوره نسبت بمکه معظم شمالیست یعنی قبله انها بنقطه
جنوب نزدیکتر است از شمال مناسب دید که ابتدا ببلادی
نماید که قبله آن بنقطه جنوب اقرب یعنی انحراف اقل باشد
و بترتیب الاکثر فالاکثر بانیمعنی که اقل انحرافا مقدم باشد
بر اکثر انحرافا در همه مراتب بر وضع طبیعی دور که از یمین بیسار
میباشد قدر انحراف بلاد را از نقطه جنوب ذکر کنند
تا بنقطه

تا بنقطه مشرق رسد و بعد ازان چون بنقطه شمال نزدیکتر
می شود تحدید انحراف بنقطه شمال نموده بترتیب الاقل فالاقل
تا بنقطه شمال و بعد ازان بترتیب الاکثر فالاکثر تا بنقطه مغرب
و بعد ازان چون باز بجنوب نزدیکتر میشود بترتیب
الاقل فالاقل تا بنقطه جنوب و برعایت این ترتیب
فی الجمله صیانتی از فساد غلط کتاب بعمل می آید چنانکه ظاهرات
و بجهة تاکید اینمعنی بعد از ذکر قدر انحراف از یکی ازین
دو نقطه جنوب یا شمال مناسب دید که تمام قوس انحراف
را نیز که عبارت از ما بقی آن قوس باشد تا مشرق یا مغرب
ذکر نماید هرچند که مستغنی عنه است تا اگر کتابت را
در یکی از انها سهوی واقع شود بقرینه دیگری تصحیح توان
نمود و اگر دو بلد در قدر انحراف مساوی باشند اشعاری
بمساوات کرده میشود و چون معلوم شد که انحراف باعتبار
جهات اربعه چهار نوع است بلاد مشهوره در طی چهار
قسم مفصل میکرد در قسم اول بلادی که انحراف قبله
انها شرقیست از جنوب و درین قسم بیست و چهار بلد
مذکور میکرده از انجمله قدر قوس انحراف قبله آن از نقطه

بلادی که انحراف قبلهء انها
شرقیست از جنوب

جنوب بجهت شرق هشت درجه است که از سمت قبلهٔ آن
تا مشرق اعتدال هشتاد و دو درجه باشد حلب
از جنوب شانزده درجه تا مشرق هفتاد و چهار درجه
رحبه از جنوب هفده درجه تا مشرق هفتاد و سه
درجه انطاکیه از جنوب نوزده درجه تا مشرق هفتاد و
یکدرجه ملطیه از جنوب بیست درجه تا مشرق هفتاد
درجه مدینه شرقه از جنوب بیست و هشت درجه
تا مشرق شصت و دو درجه دمشق ایضا از جنوب
بیست و هشت درجه تا مشرق شصت و دو درجه
طرابلس شام از جنوب بیست و نه درجه تا مشرق شصت
و یکدرجه قنسرین از جنوب سی درجه تا مشرق شصت
درجه رومیه کبری از جنوب سی و یکدرجه تا مشرق
پنجاه و دو درجه طرسوس از جنوب سی و پنج درجه تا مشرق
پنجاه و پنج درجه قسطنطنیه از جنوب سی و شش درجه
تا مشرق پنجاه چهار درجه صور از جنوب سی و هفت درجه
تا مشرق پنجاه و سه درجه قونیه از جنوب سی و هشت
درجه تا مشرق پنجاه و دو درجه عسقلان از جنوب

حمص ایضا از جنوب بیست و نه درجه
تا مشرق شصت و یکدرجه

چهل و چهار درجه تا مشرق چهل و شش درجه بیت المقدس
از جنوب چهل و هفت درجه تا مشرق چهل و سه درجه اسکندریه
از جنوب پنجاه و هشت درجه تا مشرق سی و دو درجه
مصر از جنوب پنجاه و نه درجه تا مشرق سی و یکدرجه
قوص از صعید مصر از جنوب هفتاد و شش درجه تا مشرق
چهارده درجه طرابلس مغرب ایضا از جنوب هفتاد
و شش تا مشرق چهار درجه قرطبه دار الملک اندلس
از جنوب هفتاد و هفت درجه تا مشرق سیزده درجه
قیروان از جنوب هشتاد و یکدرجه تا مشرق نه درجه
تاهرت علیا از جنوب هشتاد و هفت درجه تا مشرق سه درجه
قسم ثانی بلادی که انحراف قبلهٔ آنها شرقیست از شمال
بیع بلد است طنجه مغرب قدر قوس انحراف قبلهٔ آن
از نقطه شمال بجانب مشرق هشتاد و چهار درجه است
که از سمت قبلهٔ آن تا مشرق اعتدال شش درجه باشد
سوس اقصی مغرب از شمال هفتاد و پنج درجه تا مشرق
پانزده درجه دنقله مدینه نوبه از شمال شصت و چهار
درجه تا مشرق بیست و شش درجه جوجی دار ملک حبشی

بلادی که انحراف قبلهٔ آنها
شرقیست از شمال

از شمال پنجاه و سه درجه تا مشرق سی و هفت درجه
زبید از بلاد یمن از شمال بیست و دو درجه تا مشرق
شصت و هشت درجه قسم ثالث بلادی که انحراف قبله
انها غربیست از شمال چهار بلد است سرندیب قدر
قوس انحراف قبله آن از نقطه شمال بجانب مغرب شصت و
شش درجه است که سمت قبله آن از نقطه مغرب اعتدال
بیست و چهار درجه باشد سوسات از شمال هفتاد و
یکدرجه تا مغرب نوزده درجه دار الملک چین از شمال
هشتاد و یکدرجه تا مغرب نه درجه بهلواره هند
از شمال هشتاد و هفتدرجه تا مغرب سه درجه
قسم رابع بلادی که انحراف قبله انها غربیست از جنوب
هفتاد و پنج بلد است با نارس هند قدر قوس انحراف
قبله آن از نقطه جنوب بجانب مغرب هشتاد و شش
درجه است که تا مغرب اعتدال چهار درجه باشد
اکره از مغرب هشتاد و چهار درجه تا مغرب شش درجه
دهلی از جنوب هشتاد و سه درجه تا مغرب هفتدرجه
دیبل ایضا از جنوب هشتاد و سه درجه تا مغرب هفتدرجه

منصوره

بلادی که انحراف قبله انها
غربیست از جنوب

منصوره سند از جنوب هشتاد و یکدرجه تا مغرب نه درجه
لهاور از جنوب هفتاد و پنجدرجه تا مغرب پانزده درجه
تهانه از جنوب هفتاد و سه درجه تا مغرب هفده درجه
هرموز از جنوب هفتاد و دو درجه تا مغرب هجده درجه
مولتان ایضا از جنوب هفتاد و دو درجه تا مغرب
هجده درجه خان بالیغ از جنوب هفتاد و یکدرجه تا مغرب
نوزده درجه کشمیر از جنوب شصت و نه درجه تا مغرب
بیست و یکدرجه قطیف ایضا از جنوب شصت و نه درجه
تا مغرب بیست و یکدرجه لحسا از جنوب شصت و هشت درجه
تا مغرب بیست و دو درجه تبت از جنوب شصت و
پنجدرجه تا مغرب بیست و پنجدرجه تبت از جنوب
شصت و چهار درجه تا مغرب بیست و شش درجه سیستان
از جنوب شصت و دو درجه تا مغرب بیست و هشت درجه
بدخشان ایضا از جنوب شصت و دو درجه تا مغرب
بیست و هشت درجه بیش بالیغ از جنوب شصت و یکدرجه
تا مغرب بیست و نه درجه قراقرم ایضا از جنوب شصت و
یکدرجه تا مغرب بیست و نه درجه بحرین از جنوب شصت درجه

لمغان
قندهار ایضا از جنوب شصت و هشت درجه
تا مغرب بیست و دو درجه

تا مغرب سی درجه بلخ از جنوب پنجاه و نه درجه تا مغرب سی و
یک درجه ختن از مغرب پنجاه و هشت درجه تا مغرب سی و
دو درجه کرمان ایضا از جنوب پنجاه هشت درجه تا مغرب
سی و دو درجه فاریاب از جنوب پنجاه و شش درجه تا مغرب
سی و چهار درجه کاشغر از جنوب پنجاه و چهار درجه تا مغرب
سی و شش درجه مرو از جنوب پنجاه و دو درجه تا مغرب
سی و هشت درجه هرات از جنوب پنجاه و یک درجه تا مغرب
سی و نه درجه شیراز ایضا از جنوب پنجاه و یک درجه تا مغرب
سی و نه درجه کش از جنوب پنجاه درجه تا مغرب چهل درجه
سمرقند از جنوب چهل و نه درجه تا مغرب چهل و یک درجه
بخارا ایضا از جنوب چهل و نه درجه تا مغرب چهل و یک درجه
خجند از جنوب چهل و هشت درجه تا مغرب چهل و دو درجه
ترن ایضا از جنوب چهل و هشت درجه تا مغرب
چهل و دو درجه سرخس از جنوب چهل و هفت درجه — زرنشیر ایضا از جنوب چهل و هشت درجه تا مغرب چهل و دو درجه
تا مغرب چهل و سه درجه بناکت از جنوب چهل و شش درجه
تا مغرب چهل و چهار درجه المالغ ایضا از جنوب چهل و
شش درجه تا مغرب چهل و چهار درجه نیشابور

از جنوب



از جنوب چهل و چهار درجه تا مغرب چهل و شش درجه
طوس از جنوب چهل و سه درجه تا مغرب چهل و هفت درجه
سبزوار از جنوب چهل و دو درجه تا مغرب چهل و هشت درجه
طراز ایضا از جنوب چهل و دو درجه تا مغرب چهل و
هشت درجه یزد ایضا از جنوب چهل و دو درجه تا مغرب
چهل و هشت درجه رامهرز از مغرب (جنوب) چهل درجه تا مغرب — رامهرز
پنجاه درجه اصفهان از جنوب سی و نه درجه تا مغرب
پنجاه یک درجه دامغان از جنوب سی و هشت درجه
تا مغرب پنجاه و دو درجه سمنان از جنوب سی و هفت درجه
تا مغرب پنجاه و سه درجه گرگانج دار الملک خوارزم ایضا
از جنوب سی و هفت درجه تا مغرب پنجاه و سه درجه
استراباد از جنوب سی و شش درجه تا مغرب پنجاه و
چهار درجه بصره ایضا از جنوب سی و شش درجه — بصره
تا مغرب پنجاه و چهار درجه کاشان از جنوب سی و
پنج درجه تا مغرب پنجاه و پنج درجه قم از جنوب
سی و دو درجه تا مغرب پنجاه و هشت درجه شوشتر — شوشتر
ایضا از جنوب سی و دو درجه تا مغرب پنجاه و هشت درجه

رَی از جنوب سی و یکدرجه تا مغرب پنجاه و نه درجه
ساری ایضا از جنوب سی و یکدرجه تا مغرب پنجاه و نه
درجه ساوه از جنوب بیست و هشت درجه تا مغرب
شصت و دو درجه قزوین از جنوب بیست و هفتدرجه
تا مغرب شصت و سه درجه ابهر از جنوب بیست و
پنجدرجه تا مغرب شصت و پنجدرجه شهرزور از جنوب
بیست و چهار درجه تا مغرب شصت و شش درجه کوبادینه
روس ایضا از جنوب بیست و چهار درجه تا مغرب
شصت و شش درجه لاهیجان از جنوب بیست و سه درجه
تا مغرب شصت هفتدرجه همدان از جنوب بیست و
دو درجه تا مغرب شصت و هشت درجه شماخی از جنوب
بیست درجه تا مغرب هفتاد درجه باکویه ایضا از جنوب
بیست درجه تا مغرب هفتاد درجه بلغار از جنوب
نوزده درجه تا مغرب هفتاد و یکدرجه باب الابواب
از جنوب هیجده درجه تا مغرب هفتاد و دو درجه
بردعه ایضا از جنوب هیجده درجه تا مغرب هفتاد و
دو درجه اردبیل ایضا از جنوب هیجده درجه تا مغرب

هفتاد

هفتاد و دو درجه تبریز از جنوب شانزده درجه هفتاد و تا مغرب
چهار درجه تفلیس ایضا از جنوب شانزده درجه تا مغرب
هفتاد و چهار درجه مراغه از جنوب پانزده درجه
تا مغرب هفتاد و پنجدرجه بغداد از جنوب سیزده
درجه تا مغرب هفتاد و هفت درجه نخجوان
از جنوب دوازده درجه تا مغرب هفتاد و هشت
درجه سرمن رای از جنوب هفتدرجه تا مغرب
هشتاد و سه درجه پس باین تفصیل قدر انحراف
صد و هشت بلد مشهور دانسته شد و بعضی
از بلاد که مذکور نشده بمقابله بلاد قریبه بآن معلوم
می تواند شد مانند بسطام بمقابله دامغان و استراباد
و مانند آمل بمقابله ساری و مانند رشت بمقابله
لاهیجان وقس علی ذلک و باید دانست که در تصور
قدر انحرافات قبله بلاد توهمی چند هست که ذکر آنها
و بیان فساد آنها بنحوی از تفصیل موجب زیادتی
بصیرت درین مقام می تواند شد پس مناسب
آنست که این فصل را بتحریر و تقریر آنها ختم کنیم

کوفه ایضا از جنوب دوازده درجه
تا مغرب هفتاد و هشت درجه

اول توهم اینکه هرگاه تفاضل طول بلدی نسبت بطول
مکه معظمه مساوی باشد با تفاضل عرض آن بلد نسبت
بعرض مکه یعنی بهمان قدر از درجات و دقایق که در طول
زیاده است از مکه در عرض نیز زیاده باشد یا بقدر زیادتی
طول در عرض کم باشد یا بهمان قدر که در طول کم است
در عرض نیز کم باشد یا بقدر کمی طول در عرض زیاده باشد
لازم آید که قبله آن بلد بین الجهتین باشد باین معنی
که در صورت اولی بر منتصف جنوب و مغرب اعتدال
باشد و در ثانیه بر منتصف شمال و مغرب اعتدال و
در ثالثه بر منتصف شمال و مشرق اعتدال و در رابعه
بر منتصف جنوب و مشرق اعتدال و موافق صورت
اوسط است آنچه شیخ حسین عبد الصمد رحمه الله در رساله
قبله خراسان گفته است که چون هر یک از بصره و طوس
موافق اند در تساوی زیادتی هر یک از طول و عرض
آن نسبت بطول و عرض مکه معظمه میباید قدر انحراف
قبله ایشان با هم موافق و سمت قبله هر یک مابین
جنوب و مغرب اعتدال باشد و تصویر منشأ این

رتوهم

توهم آنست که تفاوت طولی موجب انحراف از نقطه جنوب
یا شمال و تفاوت عرضی موجب انحراف از نقطه شرق
یا مغرب میشود و چون در صورت مفروضه هر دو تفاوت
متساوی و متکافی است میباید سمت قبله مابین الجهتین
باشد و بطلان این ظاهر است چه مبنی است بر گمان
وقوع بلدین متساوین در عرض مختلفین در طول تحت
یک نصف النهار و برین گمان متفرع است تفریع انحراف
از نقطه شرق یا مغرب بر تفاوت عرض و فساد
این گمان سابقا بیان شد و حاصل آن اینست که تلازم
نیست میان اختلاف در عرض و انحراف قبله از مشرق
یا مغرب اعتدال پس ممکن است که بلدی با وجود
توافق عرض با مکه معظمه منحرف باشد سمت قبله
آن از مشرق یا مغرب اعتدال و همچنین عکس آن
و ایضا توهم مذکور مبنی است بر گمان توازی نصف
النهار بلاد چه بر فرض تلازم مذکور نیز هرگاه نصف
النهار بلاد متوازی نباشند بلکه در آفاق مایله
چنانکه مطابق واقع است متضایق شوند ظاهر است

طول در تحت یک اول السموات و قیاس
بر وقوع بلدین متساوی در طول
مختلفین در عرض صح

که بسبب تضایق مذکور هر چند تفاضل طولی و عرضی بلد
نسبت ببلدی دیگر در عدد درجات و دقایق موافق
باشد لیکن باعتبار قرب و بعد ایشان نسبت بخط استوا
اختلاف در قدر تفاضل بهم میرسد و مناط قدر انحراف
اینمقدار است نه آن عدد چه اگر همان عدد درجات
طول و عرض و ملاحظه نسبت تفاضل مذکور مناط قدر انحراف
~~اینمقدار است نه آن عدد چه اگر همان عدد درجات طول~~
~~و عرض و ملاحظه نسبت تفاضل مذکور مناط قدر انحراف~~
انحصار میبود بایستی که در هر بلدی بمحض ملاحظه نسبته
مذکوره علی و الاتفاق استخراج قدر انحراف آن بلد توان
کرد چه برین تقدیر اختصاصی بصورت مساوات تفاضل
ندارد و پس در بلدی که مثلا نسبت تزاید طول و عرض آن
از طول و عرض مکه نسبت ثلث و ثلثان بوده باشد
یعنی تفاضل طولی نصف تفاضل عرضی باشد لازم می بود
که انحراف آن از جنوب نصف انحراف آن از مغرب
اعتدال باشد و برین قیاس و خلاف این ثابت است
چه با وجود اینکه باتفاق طول قزوین هشتاد و پنج درجه

وعرض

وعرض سی و شش درجه است و همچنین باتفاق طول مکه
هفتاد و هفت درجه و ده دقیقه و عرض بیست و یک درجه و چهل
دقیقه است و تزاید طولی بیشتر از نصف تزاید عرضی است
قدر انحراف قبله آن از جنوب باتفاق بچند درجه
کمتر است از نصف قدر انحراف آن از مغرب اعتدال
پس ظاهر شد که بسبب تساوی تفاضل طولی و عرضی طوس
یا بصره مثلا با مکه معظمه لازم نیاید که سمت قبله آن مابین
جنوب و مغرب اعتدالی باشد با آنکه در بصره تساوی مذکور
نیز مفقود است و حکم باشتراک آن با طوس درینمعنی
مبنی بر غفلتی است که از رجوع بقدر طول و عرض بلاد
معلوم میشود و ایضا ازین قبیل است حکم باینکه طول بصره
از طول بغداد به پنج درجه زیادتر است چنانکه در رساله
مذکوره است چه در زیجات معتبره صحیحه مضبوط است
که طول بصره هشتاد و چهار درجه است و عرضش
سی درجه و طول بغداد هشتاد درجه است و عرض
سی و سه درجه و بیست و پنج دقیقه پس بنابرین
زیادتی طول بصره از طول مکه که باتفاق هفتاد و هفت درجه

وده دقیقه است شش درجه وپنجاه دقیقه میشود وزیادتی
عرض آن بر عرض مکه که باتفاق بیست ویکدرجه وچهل
دقیقه است هشت درجه وبیست دقیقه میشود پس
تفاضل طول وعرض آن نسبت بطول وعرض مکه
مساوی نیست بلکه بیکدرجه ونیم تفاوت دارد و
همچنین زیادتی طول بصره بر طول بغداد چهار درجه است
نه به پنجدرجه دیگر از توهمات عکس صورت مذکوره است
یعنی که هرگاه قبله بلدی بر منتصف دو جهة باشد
لازم آید که تفاضل طول وعرض آن بنحوی از انحاء مذکوره
مساوی باشد وبطلان این نیز بعد از تذکر ما سبق
باندک تاملی ظاهر میشود دیگر از توهمات اینمقام است
که تساوی قدر انحراف دو بلد در یکی از اقسام اربعه مذکوره
مستلزم آن باشد که در سمت قبله مساوات هم باشند
یعنی بحیثیتی باشند که اگر خطی از ابعد بمکه معظمه اخراج کنند
باقرب نیز بگذرد واین نیز فاسد است چه شیراز از
سمت قبله هرات باوجود تساوی قدر درجات انحراف
غربا از جنوب قریب به بیست فرسخ بریسار است وهمچنین

باوجود



باوجود تساوی مذکوره هرموز از سمت قبله مولتان چهل فرسخ
بریسار است ودبیل از سمت قبله دهلی ایضا چهل فرسخ بریسار
ویزد از سمت قبله سبزوار پنجاه فرسخ بریسار وکرمان از
~~سمت قبله سبزوار پنجاه فرسخ بریسار است~~ وکرمان از سمت
قبله ختن هفتاد فرسخ بریسار است ومخفی نماند که منشأ
این توهم گمان توازی نصف النهار بلاد است چه برین تقدیر
از وقوع تساوی زاویه انحراف ایشان باهم چنانکه مفروض است
لازم می آید که خط سمت قبله لامحاله وچون محالست که از

ایشان بعد از اخراج متحد شوند والا متقاطع خواهند بود بر نقطه از سمت قبله

تقاطع دو خط غیر متوازی با دو خط متوازی دو زاویه متساوی
در یکجهة حادث شود میباید که دو زاویه انحراف که از تلاقی
ایشان با نصف النهارین متوازیین فرضا بهم میرسد
باهم مساوی نباشند واین خلاف فرض است دیگر از
توهمات عکس صورت سابقه است یعنی هرگاه دو بلد
برحیثیت مذکوره باشند لازم باشد که در قدر انحراف
مساوی باشند واین نیز فاسد است چه قنسرین بر سمت
قبله قسطنطنیه است باوجود تفاوت شش درجه در
قدر انحراف شرقیة از جنوب وطابر سمت قبله بهاور است

باتفاوت هفده درجه در قدر انحراف غربا از جنوب و همچنین
بحرین بر سمت قبله کشمیر است باتفاوت هشت درجه و یزد
بر سمت قبله بلخ بالغ است باتفاوت نوزده درجه و شیراز
بر سمت قبله خان بالغ است باتفاوت بیست درجه و منشأ این
توهم نیز قریبست بمنشأ توهم سابق دیگر از توهمات اینست
که هرگاه دو بلد نظیر هم باشند باین معنی که قدر انحراف احدهما
در یکی از اقسام اربعه مساوی باشد با قدر انحراف دیگری در قسم
مقابل آن لازم باشد که در سمت قبله با هم مواجه باشند یعنی
اگر از یکی بدیگری خطی مستقیم اخراج شود بمکه معظمه بگذرد
واین نیز باطلست چه زبید از بلاد یمن نظیر همدانست باین معنی
که قدر انحراف قبله زبید از شمال کما بجانب شرق بیست و
دو درجه است وانحراف همدان از جنوب بجانب مغرب
ایضا بیست و دو درجه است باآنکه سمت قبله زبید مواجه
شرقی همدانست قریب بچهل فرسخ و سمت قبله همدان
ایضا مواجه شرقی زبید است قریب به بیست فرسخ
واگر از همدان بزبید خطی اخراج کنند قریب به بیست
فرسخ از غربی مکه معظمه بگذرد وایضا قیروان نظیر دار الملک

چنین است



چنین است چه قدر هر یک از انحراف سمت قبله اول از جنوب
بجانب شرق وانحراف ثانی از شمال بجانب مغرب هشتاد و یک درجه است
باآنکه سمت قبله قیروان مواجه جانب جنوبا چین است بمسافت
ششصد و پنجاه فرسخ تقریبا و سمت قبله چین ایضا مواجه جانب
جنوبا قیروان است بمسافت چهارصد و شصت فرسخ تقریبا
واگر از قیروان بچین خطی مستقیم اخراج کنند قریب بسیصد و
پنجاه فرسخ از شمال مکه معظمه بگذرد وایضا سوس اقصی نیز لهاورست نظیر
چه انحراف سمت قبله سوس از شمال بجانب شرق و سمت قبله لهاور
از جنوب بجانب مغرب هر یک هفتاد و پنج درجه است باآنکه
سمت قبله سوس مواجه جانب جنوبی لهاور است قریب بچهار
صد فرسخ و سمت قبله لهاور ایضا مواجه جنوبا سوس است
قریب بهفتصد فرسخ واگر بینهما بخط مستقیم وصل کنند
قریب بسیصد و شصت فرسخ از شمال مکه معظمه بگذرد وایضا
تاهرت عینا نظیر نهلواره است چه انحراف سمت قبله تاهرت
از جنوب بجانب شرق هشتاد و هفت درجه است مساوی
انحراف قبله نهلواره از شمال بجانب مغرب باآنکه سمت
قبله تاهرت مواجه جنوبا نهلوار است بمسافت دویست فرسخ

تقریبا وسمت قبله نهلواره ایضا موافق جنوبی تاهرت است
بمسافت سیصد و پنجاه فرسنج تقریبا و خط مستقیم بینهما قریب
بمسافت صد و پنجاه فرسنج از شمال مکه میگذرد و در ضمن
تمثیلات مذکوره این نیز ظاهر شد که بعد هر یک از بلدین متنا ظرین
از سمت قبله دیگری لازم نیست که متساوی باشد و وجه ان
اختلاف عدم تساوی ایشان است در قرب و بعد نسبت بمکه معظم
چنانکه باندک تامل ظاهر میشود و دیگر از توهمات عکس صورت سابقه است
باینمعنی که هرگاه دو بلد در دو جهة مکه معظم مواجه هم باشند در سمت
قبله لازم آید که انحراف احدهما در یکی از اقسام اربعه مساوی انحراف
دیگری باشد در قسم مقابل و این نیز باطل است چه دار الملک
حبش در سمت قبله مواجه قندهار است با تفاوت پانزده درجه
در قدر انحراف مقابل و نقطه مدینه نوبه مواجه دهلی است با تفاوت
نوزده درجه در قدر انحراف مذکور و ممکن است که منشا این توهم
و توهم سابق قیاس وضع بلاد مذکوره باشد بر اطراف مکه معظمه
بر وضع نقاط محیط یک دایره با مرکزش و غفلت از اختلاف شمال
و جنوب و همچنین شرق و مغرب بلاد باختلاف آفاق و اینکه
در ما نحن فیه قدر انحراف هر بلدی از جنوب یا شمال همان بلد معتبر است

وبعد از

وبعد از تذکر این ضوابط و اشتباه ان اشتباه در امثال این
امور نمی‌ماند فصل ثالث در ذکر موقع توجه بلاد مشهوره
از حدود کعبه معظمه از کیفیت وضع کعبه معظمه چنانکه در اوایل
این رساله مذکور شد و مساعده کره مجمع البلاد مستفاد میشود که از
حجر الاسود تا باب کعبه معظمه که قریب بسدس ضلع کلا طول است
موقع توجه اهل بعض از بلاد هند است مانند نهلواره و جونا و تهتا
باب که ان نیز قریب بسدس است موقع توجه اهل جبن و دیبل
و بانارس و منصوره و سند و اگره و دهلی و هرموز و تهامه و جولااستهانت
واز باب تا منتصف آن ضلع که نهایت سدس ثالث است موقع توجه
اهل لحسا و لاهاور و مولتان و قطیف و بحرین و قندهار و کشمیر
و لب و سیستان و کرمان و بدخشان و تبت و ختن بالیغ
و شیراز و بلخ و فاریاب است و سدس رابع موقع توجه اهل هرات
و ختن و بیش بالغ و یزد و مرو و قراقرم و ترشیز و تون و سمرقند
و کاشغر و سرخس و کش و خجند و بخارا و راهمهرمز و طوس و بناکت
و المالغ و بسنه وار است و سدس خامس موقع توجه اهل اصفهان
و بصره و سمنان و کاشان و استراباد و کره کانج و قم و ری و ساری
و قزوین و ساوه و لاهیجان و همدانت و سدس سادس

آن ضم

قبله بلاد دکن و خراسان [illegible] موافق است که [illegible]

که منتهی است برکن ثالث موقع توجه اهل کوبا مدینه روس و شماخی
و بلغار و باب الابواب و بردعه و تفلیس و اردبیل و تبریز
و بغداد و کوفه و سر من رای است پس موقع توجه اهل عراق عرب
بسیار قریب است برکن ثانی و موقع توجه اهل عراق عجم نیز باین
رکن اقرب است از سایر ارکان و وجه تسمیه آن بعراقی همین است
و از رکن عراقی تا رکن غربی که ضلع عرضی است سدس اول آن
موقع توجه اهل موصل و ارزن الروم و حوالی آنهاست و سدس
ثانی موقع توجه اهل ارزنگان و حلب و حوالی آنهاست و سدس
ثالث که منتهی میشود بمیزاب که منتصف ضلع مذکور است
موقع توجه اهل انطاکیه و ملطیه و رومیه کبری و طرابلس شام
و دمشق و حمص و قسطنطنیه و قنسرین المشرفه و قونیه و عسقلان
و بیت المقدس است پس وجه تسمیه رکن عراقی مذکور برکن
شامی نیز ظاهر شد چه موقع توجه اهل بلاد شام نیز باین رکن
نزدیکتر است از ارکان دیگر و سدس رابع موقع توجه اهل
اسکندریه و مصر و اندلس است و سدس خامس موقع توجه اهل
طرابلس مغرب و قیروان و تاهرت و قومص و سوس
اقصی است و سدس سادس که منتهی است برکن غربی محاذی جهتی

و مدینه

قبله بلادی که در رکن عراقی
است که محاذی نصف ضلع ...

از بلاد

از بلاد مشهوره نیست و تسمیه این رکن بغربی یا بواسطه محاذات
آنست بقرب مغرب اعتدال و یا بواسطه آنست که موقع توجه اهل
بلاد مغرب بآن نزدیکتر است از سایر ارکان چنانکه ظاهر شد
و از رکن غربی تا رکن یمانی که ضلع دیگر طولی و ثالث اضلاعست
سدس اول آن موقع توجه اهل دنقله و اکثر بلاد نوبه است و سدس
ثانی موقع توجه اهل حرمی و سایر بلاد حبشه است و سدس ثالث
محاذی جهتی از بلاد مشهوره نیست و سدس رابع و خامس
و سادس که نصف اخیر این ضلعست موقع توجه اهل بعضی از بلاد
یمن است مانند زبید و از رکن یمانی تا رکن حجر الاسود که ضلع
دیگر عرضی و رابع اضلاعست سدس اول آن موقع توجه اهل
صنعاء یمن و حوالی آنست پس این رکن از دو جانب به بلاد
یمن محاذات دارد و در اطلاق یمانی بران کمال مناسبت حاصلست
و سدس ثانی و ثالث و رابع و خامس این ضلع محاذی جهتی
از بلاد مشهوره نیست و سدس سادس که منتهی بحجر الاسود است
موقع توجه اهل سومنات و سراندیب و حوالی آنهاست و بر عارف
بر وضع کره مذکوره پوشیده نیست که استنباط این قسم
امور از آن در مرتبه مشاهده و عیان است پس خلاف آنچه

قبله بلاد واقعه در رکن مغربی
که از امتداد جنوب ...
تا ... باشد

قبله بلاد واقعه در رکن یمانی
تا حجر الاسود است

ازان اشتباه شده خصوصا با تفاوت فاحش مثل آنچه ابن شاذان
در رسالهٔ قبله ذکر کرده است که قبلهٔ مولتان و کابل و قندهار مابین
رکن یمانی و حجر الاسود است و بنا برین آن رکن را عراقی نامیده اند
چنانکه در کتاب شرایع مذکور است و همچنین آنچه شهید ثانی در رساله
در شرح آن بقصد اصلاح غرابت این حکم فرموده که این بر سبیل
تقریب است و قبلهٔ اهل عراق باب و نزدیک بآنست و قطع
نظر از مقتضای کره مذکوره بحث بعد معلوم است که رکن حجر
الاسود منحرف است از محاذات مشرق اعتدال بجانب جنوب
و بر فرضی که موافق نیز باشد توجه بآن یا به باب یا بهر جزء که
از اجزاء آن ضلع که برکن حجر اقرب باشد از رکن دیگر اصلا مستلزم
استقبال جزئیست از قوس مابین جنوب و مغرب که بجنوب
نزدیکتر باشد از مغرب و حال آنکه خلافی نیست در آنکه قبلهٔ جمیع
بلاد عراق عرب و عجم بجنوب نزدیکتر است بلکه قبلهٔ بعضی
ازان مثل موصل عین جنوبست پس چون تواند بود که قبلهٔ عراق
رکن حجر یا باب یا نزدیک بآن باشد فصل ثالث در تفصیل
بعد مسافت بین البلاد از تذکر اموری که سابقا مذکور شد معلوم
شد که در صورت اختلاف دو بلد در عرض تنها قدر مایه التفاضل

محل اعتماد نیست علاوه بر آن
آنچه بعضی تصور کرده اند
که توجه اهل عراق برکن
حجر الاسود است

در مسافت بین البلاد

مناط

مناط بعد ما بینهماست و قاعده حساب مشهور که تفاضل یکدرجه
موجب تفاوت مسافت بیست و دو فرسخ و دو تسع فرسخ است
در آن مضبوط است چنانکه از صنعای یمن تا مکه معظمه که طول هر یک
هفتاد و هفتدرجه است و اختلافی در طول با هم ندارند مگر بدقیقه
چند و عرض صنعا چهارده درجه و نیم و عرض مکه معظمه بیست و
یکدرجه و چهل دقیقه است چون تفاضل عرض هفت درجه
و ده دقیقه است قدر مسافت مستقیم بینهما بنا بر ضابطه
مذکوره قریب بیکصد و شصت فرسخ میشود و چنانکه از شیراز
تا ساری که طول هر یک هشتاد و هشت درجه و عرض شیراز
بیست و نه درجه و سی و شش دقیقه است و عرض ساری سی و
هفتدرجه است چون تفاضل عرضی هفت درجه و بیست و
چهار دقیقه است بنا بحساب مذکور مسافت ما بینهما قریب
بیکصد و شصت و پنج فرسخ است و علی هذا القیاس و اما
در صورت اختلاف طولا یا اختلاف عرضا و طولا با هم ضابطه
مذکوره جاری نیست مگر بر تقدیر آنکه هر دو بلد بر خط استوا باشند
چه در آفاق مائله باعتبار تقارب نصف النهارین که مناط اختلاف
طول است تواند بود که با وجود تفاوت صد درجه یا بیشتر بعد

مسافت یکفرسنج باکثر رسد چنانکه سابقا اشاره شد پس بنابرین
قدر فراسخ یکدرجه مثلا مختلف میشود باختلاف دوری از خط
استوا چنانکه در مبدا اقلیم اول که بقدر دوازده درجه و — در مبدء اقلیم اول
چهل دقیقه از خط استوا دور است قدر یک مسافت یک
درجه تفاوت طولها بیست و یکفرسنج و کسری میشود و در مبدا
اقلیم دوم که عرض آن از خط استوا بیست درجه و بیست و — اقلیم دویم
هفت دقیقه است قدر مسافت همان درجه فرق است
قریب به بیست فرسنج میشود و در مبدا اقلیم سیوم که عرضش — اقلیم سیم
بیست و هفت درجه و نیم است مسافت آن هیجده فرسنج و کسری است
و در مبدا اقلیم چهارم که عرضش سی و سه درجه و سی و هفت — اقلیم چهارم
دقیقه است هفده فرسنج و کسری است و در مبدا اقلیم
پنجم که عرضش سی و هشت درجه و پنجاه و چهار دقیقه است — اقلیم پنجم
شانزده فرسنج و کسری است و در مبدا اقلیم ششم که عرضش — اقلیم ششم
چهل و سه درجه و بیست و دو دقیقه است قریب بپانزده
فرسنج و در مبدا اقلیم هفتم که عرضش چهل و هفت درجه — در مبدء اقلیم هفتم
و دوازده دقیقه است قریب بسیزده فرسنج و در منتهای
اقالیم که نهایت عمارت است بنابر مشهور و عرضش پنجاه درجه

و بیست

و بیست دقیقه است دوازده فرسنج و کسری میشود و همچنین
بعد از ان بتدریج کم میشود تا عرض تسعین پس نتیجه این
اختلاف محض معرفت عرض و طول بلاد و انهیت [?]
باستخراج قدر مسافت ما بینهما و بهترین آلتی بجهة استعلام
آن خصوصا در بلاد مختلف الطول و العرض کره مذکوره است
و چون استخراج ما بین هر دو بلده که از هم بعدی معتد به
داشته باشند موافق مقتضای کره مذکوره بتفصیل
مذکور کرد بنابرین بذکر نسبت بعد مسافت چهل بلده
مشهور با هم که هفصد و هشتاد نسبت است اکتفا
میشود و بجهة صیانت از فساد و غلط کتاب قدر مذکور
از فراسخ را مؤکد بذکر مراحل نیز میکنیم هر مرحله هشت
فرسنج چنانکه مشهور است تا اگر در یکی سهوی واقع
شود بقرینه دیگری تصحیح توان کرد و چون در ذکر
کسور بلکه آحاد قلیله فراسخ و همچنین در ذکر کسور
مراحل نفعی معتد به نیست بجهة رعایت عدم اطناب
از کسور فراسخ مطلقا اغماض و از آحاد فراسخ نیز
آنچه بنصف عشره نرسد اسقاط میکنیم و زاید برانرا

قدر بعد جمیع بلاد از هم و ذکر آنها تطویل
بلا طایل است پس مناسب اینست
که قدر فراسخ مه

رفع نموده بجای عشره که درین مقام نازل منزله یکی صحیح
اعتبار شده بسایر عشرات ضم میکنیم و از مراحل نیز بهمین
طریق آنچه از نصف کمتر باشد اسقاط و زاید را بجای
یک مرحله اعتبار میکنیم و شروع از بلادی که در حوالی
مکه معظمه است مانند مدینه مشرفه و صنعا و لحسا نموده
بعد از آن سایر بلاد بترتیب الاقرب فالاقرب
نسبت بمکه معظمه مذکور میشود و نسبت هر بلدی به
یک از بلاد که مقدم بر و ذکر شده بترتیب تفصیل
می‌باید مدینه مشرفه قدر مسافت آن تا مکه معظمه
نود فرسنگ است که یازده مرحله باشد صنعا تا مکه
صد و شصت فرسنگ بیست مرحله تا مدینه دویست و ده
فرسنگ بیست و شش مرحله لحسا تا مکه صد و چهل فرسنگ
هیجده مرحله تا مدینه صد و هفتاد فرسنگ بیست و یک مرحله
تا صنعا دویست و چهل فرسنگ سی مرحله بصره تا مکه
دویست و چهل فرسنگ سی مرحله تا مدینه دویست و بیست
فرسنگ بیست و هشت مرحله تا صنعا سیصد و
نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا لحسا صد و پنجاه فرسنگ

نوزده

نوزده مرحله هرموز تا مکه دویست و هفتاد فرسنگ چهل و چهار
مرحله تا مدینه دویست و نود فرسنگ سی و شش مرحله
تا صنعا سیصد و شصت فرسنگ چهل و پنج مرحله تا لحسا
صد و چهل فرسنگ هیجده مرحله ~~تا بصره صد و شصت~~
~~فرسنگ چهل و پنج مرحله تا لحسا صد و چهل فرسنگ~~
~~هیجده مرحله~~ تا بصره صد و شصت فرسنگ بیست مرحله
شیراز تا مکه دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله
تا مدینه دویست و شصت فرسنگ سی و سه مرحله
تا صنعا چهارصد و ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله تا لحسا
صد و شصت فرسنگ سی و ~~سه مرحله~~ بیست مرحله تا بصره
هشتاد فرسنگ ده مرحله تا هرموز صد فرسنگ سیزده مرحله
بغداد تا مکه دویست و هشتاد فرسنگ ده مرحله تا
هرموز صد فرسنگ سی و پنج مرحله تا مدینه دویست و
ده فرسنگ بیست و شش مرحله تا صنعا چهارصد و سی
فرسنگ پنجاه و چهار مرحله تا لحسا دویست و بیست
فرسنگ بیست و هشت مرحله تا بصره نود فرسنگ یازده
مرحله تا هرموز دویست و شصت فرسنگ سی و سه مرحله

تا شیراز صد و هفتاد فرسخ بیست و یک مرحله موصل تا مکه
دویست و نود فرسخ سی و شش مرحله تا مدینه دویست و
ده فرسخ بیست و شش مرحله تا صنعا چهارصد و چهل
فرسخ پنجاه و پنج مرحله تا لحسا دویست و هفتاد فرسخ
سی و چهار مرحله تا بصره صد و هفتاد فرسخ بیست و یک مرحله
تا هرموز سیصد و سی فرسخ چهل و یک مرحله تا شیراز دویست و
سه فرسخ بیست و نه مرحله تا بغداد هفتاد فرسخ نه مرحله
اصفهان تا مکه سیصد و ده فرسخ سی و نه مرحله تا مدینه
دویست و هشتاد فرسخ سی و پنج مرحله تا صنعا چهارصد و
پنجاه فرسخ پنجاه و شش مرحله تا لحسا دویست و ده فرسخ
بیست و شش مرحله تا بصره هفتاد فرسخ نه مرحله تا هرموز
صد و هشتاد فرسخ بیست و سه مرحله تا شیراز هفتاد
فرسخ نه مرحله تا بغداد صد و ده فرسخ چهارده مرحله
تا موصل صد و نود فرسخ بیست و چهار مرحله دمشق
تا مکه سیصد و بیست فرسخ چهل مرحله تا مدینه دویست و
بیست فرسخ و هشت مرحله تا صنعا چهارصد و هشتاد
فرسخ شصت مرحله تا مدینه دویست و بیست فرسخ بیست و

اصفهان تا مکه

دمشق تا مکه

بیت

هفت مرحله تا صنعا چهارصد و هشتاد فرسخ شصت مرحله
تا لحسا سیصد و پنجاه فرسخ چهل و چهار مرحله تا بصره
دویست و شصت فرسخ سی و سه مرحله تا هرموز چهار
صد و سی فرسخ پنجاه و چهار مرحله تا شیراز سیصد و پنجاه
فرسخ چهل و چهار مرحله تا بغداد دویست فرسخ بیست و
پنج مرحله تا موصل صد و بیست فرسخ پانزده مرحله تا
اصفهان سیصد و ده فرسخ سی و هشت مرحله جرمی
دار الملک حبش تا مکه سیصد و سی فرسخ چهل و یک مرحله
تا مدینه سیصد و پنجاه فرسخ چهل و چهار مرحله تا صنعا
دویست و سی فرسخ بیست و نه مرحله تا لحسا چهارصد و
پنجاه فرسخ پنجاه و شش مرحله تا بصره پانصد و پنجاه فرسخ
شصت و نه مرحله تا هرموز پانصد و هشتاد فرسخ هفتاد و
سه مرحله تا شیراز پانصد و نود فرسخ هفتاد و چهار مرحله
تا بغداد پانصد و پنجاه فرسخ شصت و نه مرحله تا موصل
پانصد [illegible] فرسخ شصت و شش مرحله تا اصفهان
ششصد و ده فرسخ هفتاد و شش مرحله تا دمشق چهار
صد و هشتاد فرسخ شصت مرحله نیز تا مکه سیصد و

حبش تا مکه

چهل فرسنگ چهل و سه مرحله تا مدینه سیصد و ده فرسنگ سی و
نه مرحله تا صنعا چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله
تا لحسا دویست و سی فرسنگ بیست هفده مرحله تا بصره صد و ده
فرسنگ چهارده مرحله تا هرموز صد و شصت فرسنگ بیست مرحله
تا شیراز هفتاد فرسنگ نه مرحله تا بغداد صد و هفتاد فرسنگ
بیست و یک مرحله تا موصل دویست و چهل فرسنگ سی مرحله
~~تا بغداد صد و هفتاد فرسنگ بیست و یک مرحله تا شیراز~~
~~هفتاد فرسنگ نه مرحله تا بغداد صد و هفتاد فرسنگ بیست و~~
~~یک مرحله تا موصل دویست و چهل فرسنگ سی مرحله تا اصفهان~~
شصت فرسنگ هشت مرحله تا دمشق سیصد و شصت
فرسنگ چهل و پنج مرحله تا حلب سیصد و پنجاه فرسنگ هفتاد و
یک مرحله مصر تا مکه سیصد و چهل فرسنگ چهل و سه مرحله
تا مدینه دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله تا صنعا
چهارصد و هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا لحسا چهارصد و
چهل فرسنگ پنجاه و پنج مرحله تا بصره چهارصد و ده فرسنگ
پنجاه یک مرحله تا هرموز پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت
مرحله تا شیراز چهارصد و نود فرسنگ شصت و یک مرحله تا بغداد

مصر تا مکه و بیابان

سیصد و چهل فرسنگ چهل و سه مرحله تا موصل دویست و
هشتاد فرسنگ سی و پنج مرحله تا اصفهان چهارصد و پنجا
فرسنگ پنجاه و شش مرحله تا دمشق صد و هفتاد فرسنگ
بیست و یک مرحله تا جنه سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و
هشت مرحله تا یزد پانصد و ده فرسنگ شصت و چهار
مرحله حلب تا مکه سیصد و چهل فرسنگ چهل و سه مرحله
تا مدینه دویست و شصت فرسنگ سی و سه مرحله
تا صنعا پانصد و ده فرسنگ شصت و چهار مرحله تا لحسا
سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا بصره دویست و
چهل فرسنگ سی مرحله تا هرموز چهارصد و ده فرسنگ
پنجاه و یک مرحله تا شیراز سیصد و بیست فرسنگ کلها چهل
مرحله تا بغداد صد و شصت فرسنگ بیست مرحله تا
موصل هشتاد فرسنگ ده مرحله تا اصفهان دویست و
هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله تا دمشق هفتاد فرسنگ
نه مرحله تا جنه پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله
تا یزد سیصد و بیست فرسنگ چهل مرحله تا مصر
دویست و چهل فرسنگ سی مرحله قزوین تا مکه سیصد و

حلب تا مکه تا بیابان

هفتاد فرسنخ چهل و شش مرحله تا مدینه سیصد و ده فرسنخ
سی و نه مرحله تا صنعا پانصد و بیست فرسنخ شصت و پنج مرحله
تا هرموز دویست و شصت تا الحسا دویست و نود فرسنخ
سی و شش مرحله تا بصره صد و سی فرسنخ شانزده مرحله
تا هرموز دویست و شصت فرسنخ سی و سه مرحله تا شیراز
صد و پنجاه فرسنخ نوزده مرحله تا بغداد صد و ده فرسنخ
چهارده مرحله تا موصل صد و هفتاد فرسنخ بیست و
یک مرحله تا اصفهان هشتاد فرسنخ ده مرحله تا دمشق
دویست و هشتاد فرسنخ سی و پنج مرحله تا جشنه
ششصد فرسنخ هفتاد و پنج مرحله تا یزد صد و ده
فرسنخ چهارده مرحله تا مصر چهارصد فرسنخ پنجاه مرحله
تا حلب دویست و چهل فرسنخ سی مرحله تبریز
تا مکه سیصد و نود فرسنخ چهل و نه مرحله تا مدینه سیصد و
سی فرسنخ چهل و یک مرحله تا صنعا پانصد و پنجاه فرسنخ
شصت و نه مرحله تا الحسا سیصد و چهل فرسنخ چهل و سه مرحله
تا بصره صد و چهل فرسنخ هیجده مرحله تا هرموز سیصد و
چهل فرسنخ چهل و سه مرحله تا شیراز دویست و سی فرسنخ

مرحله دو

بیست و نه مرحله تا بغداد صد و بیست فرسنخ پانزده مرحله
تا موصل صد و سی فرسنخ شانزده مرحله تا اصفهان
صد و شصت فرسنخ بیست مرحله تا دمشق دویست و
سی فرسنخ بیست و نه مرحله تا جشنه ششصد و شصت فرسنخ
هشتاد و سه مرحله تا یزد صد و نود فرسنخ بیست و
چهار مرحله تا مصر چهارصد فرسنخ پنجاه مرحله تا حلب
صد و هشتاد فرسنخ بیست و سه مرحله تا قزوین نود فرسنخ
یازده مرحله ارزن الروم تا مکه چهارصد فرسنخ پنجاه مرحله
تا مدینه سیصد و سی فرسنخ چهل و یک مرحله تا صنعا پانصد و
شصت فرسنخ هفتاد مرحله تا الحسا سیصد و هشتاد فرسنخ
چهل و هشت مرحله تا بصره دویست و پنجاه فرسنخ
سی و یک مرحله تا هرموز چهارصد فرسنخ پنجاه مرحله تا شیراز
سیصد و ده فرسنخ سی و نه مرحله تا بغداد صد و سی فرسنخ
شانزده مرحله تا موصل صد و ده فرسنخ چهارده مرحله
تا اصفهان دویست و سی فرسنخ بیست و نه مرحله تا
دمشق صد و هفتاد فرسنخ بیست و یک مرحله تا جشنه
ششصد و چهل فرسنخ هشتاد مرحله تا یزد دویست و

هشتاد فرسنگ سی و پنج مرحله تا مصر سیصد و چهل فرسنگ چهل و
سه مرحله تا حلب صد و ده فرسنگ چهارده مرحله تا قزوین
صد و هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا تبریز صد و ده فرسنگ
چهارده مرحله سبزوار تا مکه چهارصد و بیست فرسنگ پنجاه و
سه مرحله تا مدینه سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا صنعا
پانصد و هفتاد فرسنگ هفتاد و یک مرحله تا لحسا سیصد و سی
فرسنگ چهل و یک مرحله تا بصره صد و نود فرسنگ بیست و چهار مرحله
تا هرموز دویست و شصت فرسنگ سی و سه مرحله تا شیراز
صد و هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا بغداد دویست و ده
فرسنگ بیست و شش مرحله تا دولت تا موصل دویست و
ششصد شصت فرسنگ سی و سه مرحله تا اصفهان صد و بیست فرسنگ
پانزده مرحله تا دمشق سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله
تا جنت هفتصد و ده فرسنگ هشتاد و نه مرحله تا یزد صد فرسنگ
سیزده مرحله تا مصر پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله
تا حلب سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا قزوین
نود فرسنگ یازده مرحله تا تبریز صد و هشتاد فرسنگ بیست
سه مرحله تا ارزن الروم دویست و پنجاه فرسنگ سی و یک مرحله

سبزوار تا مکه و بلاد



استراباد تا مکه

استراباد تا مکه چهارصد و بیست فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا مدینه
سیصد و هفتاد فرسنگ چهل و شش مرحله تا صنعا پانصد و
شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا لحسا سیصد و بیست فرسنگ چهل
مرحله تا بصره صد و هفتاد فرسنگ بیست و یک مرحله تا هرموز
دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله تا شیراز صد و
هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا بغداد ایضا صد و هشتاد
فرسنگ بیست و سه مرحله تا موصل دویست و سی فرسنگ بیست و
نه مرحله تا اصفهان صد و ده فرسنگ چهارده مرحله تا دمشق
سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا جنت هفتصد
فرسنگ هشتاد و هشت مرحله تا یزد صد و ده فرسنگ چهارده
مرحله تا مصر پانصد و ده فرسنگ شصت و چهار مرحله تا حلب
سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا قزوین نود
فرسنگ یازده مرحله تا تبریز صد و سی فرسنگ شانزده مرحله
تا ارزن الروم دویست و بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله
تا سبزوار چهل فرسنگ پنج مرحله هرات تا مکه چهارصد و چهل
فرسنگ پنجاه و پنج مرحله تا مدینه چهارصد فرسنگ پنجاه مرحله
تا صنعا پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا لحسا سیصد و

هرات تا مکه و بلاد

هرات الی العرض البلاد
تکه

بیست فرسنگ چهل مرحله تا بصره دویست فرسنگ بیست و پنج
مرحله تا هرموز دویست و بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله
تا شیراز صد و شصت فرسنگ بیست مرحله تا بغداد دویست و
چهل فرسنگ سی مرحله تا موصل سیصد و ده فرسنگ پنجاه و
یک مرحله تا جشنه هفتصد سی و نه مرحله تا اصفهان صد و چهل
فرسنگ هیجده مرحله تا دمشق چهارصد و ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله
تا جشنه هفتصد و سی فرسنگ نود و یک مرحله تا یزد نود فرسنگ
یازده مرحله تا مصر پانصد و هشتاد فرسنگ هفتاد و سه
مرحله تا حلب سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله
تا قزوین صد و پنجاه فرسنگ نوزده مرحله تا تبریز دویست و
بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله تا ارزن الروم سیصد و
بیست فرسنگ چهل مرحله تا سبزوار هشتاد فرسنگ ده مرحله
تا استراباد صد فرسنگ سیزده مرحله طوس تا مکه چهار
صد و پنجاه فرسنگ پنجاه و شش مرحله تا مدینه چهارصد و
بیست فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا صنعا ششصد فرسنگ
هفتاد و پنج مرحله تا لحسا سیصد و شصت فرسنگ چهل و
پنج مرحله تا بصره دویست و سی فرسنگ بیست و هشت مرحله

تا هرموز

تا هرموز دویست و هشتاد فرسنگ سی و پنج مرحله تا شیراز
دویست فرسنگ بیست و پنج مرحله تا بغداد دویست و سی فرسنگ
بیست و نه مرحله تا موصل دویست و نود فرسنگ و شش مرحله
تا اصفهان صد و پنجاه فرسنگ نوزده مرحله تا دمشق چهارصد و
ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله تا جشنه هفتصد و شصت فرسنگ نود و
پنج مرحله تا یزد صد و سی فرسنگ شانزده مرحله تا مصر پانصد و
هفتاد فرسنگ هفتاد و یک مرحله تا حلب سیصد و پنجاه فرسنگ
چهل و چهار مرحله تا قزوین صد و بیست فرسنگ پانزده
مرحله تا تبریز صد و نود فرسنگ بیست و چهار مرحله تا
ارزن الروم دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله
تا سبزوار سی فرسنگ چهار مرحله تا استراباد شصت فرسنگ
هشت مرحله تا هرات هفتاد فرسنگ نه مرحله شماخی
تا مکه چهارصد و پنجاه فرسنگ پنجاه و شش مرحله تا مدینه
سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا صنعا ششصد و
بیست فرسنگ هفتاد و هشت مرحله تا لحسا سیصد و نود
فرسنگ چهل و نه مرحله تا بصره دویست و بیست فرسنگ
بیست و هشت مرحله تا هرموز سیصد و شصت فرسنگ

چهل و پنج مرحله تا شیراز دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله
تا بغداد صد و هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا موصل
صد و نود فرسنگ بیست و چهار مرحله تا اصفهان ایضا صد و
نود فرسنگ بیست و چهار مرحله تا دمشق سیصد فرسنگ سی و
هشت مرحله تا جنه هفصد و بیست فرسنگ نود مرحله
تا یزد دویست و ده فرسنگ بیست و شش مرحله تا مصر
چهارصد و هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا حلب دویست و
سی فرسنگ بیست و نه مرحله تا قزوین صد و بیست فرسنگ
پانزده مرحله تا تبریز هفتاد فرسنگ نه مرحله تا ارزن الروم
صد و سی فرسنگ شانزده مرحله تا سبزوار صد و چهل فرسنگ
هجده مرحله تا استراباد صد و ده فرسنگ چهارده مرحله
تا هرات دویست و ده فرسنگ بیست و شش مرحله تا طوس
صد و پنجاه فرسنگ نوزده مرحله تفلیس تا مکه پانصد و ده
فرسنگ شصت و چهار مرحله تا مدینه چهارصد و سی فرسنگ پنجاه و
چهار مرحله تا صنعا ششصد و شصت فرسنگ هشتاد و سه
مرحله تا لحسا چهارصد و چهل فرسنگ پنجاه و پنج مرحله
تا بصره سیصد فرسنگ سی و هشت مرحله تا هرموز چهارصد و

تفلیس تا بادکوبه بلاد

ربجن

بیست فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا شیراز سیصد و سی فرسنگ
چهل و یک مرحله تا بغداد دویست و سی فرسنگ بیست و نه مرحله
تا موصل ایضا دویست و سی فرسنگ بیست و نه مرحله تا اصفهان
دویست و پنجاه فرسنگ سی و یک مرحله تا دمشق سیصد و ده فرسنگ
سی و نه مرحله تا جنه هفصد و پنجاه فرسنگ نود و چهار مرحله
تا یزد دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله تا مصر چهارصد و
هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا حلب دویست و چهل فرسنگ سی مرحله
تا قزوین صد و هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا تبریز صد و ده
فرسنگ چهارده مرحله تا ارزن الروم صد و سی فرسنگ شانزده مرحله
تا سبزوار دویست فرسنگ بیست پنج مرحله تا استراباد صد و
هفتاد فرسنگ بیست و یک مرحله تا هرات دویست و هفتاد فرسنگ
سی و چهار مرحله تا طوس دویست و ده فرسنگ بیست و شش مرحله
تا شماخی هفتاد فرسنگ نه مرحله و نقل مدینه نوبة تا مکه پانصد و
پنجاه فرسنگ شصت و نه مرحله تا مدینه پانصد و چهل فرسنگ شصت و
هشت مرحله تا صنعا ایضا پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت
مرحله تا لحسا ششصد و هفتاد فرسنگ هشتاد و چهار مرحله
تا بصره هفصد و بیست فرسنگ نود مرحله تا هرموز هفصد و

شماخی تا بادکوبه بلاد

نود فرسنگ نود و نه مرحله تا شیراز هفتصد و هشتاد فرسنگ نود و
هشت مرحله تا بغداد ششصد و نود فرسنگ هشتاد و شش مرحله
تا موصل ششصد و شصت فرسنگ هشتاد و سه مرحله تا اصفهان
هفتصد و نود فرسنگ نود و نه مرحله تا دمشق پانصد و شصت فرسنگ
هفتاد مرحله تا جنته دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله تا یزد
هشتصد و سی فرسنگ صد و چهار مرحله تا مصر چهارصد و ده فرسنگ
پنجاه و یک مرحله تا حلب ششصد و سی فرسنگ هشتاد و نه مرحله تا قزوین
هشتصد فرسنگ صد مرحله تا تبریز هفتصد و هشتاد فرسنگ نود و
هشت مرحله تا ارزن الروم هفتصد و بیست فرسنگ نود مرحله
تا سبزوار هشتصد و نود فرسنگ صد و یازده مرحله تا استراباد
هشتصد و هفتاد فرسنگ صد و نه مرحله تا هرات نهصد و بیست
فرسنگ صد و پانزده مرحله تا طوس ایضا نهصد و بیست فرسنگ
صد و پانزده مرحله تا شماخی هشتصد و چهل فرسنگ صد و پنج
مرحله تا تفلیس ششصد و شصت فرسنگ صد و هشت مرحله
قندهار تا مکه پانصد و پنجاه فرسنگ شصت و نه مرحله تا مدینه قندهار
پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله تا صنعا ششصد و
پنجاه فرسنگ هشتاد و یک مرحله تا احسا چهارصد و بیست فرسنگ پنجاه



سه مرحله تا بصره سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا هرمز
سیصد فرسنگ سی و هشت مرحله تا شیراز دویست و هشتاد
فرسنگ سی و پنج مرحله تا بغداد چهارصد فرسنگ پنجاه مرحله تا موصل
چهارصد و هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا اصفهان دویست و
نود فرسنگ سی و شش مرحله تا دمشق پانصد و نود فرسنگ هفتاد و
چهار مرحله تا جنته هشتصد و شصت فرسنگ صد و هشت مرحله
تا یزد دویست و چهل فرسنگ سی مرحله تا مصر هفتصد و سی
فرسنگ نود و یک مرحله تا حلب پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت
مرحله تا قزوین سیصد و ده فرسنگ سی و نه مرحله تا تبریز
سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا ارزن الروم
چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله تا سبزوار دویست و
چهل فرسنگ سی مرحله تا استراباد دویست و شصت فرسنگ سی
سه مرحله تا هرات صد و هفتاد فرسنگ بیست و یک مرحله تا
طوس دویست و ده فرسنگ بیست و شش مرحله تا شماخی سیصد و
شصت فرسنگ چهل و پنج مرحله تا تفلیس چهارصد و ده فرسنگ
پنجاه و یک مرحله تا نوبه هزار و پنجاه فرسنگ صد و سی و یک مرحله
بخارا تا مکه پانصد و پنجاه فرسنگ شصت و نه مرحله تا مدینه

شیراز
اصفهان
بخارا الی مکه مدینه

بانصد و ده فرسخ شصت چهار مرحله تا صنعا ششصد و هشتاد فرسخ
هشتاد و پنج مرحله تا لحسا چهار صد و چهل فرسخ پنجاه و نه پنج مرحله
تا بصره سیصد و ده فرسخ سی و نه مرحله تا هرمز سیصد و شصت
فرسخ چهل و پنج مرحله تا خراز دویست و نود فرسخ سی و شش مرحله
تا بغداد سیصد و بیست فرسخ چهل مرحله تا موصل سیصد و
هفتاد فرسخ چهل و شش مرحله تا اصفهان دویست و چهل فرسخ
سی مرحله تا دمشق چهار صد و هشتاد فرسخ شصت مرحله تا جنته
هشتصد و چهل فرسخ صد و پنج مرحله تا یزد دویست و بیست
فرسخ بیست و هشت مرحله تا مصر ششصد و چهل فرسخ هشتاد
مرحله تا حلب چهار صد و بیست فرسخ پنجاه و سه مرحله تا قزوین
دویست و ده فرسخ بیست و شش مرحله تا تبریز دویست و پنجاه فرسخ
سی و یک مرحله تا ارزن الروم سیصد و چهل فرسخ چهل و سه مرحله
تا بندر دار صد و بیست فرسخ پانزده مرحله تا استراباد صد و
پنجاه فرسخ پانزده مرحله تا شماخی دویست فرسخ بیست و پنج مرحله
تا تفلیس دویست و سی فرسخ بیست و نه مرحله تا نوبه هزار و
صد فرسخ صد و سی و هشت مرحله تا قندها دویست فرسخ
بیست و پنج مرحله بلخ تا مکه پانصد و هشتاد فرسخ هفتاد و

پانزده مرحله تا هرات صد و چهل
فرسخ هجده مرحله تا طوس صد و
بیست فرسخ ص

بلخ تا مکه و بعض بلاد

شیراز
اصفهان

راه مکه

مرحله تا مدینه پانصد و شصت فرسخ هفتاد مرحله تا صنعا ششصد و
نود فرسخ هشتاد و شش مرحله تا لحسا چهار صد و شصت فرسخ پنجاه و
هشت مرحله تا بصره سیصد و شصت فرسخ چهل و پنج مرحله تا هرمز
سیصد و پنجاه فرسخ چهل و چهار مرحله تا شیراز سیصد و ده فرسخ
سی و نه مرحله تا بغداد سیصد و نود فرسخ چهل و نه مرحله تا موصل
چهار صد و پنجاه فرسخ پنجاه و شش مرحله تا اصفهان دویست و
نود فرسخ سی و شش مرحله تا دمشق پانصد و شصت فرسخ هفتاد
مرحله تا جنته هشتصد و هشتاد فرسخ صد و ده مرحله
تا یزد دویست و چهل فرسخ سی مرحله تا مصر هفتصد و ده فرسخ
هشتاد و نه مرحله تا حلب پانصد و ده فرسخ شصت و چهار
مرحله تا قزوین دویست و هشتاد فرسخ سی و پنج مرحله
تا تبریز سیصد و چهل فرسخ چهل و سه مرحله تا ارزن الروم
چهار صد و سی فرسخ پنجاه و چهار مرحله تا بندر دار دویست فرسخ
بیست و پنج مرحله تا استراباد دویست و بیست فرسخ بیست و هشت
مرحله تا هرات صد و شصت فرسخ بیست مرحله تا طوس صد و
هفتاد فرسخ بیست و یک مرحله تا شماخی سیصد فرسخ سی و هشت مرحله
تا تفلیس سیصد و پنجاه فرسخ چهل و چهار مرحله تا نوبه هزار و

بصره
شیراز
اصفهان

بلخ تا [illegible]
مکه مدینه

سومنات تا مکه و غیره

هفتاد فرسنگ صد و سی و چهار مرحله تا تفلیس سیصد و پنجاه فرسنگ
چهل و چهار مرحله تا قندهار صد فرسنگ سیزده مرحله تا بخارا
نود فرسنگ یازده مرحله سومنات تا مکه پانصد و نود فرسنگ هفتاد و
چهار مرحله تا مدینه ششصد و پنجاه فرسنگ هشتاد و یک مرحله تا صنعا
ششصد فرسنگ هفتاد و پنج مرحله تا لحسا پانصد فرسنگ شصت و سه مرحله
تا بصره پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله تا هرموز
سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا شیراز چهارصد و شصت فرسنگ
پنجاه و هشت مرحله تا بغداد ششصد و بیست فرسنگ هفتاد و
هشت مرحله تا موصل ششصد و نود فرسنگ هشتاد و شش
مرحله تا اصفهان پانصد و سی فرسنگ شصت و شش مرحله تا دمشق
هفتصد و نود فرسنگ نود و نه مرحله تا جنته هشتصد و شصت فرسنگ
صد و هشت مرحله تا یزد چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله
تا مصر نهصد فرسنگ صد و سیزده مرحله تا حلب هفتصد و هفتاد
فرسنگ نود و شش مرحله تا قزوین پانصد و هشتاد فرسنگ هفتاد و
سه مرحله تا تبریز ششصد و هفتاد فرسنگ هشتاد و چهار مرحله
تا ارزن الروم هفتصد و پنجاه فرسنگ نود و چهار مرحله تا بندر دار
پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله تا استراباد پانصد و

نود

ملتان تا مکه و غیره

ملتان تا ... مکه مدینه

شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا هرات چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت
مرحله تا طوس پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله تا شماخی
ششصد و هفتاد فرسنگ هشتاد و چهار مرحله تا تفلیس هفتصد و
بیست فرسنگ نود مرحله تا نوبه هزار و صد و ده فرسنگ صد و سی و
نه مرحله تا قندهار سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله
تا بخارا پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا بلخ چهارصد و
هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله ملتان تا مکه ششصد و سی فرسنگ
هفتاد و نه مرحله تا مدینه ایضا ششصد و سی فرسنگ هفتاد و نه
مرحله تا صنعا هفتصد و بیست فرسنگ نود مرحله تا لحسا پانصد و
ده فرسنگ شصت و چهار مرحله تا بصره چهارصد و چهل فرسنگ پنجاه و
پنج مرحله تا هرموز سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله
تا شیراز ایضا سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا
بغداد پانصد فرسنگ شصت و سه مرحله تا موصل پانصد و شصت
فرسنگ هفتاد مرحله تا اصفهان سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و
هشت مرحله تا دمشق ششصد و هفتاد فرسنگ هشتاد و چهار
مرحله تا جنته نهصد و چهل فرسنگ صد و هفده مرحله تا یزد
سیصد و سی فرسنگ چهل و یک مرحله تا مصر هشتصد و سی فرسنگ صد و

بصره

شیراز

اصفهان

چهار مرحله تا حلب ششصد و بیست فرسخ هفتاد و هشت مرحله تا
قزوین سیصد و نود فرسخ چهل و نه مرحله تا تبریز چهارصد و هفتاد
فرسخ پنجاه و نه مرحله تا ارزن الروم پانصد و شصت فرسخ هفتاد و
مرحله تا سبزوار سیصد و ده فرسخ سی و نه مرحله تا استراباد سیصد و
پنجاه فرسخ چهل و چهار مرحله تا هرات دویست و پنجاه فرسخ سی و یک مرحله
تا طوس دویست و نود فرسخ سی و شش مرحله تا شماخی چهارصد و
سی فرسخ پنجاه و چهار مرحله ~~تا طوس دویست و نود فرسخ سی و شش~~
~~مرحله تا شماخی چهارصد و سی فرسخ پنجاه و چهار مرحله~~ تا تفلیس
سیصد و هشتاد فرسخ چهل و هشت مرحله تا نوبهار و
صد و پنجاه فرسخ صد و چهل و چهار مرحله تا قندهار نود فرسخ
یازده مرحله تا بخارا دویست و پنجاه فرسخ سی و یک مرحله تا بلخ
صد و چهل فرسخ هیژده مرحله تا سومنات سیصد و هشتاد
فرسخ چهل و هشت مرحله قسطنطنیه تا مکه ششصد و چهل فرسخ
هشتاد مرحله تا مدینه پانصد و پنجاه فرسخ هشتاد و سه مرحله
تا بصره پانصد و شصت فرسخ هفتاد مرحله تا هرموز هفتصد و ده
فرسخ هشتاد و نه مرحله تا شیراز ششصد و بیست فرسخ
هفتاد و هشت مرحله تا بغداد چهارصد و بیست فرسخ پنجاه و

قسطنطنیه تا مکه و بغداد

شصت و نه مرحله تا صنعا هفتصد و
نود فرسخ نود و نه مرحله تا الحسا
ششصد و شصت فرسخ

قسطنطنیه تا ...
مکه ...
شیراز
بغداد



اصفهان

سه مرحله تا موصل سیصد و نود فرسخ چهل و نه مرحله تا اصفهان
پانصد و شصت فرسخ هفتاد مرحله تا دمشق سیصد و سی فرسخ چهل و
یک مرحله تا جنت هفتصد و سی فرسخ نود و یک مرحله تا یزد ششصد فرسخ
هفتاد و پنج مرحله تا مصر هفتاد (سیصد و ده) فرسخ چهل و شش مرحله تا حلب
سیصد و بیست فرسخ چهل مرحله تا قزوین پانصد فرسخ
شصت و سه مرحله تا تبریز چهارصد و ده فرسخ پنجاه و یک مرحله تا ارزن
الروم سیصد و بیست فرسخ چهل مرحله تا سبزوار پانصد و
شصت فرسخ هفتاد مرحله تا استراباد پانصد و سی فرسخ شصت و
شش مرحله تا هرات ششصد و سی فرسخ هفتاد و نه مرحله
تا طوس پانصد و هشتاد فرسخ هفتاد و سه مرحله تا
شماخی چهارصد و سی فرسخ پنجاه و چهار مرحله تا تفلیس
سیصد و هشتاد فرسخ چهل و هشت مرحله تا نوبه هفتصد و
ده فرسخ هشتاد و نه مرحله تا قندهار هفتصد و هشتاد فرسخ
نود و هشت مرحله تا بخارا ششصد و ده فرسخ هفتاد و
شش مرحله تا بلخ هفتصد و ده فرسخ هشتاد و نه مرحله
تا سومنات هزار و شصت فرسخ صد و سی و سه مرحله
تا مولتان هشتصد و پنجاه فرسخ صد و شش مرحله

بلغار تا مکه ششصد و شصت فرسنگ هشتاد و سه مرحله تا مدینه
پانصد و نود فرسنگ هفتاد و چهار مرحله تا صنعا ششصد و ده فرسنگ
صد و یک مرحله تا لحسا پانصد و نود فرسنگ هفتاد و چهار مرحله تا بصره
چهارصد و پنجاه فرسنگ پنجاه و شش مرحله تا هرموز پانصد و شصت
فرسنگ هفتاد مرحله تا شیراز چهارصد و هفتاد فرسنگ پنجاه و نه
مرحله تا بغداد سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا موصل
سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا اصفهان
سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا دمشق چهارصد و شصت
فرسنگ پنجاه و هشت مرحله تا حبشه نهصد فرسنگ صد و سیزده
مرحله تا یزد چهارصد فرسنگ پنجاه مرحله تا مصر ششصد فرسنگ هفتاد
و پنج مرحله تا حلب سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا قزوین
سیصد و بیست فرسنگ چهل مرحله تا تبریز دویست و هفتاد
فرسنگ سی و چهار مرحله تا ارزن الروم دویست و هشتاد فرسنگ
سی و پنج مرحله تا سبزوار سیصد و ده فرسنگ سی و نه مرحله تا استرآباد
دویست و نود فرسنگ سی و شش مرحله تا هرات سیصد و شصت
فرسنگ چهل و پنج مرحله تا طوس دویست و نود فرسنگ سی و شش مرحله
تا نخجوان دویست و ده فرسنگ بیست و شش مرحله تا تفلیس

بلغار تا بعضی بلاد
مکه مدینه
بصره
شیراز
اصفهان

بلغار تا مکه و غیره بلاد

صد و

صد و شصت فرسنگ بیست مرحله تا نوبه هزار فرسنگ صد و بیست و پنج مرحله
تا قندهار چهارصد و شصت فرسنگ پنجاه و هشت مرحله تا بخارا
دویست و شصت فرسنگ سی و سه مرحله تا بلخ سیصد و هفتاد فرسنگ
چهل و شش مرحله تا سومنات هشتصد و ده فرسنگ صد مرحله
تا مولتان پانصد فرسنگ شصت و سه مرحله تا قسطنطنیه چهارصد و
سی فرسنگ پنجاه و چهار مرحله کشمیر تا مکه ششصد و هفتاد فرسنگ
هشتاد و چهار مرحله تا مدینه ششصد و ده فرسنگ هفتاد و شش
مرحله تا صنعا هفتصد و هفتاد فرسنگ نود و شش مرحله تا لحسا
پانصد و پنجاه فرسنگ شصت و نه مرحله تا بصره چهارصد و
هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا هرموز چهارصد و بیست فرسنگ
پنجاه و سه مرحله تا شیراز چهارصد فرسنگ پنجاه مرحله تا بغداد
پانصد و ده فرسنگ شصت و چهار مرحله تا موصل پانصد و
هفتاد فرسنگ هفتاد و یک مرحله تا اصفهان چهارصد فرسنگ پنجاه
مرحله تا دمشق ششصد و هشتاد فرسنگ هشتاد و پنج مرحله
تا حبشه نهصد و هفتاد فرسنگ صد و بیست و یک مرحله تا یزد
سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا مصر هشتصد و
هشتاد فرسنگ صد و ده مرحله تا حلب ششصد و سی فرسنگ

کشمیر تا بعضی بلاد
مکه مدینه
بصره
شیراز
اصفهان

کشمیر تا مکه و غیره بلاد

هفتاد و نه مرحله تا قزوین چهار صد و ده فرسخ پنجاه و یکم رحله
تا تبریز چهار صد و هشتاد فرسخ شصت مرحله تا ارزن الروم
پانصد و شصت فرسخ هفتاد مرحله تا بنزوار سیصد و بیست
فرسخ چهل مرحله تا استراباد سیصد و پنجاه فرسخ چهل و چهار مرحله
تا هرات دویست و هفتاد فرسخ سی و چهار مرحله تا طوس
دویست و نود فرسخ سی و شش مرحله تا شماخی چهار صد و
بیست فرسخ پنجاه و سه مرحله تا تفلیس چهار صد و هفتاد
فرسخ پنجاه و نه مرحله تا نوبه هزار و صد و هفتاد فرسخ صد و
چهل و شش مرحله تا قندهار صد و بیست فرسخ پانزده مرحله
تا بخارا دویست و سی فرسخ بیست و نه مرحله تا بلخ صد و
سی فرسخ شانزده مرحله تا سومنات چهار صد و بیست فرسخ
پنجاه و سه مرحله تا مولتان شصت فرسخ هشت مرحله تا
قسطنطنیه هشتصد و سی فرسخ صد و چهار مرحله تا بلغار
چهار صد و هفتاد فرسخ پنجاه و نه مرحله ختن تا مکه
هفتصد و ده فرسخ هشتاد و نه مرحله تا مدینه ششصد و هشتاد
فرسخ هشتاد و پنج مرحله تا صنعا هشتصد و سی فرسخ صد و
چهار مرحله تا لحسا هشتصد فرسخ هفتاد و پنج مرحله تا بصره

ختن تا بعضی بلاد
مکه مدینه
بصره

پانصد

پانصد فرسخ شصت و سه مرحله تا هرموز پانصد و ده فرسخ شصت
و چهار مرحله تا شیراز چهار صد و پنجاه فرسخ پنجاه و شش مرحله
تا بغداد پانصد و ده فرسخ شصت و چهار مرحله تا موصل
پانصد و پنجاه فرسخ شصت و نه مرحله تا اصفهان چهار صد و
بیست فرسخ پنجاه و سه مرحله تا دمشق ششصد و شصت فرسخ
هشتاد و سه مرحله تا جشنه هزار و بیست فرسخ صد و بیست و
هشت مرحله تا یزد سیصد و هشتاد فرسخ چهل و هشت مرحله
تا مصر هشتصد و ده فرسخ صد و یک مرحله تا حلب پانصد و نود و
فرسخ هفتاد و چهار مرحله تا قزوین سیصد و هشتاد فرسخ
چهل و هشت مرحله تا تبریز چهار صد و سی فرسخ پنجاه و چهار مرحله
تا ارزن الروم پانصد فرسخ شصت و سه مرحله تا بنزوار سیصد و
ده فرسخ سی و نه مرحله تا استراباد سیصد و سی فرسخ چهل و
یک مرحله تا هرات سیصد فرسخ سی و هشت مرحله تا طوس
دویست و هشتاد فرسخ سی و پنج مرحله تا شماخی سیصد و هفتاد و نه
چهل و شش مرحله تا تفلیس سیصد و هشتاد فرسخ چهل و
هشت مرحله تا نوبه هزار و صد و هشتاد فرسخ صد و
چهل و هشت مرحله تا قندهار دویست و چهل فرسخ سی مرحله

شیراز
اصفهان

تا بخارا صد و نود فرسنگ بیست و چهار مرحله تا بلخ صد و شصت فرسنگ
بیست مرحله تا سومنات پانصد و هشتاد فرسنگ هفتاد و سه
مرحله تا مولتان دویست و بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله تا قسطنطنیه
هفتصد و چهل فرسنگ نود و سه مرحله تا بلغار سیصد و چهل فرسنگ
چهل و سه مرحله تا کشمیر صد و هفتاد فرسنگ بیست و یک مرحله اکره
تا مکه هفتصد و سی فرسنگ نود و یک مرحله تا مدینه هفتصد و پنجاه فرسنگ
نود و چهار مرحله تا صنعا هشتصد فرسنگ صد مرحله تا لحسا
ششصد و ده فرسنگ هفتاد و شش مرحله تا بصره پانصد و هشتاد
فرسنگ هفتاد و سه مرحله تا هرموز چهارصد و نود فرسنگ شصت و یک مرحله
تا شیراز پانصد و ده فرسنگ شصت و چهار مرحله تا بغداد ششصد و
چهل فرسنگ هشتاد مرحله تا موصل هفتصد فرسنگ هشتاد و هشت
مرحله تا اصفهان پانصد و سی فرسنگ شصت و شش مرحله تا
دمشق هشتصد و بیست فرسنگ صد و سه مرحله تا حبشه هزار و
سی فرسنگ صد و بیست و نه مرحله تا یزد چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت
مرحله تا مصر نهصد و هفتاد فرسنگ صد و بیست و یک مرحله تا حلب
هفتصد و هشتاد فرسنگ نود و هشت مرحله تا قزوین پانصد و
شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا تبریز ششصد و سی فرسنگ هفتاد و نه



مرحله تا ارزن الروم هفتصد و بیست فرسنگ نود مرحله تا سبزوار
چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله تا استراباد پانصد و ده
فرسنگ شصت و چهار مرحله تا هرات چهارصد و ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله
تا طوس چهارصد و شصت فرسنگ پنجاه و هشت مرحله تا شماخی ششصد
فرسنگ هفتاد و پنج مرحله تا تفلیس ششصد و پنجاه فرسنگ هشتاد و
یک مرحله تا نوبه هزار و دویست و شصت فرسنگ صد و پنجاه و هشت
مرحله تا قندهار دویست و پنجاه فرسنگ سی و یک مرحله تا بخارا
چهارصد و سی فرسنگ پنجاه و چهار مرحله تا بلخ سیصد و بیست
فرسنگ چهل مرحله تا سومنات دویست و پنجاه فرسنگ سی و یک مرحله
تا مولتان صد و هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا قسطنطنیه
هزار فرسنگ صد و بیست و پنج مرحله تا بلغار ششصد و شصت فرسنگ
هشتاد و سه مرحله تا کشمیر دویست و ده فرسنگ بیست و شش مرحله
تا ختن سیصد و شصت فرسنگ چهل و پنج مرحله تبت تا مکه هفتصد
چهل فرسنگ نود و سه مرحله تا مدینه هفتصد و ده فرسنگ هشتاد و نه مرحله
تا صنعا ششصد و شصت فرسنگ صد و هشت مرحله تا لحسا
ششصد و بیست فرسنگ هفتاد و هشت مرحله تا بصره
پانصد و سی فرسنگ شصت و شش مرحله تا هرموز پانصد و بیست فرسنگ

شصت و پنج مرحله تا شیراز چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله تا بغداد
پانصد و پنجاه فرسنگ شصت و نه مرحله تا موصل ششصد فرسنگ هفتاد
و پنج مرحله تا اصفهان چهارصد و شصت فرسنگ پنجاه و هشت مرحله
تا دمشق هفتصد فرسنگ هشتاد و هشت مرحله تا جنته هزار و پنجاه
فرسنگ صد و سی و یکم مرحله تا یزد چهارصد و ده فرسنگ پنجاه و یکم مرحله
تا مصر هشتصد و شصت فرسنگ صد و هشت مرحله تا حلب ششصد و
پنجاه فرسنگ هشتاد و یکم مرحله تا قزوین چهارصد و سی فرسنگ
پنجاه و چهار مرحله تا تبریز چهارصد و نود فرسنگ شصت و یکم مرحله
تا ارزن الروم پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا سبزوار
سیصد و شصت فرسنگ چهل و پنج مرحله تا استراباد سیصد و هشتاد
فرسنگ چهل و هشت مرحله تا هرات سیصد و سی فرسنگ چهل و یکم مرحله
تا طوس سیصد و بیست فرسنگ چهل مرحله تا شماخی چهارصد و بیست
فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا تفلیس چهارصد و پنجاه فرسنگ پنجاه و شش
مرحله تا نوبه هزار و دویست و سی فرسنگ صد و پنجاه و چهار مرحله
تا قندهار دویست و بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله تا بخارا
دویست و چهل فرسنگ سی مرحله تا بلخ صد و هشتاد فرسنگ بیست و
سه مرحله تا عوضات پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله

تا مولتان

تا مولتان صد و هفتاد فرسنگ بیست و یکم مرحله تا قسطنطنیه هشتصد و
ده فرسنگ صد و یکم مرحله تا بلغار چهارصد و بیست فرسنگ پنجاه و سه
مرحله تا کشمیر صد و بیست فرسنگ پانزده مرحله تا ختن هفتاد فرسنگ
نه مرحله تا اکره سیصد فرسنگ سی و هشت مرحله قرطبه دار الملک
اندلس تا مکه هشتصد و سی فرسنگ صد و چهار مرحله تا مدینه
هفتصد و شصت فرسنگ نود و پنج مرحله تا صنعا نهصد و بیست فرسنگ
صد و پانزده مرحله تا لحسا نهصد و ده فرسنگ صد و چهارده مرحله
تا بصره هشتصد و هفتاد فرسنگ صد و نه مرحله تا هرموز
نهصد و هفتاد فرسنگ صد و بیست و یکم مرحله تا شیراز نهصد و
چهل فرسنگ صد و هیجده مرحله تا بغداد هفتصد و هشتاد فرسنگ
نود و هشت مرحله تا موصل هفتصد و ده فرسنگ هشتاد و نه
مرحله تا اصفهان نهصد فرسنگ صد و سیزده مرحله تا دمشق
ششصد فرسنگ هفتاد و پنج مرحله تا جنته هفتصد و سی فرسنگ
نود و یکم مرحله تا یزد نهصد و پنجاه فرسنگ صد و نوزده مرحله
تا مصر پانصد فرسنگ شصت و سه مرحله تا حلب ششصد و پنجاه
فرسنگ هشتاد و یکم مرحله تا قزوین هشتصد و هفتاد فرسنگ صد و
نه مرحله تا تبریز هفتصد و نود فرسنگ نود و نه مرحله تا ارزن

الروم ششصد ونود فرسخ هشتاد وشش مرحله تا سبزوار نهصد و
چهل فرسخ صد وسیزده مرحله تا استراباد نهصد وده فرسخ صد و
چهارده مرحله تا هرات هزار فرسخ صد وبیست وپنج مرحله تا طوس
نهصد وهفتاد فرسخ صد وبیست ویک مرحله تا شماخی هشتصد و
ی فرسخ صد وچهار مرحله تا تفلیس هشتصد فرسخ صد مرحله
تا نوبه پانصد وشصت فرسخ هفتاد مرحله تا قندهار هزار وصد و
هفتاد فرسخ صد وچهل وشش مرحله تا بخارا هزار وبیست فرسخ
صد وبیست وهشت مرحله تا بلخ هزار وصد وبیست فرسخ صد و
چهل مرحله تا سومنات هزار وسیصد وهشتاد فرسخ صد و
هشتاد وسه مرحله تا مولتان هزار ودویست وپنجاه فرسخ
صد وپنجاه وشش مرحله تا قسطنطنیه چهار صد وپنجاه فرسخ پنجاه
شش مرحله تا بلغار هشتصد وشصت فرسخ صد وهشت مرحله
تا کشمیر هزار ودویست وپنجاه فرسخ صد وپنجاه وشش مرحله
تا ختن هزار وصد وهفتاد فرسخ صد وچهل وشش مرحله تا اکره
هزار وچهار صد وده فرسخ صد وهفتاد وشش مرحله تا تبت
هزار ودویست وچهل فرسخ صد وپنجاه وپنج مرحله ختان بالیغ
تا مکه نهصد ونود فرسخ صد وبیست وچهار مرحله تا مدینه

ختن بالیغ تا مکه مدینه نهصد و

خان بالیغ تا اصفهان
مکه مدینه

هفصد



نهصد وشصت فرسخ صد وبیست مرحله تا صنعا هزار وصد فرسخ صد و
سی وهشت مرحله تا لحسا هشتصد وهفتاد فرسخ صد ونه مرحله
تا بصره هفصد وشصت فرسخ نود وپنج مرحله تا هرموز هفصد وپنجاه
فرسخ نود وچهار مرحله تا شیراز هفصد وبیست فرسخ نود مرحله
تا بغداد هفصد وهشتاد فرسخ نود وهشت مرحله تا موصل هشتصد و
بیست فرسخ صد وسه مرحله تا اصفهان ششصد ونود فرسخ
هشتاد وشش مرحله تا دمشق هفصد وسی فرسخ صد وشانزده مرحله
تا جبشه هزار وسیصد فرسخ صد وشصت وسه مرحله تا یزد
ششصد وشصت فرسخ هشتاد وسه مرحله تا مصر هزار ونود
~~ششصد وشصت فرسخ هشتاد وسه مرحله~~ تا مصر هزار ونود
فرسخ صد وسی وشش مرحله تا حلب هشتصد وشصت فرسخ
صد وهشت مرحله تا قزوین ششصد وهشتاد فرسخ
هشتاد وپنج مرحله تا تبریز هفصد فرسخ هشتاد وهشت مرحله
تا ارزن الروم هفصد وشصت فرسخ نود وپنج مرحله تا سبزوار
پانصد ونود فرسخ هفتاد وچهار مرحله تا استراباد ششصد و
ده فرسخ هفتاد وشش مرحله تا هرات پانصد وهفتاد
فرسخ هفتاد ویک مرحله تا طوس پانصد وشصت فرسخ هفتاد مرحله

شیراز
بغداد
اصفهان

تا شماخی ششصد و چهل فرسنگ هشتاد مرحله تا تفلیس ششصد و
پنجاه فرسنگ هشتاد و یک مرحله تا نوبه هزار و چهار صد و هفتاد فرسنگ
صد و هشتاد و چهار مرحله تا قندهار چهار صد و هشتاد فرسنگ
شصت مرحله تا بخارا چهار صد و هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا بلخ
چهار صد و بیست فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا سومنات هفتصد و ده
فرسنگ هشتاد و نه مرحله تا ملتان چهار صد فرسنگ پنجاه مرحله تا
قسطنطینه نهصد و هشتاد فرسنگ صد و بیست و سه مرحله تا بلغار
پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا کشمیر سیصد و پنجاه فرسنگ
چهل و چهار مرحله تا ختن دویست و نود فرسنگ سی و شش مرحله
تا اکره چهار صد و سی فرسنگ پنجاه و چهار مرحله تا تبت
دویست و پنجاه فرسنگ سی و یک مرحله تا اندلس هزار و چهار صد و
ده فرسنگ صد و هفتاد و شش مرحله دار الملک چین تا مکه
هزار و صد و پنجاه فرسنگ صد و چهل و چهار مرحله تا مدینه هزار و
صد و شصت فرسنگ صد و چهل و پنج مرحله تا صنعا هزار و صد و
هشتاد فرسنگ صد و چهل و هشت مرحله تا لحسا هزار و بیست فرسنگ
صد و بیست و هشت مرحله تا بصره نهصد و نود فرسنگ صد و بیست
و چهار مرحله تا هرموز هشتصد و نود فرسنگ صد و یازده مرحله

دار الملک چین تا صحا...
الی مکه
مدینه
صنعا
ک
بصره
هرمز

تا شیراز نهصد و بیست فرسنگ صد و پانزده مرحله تا بغداد هزار و شصت فرسنگ
صد و سی و سه مرحله تا موصل هزار و صد و بیست فرسنگ صد و چهل مرحله
تا اصفهان نهصد و پنجاه فرسنگ صد و نوزده مرحله تا دمشق هزار و دویست
و چهل فرسنگ صد و پنجاه و پنج مرحله تا حبشه هزار و چهار صد و چهل فرسنگ
صد و هشتاد مرحله تا یزد هشتصد و نود فرسنگ صد و یازده مرحله
تا مصر هزار و سیصد و نود فرسنگ صد و هفتاد و چهار مرحله تا حلب
هزار و صد و نود فرسنگ صد و چهل و نه مرحله تا قزوین نهصد و شصت
فرسنگ صد و بیست مرحله تا تبریز هزار و چهل فرسنگ صد و سی مرحله
تا ارزن الروم هزار و صد و بیست فرسنگ صد و چهل مرحله تا نیشابور
هشتصد و هشتاد فرسنگ صد و ده مرحله تا استراباد نهصد و
ده فرسنگ صد و چهارده مرحله تا هرات هشتصد و ده فرسنگ صد و
یک مرحله تا طوس هشتصد و پنجاه فرسنگ صد و شش مرحله تا شماخی
نهصد و نود فرسنگ صد و بیست و چهار مرحله تا تفلیس هزار و
بیست فرسنگ صد و بیست و هشت مرحله تا نوبه هزار و ششصد و
هشتاد فرسنگ دویست و ده مرحله تا قندهار ششصد و هفتاد فرسنگ
هشتاد و چهار مرحله تا بخارا هشتصد فرسنگ صد مرحله تا قندهار
تا بلخ هفتصد فرسنگ هشتاد و هشت مرحله تا سومنات ششصد و

شیراز
بغداد
موصل
اصفهان

ده فرسنگ هفتاد و شش مرحله تا مولتان پانصد و هشتاد فرسنگ هفتاد و دو
سه مرحله تا قسطنطنیه هزار و سیصد و نود فرسنگ صد و هفتاد و چهار مرحله
تا بلغار نهصد و نود فرسنگ صد و بیست و چهار مرحله تا کشمیر پانصد و
هشتاد فرسنگ هفتاد و سه مرحله تا ختن ششصد و هفتاد فرسنگ هشتاد و
چهار مرحله تا اگره چهارصد و سی فرسنگ پنجاه و چهار مرحله تا تبت ششصد
فرسنگ هفتاد و پنج مرحله تا اندلس هزار و هشتصد و ده فرسنگ دویست و
بیست و شش مرحله تا عمان بالغ پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله
سراندیب تا مکه هزار و صد و چهل فرسنگ صد و چهل و سه مرحله تا
مدینه هزار و صد و شصت فرسنگ صد و چهل و پنج مرحله تا صنعا هزار و
صد و سی فرسنگ صد و چهل و یک مرحله تا لحسا هزار و سی فرسنگ صد و بیست و
نه مرحله تا بصره هزار و پنجاه فرسنگ صد و سی و یک مرحله تا هرموز نهصد و
بیست فرسنگ صد و پانزده مرحله تا شیراز نهصد و هشتاد فرسنگ
صد و بیست و سه مرحله تا بغداد هزار و صد و سی فرسنگ صد و چهل و یک مرحله
تا موصل هزار و دویست فرسنگ صد و پنجاه مرحله تا اصفهان هزار و
بیست فرسنگ صد و بیست و هشت مرحله تا دمشق هزار و سیصد و بیست
فرسنگ صد و شصت و پنج مرحله تا حبشه هزار و چهارصد فرسنگ صد و
هفتاد و پنج مرحله تا یزد نهصد و هفتاد فرسنگ صد و بیست و یک مرحله تا مصر

هزار

سراندیب تا بعضی بلاد
الی مکه
الی مدینه
صنعا
لحسا
بصره
هرموز
شیراز
بغداد
موصل
اصفهان



هزار و چهارصد و چهل فرسنگ صد و هشتاد مرحله تا حلب هزار و دویست و دو
هشتاد فرسنگ صد و شصت مرحله تا قزوین هزار و شصت فرسنگ صد و
سی و سه مرحله تا تبریز هزار و صد و چهل فرسنگ صد و چهل و سه مرحله
تا ارزن الروم هزار و دویست و سی فرسنگ صد و پنجاه و چهار مرحله
تا سبزوار نهصد و نود فرسنگ صد و بیست و چهار مرحله تا استراباد
هزار و بیست فرسنگ صد و بیست و هشت مرحله تا هرات نهصد و بیست
فرسنگ صد و پانزده مرحله تا طوس نهصد و هشتاد فرسنگ صد و بیست و
سه مرحله تا شماخی هزار و صد و ده فرسنگ صد و سی و نه مرحله تا تفلیس
هزار و صد و بیست فرسنگ صد و چهل مرحله تا نوبه هزار و ششصد و
شصت فرسنگ دویست و هشت مرحله تا قندهار هفتصد و هفتاد فرسنگ
نود و شش مرحله تا بخارا هفتصد و پنجاه فرسنگ صد و نوزده مرحله
تا بلخ هشتصد و چهل فرسنگ صد و پنج مرحله تا سومنات هفتصد و
شصت فرسنگ صد و بیست مرحله تا مولتان هفتصد و ده فرسنگ
هشتاد و نه مرحله تا قسطنطنیه هزار و پانصد و چهل فرسنگ صد و
نود و سه مرحله تا بلغار هزار و صد و هشتاد فرسنگ صد و
چهل و هشت مرحله تا کشمیر هفتصد و بیست فرسنگ نود مرحله تا ختن
هشتصد و شصت فرسنگ صد و هشت مرحله تا اگره پانصد و چهل فرسنگ

بیان اختلاف اقوال در اطراف بلاد از نقطه جنوب مغرب

موافق قبله الافاق

| رامز | شوشتر | بصره | اصفهان |
| --- | --- | --- | --- |
| ۴۰ | ۳۲ | ۳۶ | ۳۹ |

موافق بوالبکر

| رامز | شوشتر | اصفهان | ارجان |
| --- | --- | --- | --- |
| ۴۲ | ۳۵ | ۴۰ | ۳۳ |

| بصره | اهواز |
| --- | --- |
| ۳۱ | ۳۴ |

مقابله [illegible]

شصت و هشت مرحله تا تبت هفتصد و نود فرسخ نود و نه مرحله
تا اندلس هزار و نهصد و ده فرسخ دویست و سی و نه مرحله
تا خان بالغ هفتصد و نود فرسخ نود و نه مرحله تا چین سیصد و
ده فرسخ سی و نه مرحله اتفق نقل هذه الرساله من السواد
الی البیاض فی یوم الجمعه [illegible] یوم الثلثا من شهر ذی حجه الحرام سنه
ثلث وتسعین فوق الالف من الهجرة النبویه المصطفویه

سراندیب تا الح
المکه
المدینه
صنعا
مکه
بصره
جزیره
شیراز
بغداد
موصل
اصفهان